REVISTA ISTORICĂ

Anul XVII, N-le 4-6. April-Iunie 1931.

DĂRI DE SAMĂ
DOCUMENTE ŞI
NOTIŢE
PUBLICATE
DE

N. IORGA

cu concursul
mai multor specialişti

SUMARIUL:

Elena Eftimiu: Un uric de la Petru Rareş.
Aurelian Sacerdoţeanu: Vlahii din 1303 în opera lui Ramon Luil.
Constantin I. Karadja. Visita unor prinţi persani la Bucureşti în anul 1836.
N. Iorga: Cărţi representative în viaţa omenirii. — Revoluţia francesă prin martori oculari: V. Un student girondin. VI. Franklin. VII. Governor Morris. VIII. Alfieri.
Dimitrie Ionescu: Cum se înfăţişează Istoria Universală în cronicile româneşti.
V. Zaborovschi: Colecţia de documente externe a d-lui Basarab Brîncoveanu.
N. Iorga: Un Evreu turcesc despre ţerile noastre în secolul al XVIII-lea.
Dări de samă şi **Cronică** de *N. Iorga* şi *C. I. Karadja*.

1931
TIPOGRAFIA „DATINA ROMÂNEASCĂ", VĂLENII-DE-MUNTE (PRAHOVA)

Preţul 35 Lei.

www.dacoromanica.ro

REVISTA ISTORICĂ
— DĂRI DE SAMĂ, DOCUMENTE ŞI NOTIŢE —
PUBLICATĂ de N. IORGA, CU CONCURSUL MAI MULTOR SPECIALIŞTI

Anul al XVII-lea, n-le 4-6. April-Iunie 1931.

Un uric de la Petru Rareş

În Arhiva Muzeului Czartoryski din Cracovia am găsit în ms. 2.242, fol. 7, copia unui document slavon, din 30 April 1546, transcris în limba polonă, al lui Petru Rareş.

Prin acest document Voevodul moldovean întăreşte lui Jurjea Bole, staroste de Putna, satul Şendreşti de pe Putna, care sat a fost luat de la Paxie, fost Postelnic, de către „necredinciosul" Ioan „Uhiclensc[1]," dispărut odată cu „hoţul de Ştefan, zis şi Lăcustă". Cu această frasă din urmă apare din nou şi vrăjmăşia politică între cei doi Domni.

Comparat Divanul domnesc din acest act şi cu un altul de la aceiaşi dată, constatăm o mică schimbare în dregătorie. Vornic, în locul lui Huru, vedem pe Borcea, fostul pîrcălab de Hotin. Portar de Suceava este Mihul şi reapare Vistiernicul Dan.

Acest fapt denotă obiceiul Domnilor noştri de a-şi schimba oricînd pe dregători, fără să aştepte sfîrşitul unei luni sau vre-un eveniment mai de samă.

Nu este semnalat de unde s'a copiat documentul şi nici de către cine.

Elena Eftimiu.

* * *

† Milostju Božyiu My Pietr Wojewoda, Hospodar zemli moldawskoj, znamenito czynim sim listom nasyzm, vsiem kto na nieho wzryt ili cztuczy jeho uslyszyt, že tot istinnij nasz wierny sluha pan Žurža Bole, starosta putnienskij, služyt nam prawo i wierno; tiem My widiewsze prawowiernym jeho stužbu do nas, žalowali ješmi jeho osobnoju naszeju milostiju i dali ješmi iemu ot nas u nasz moldawskoj zemli jedno sielo na Putnoj, na imie Szendresczyi, sezo toje sielo izhubil ieho Pacie, bywszyj postelnik, i

[1] Hicleanul; *N. I.*

www.dacoromanica.ro

žena jeho Stana, i dietije ich Drahoszci od Ioana Uchiklensk, koli wzdwihnul i sie niem niewernim iednoho lotra, na imie Štefan, rekomyj Lakostia, nad hlawu Hospodar nami, kako da iest jemu od Nas uryk, is wsiem dochodom, jemu i dietiem ieho i unuczatom iehu i preunu czatons iehu i prasczuratom ieho i wsiemu rodu ieho, kto sie jemu izbieriet najbližimu, nieporuszeno nikoliže na wieki. A chotar tomu vysza reczennomu sielu, sezo na Putnoj, na imie Szendresczy, da iest ot wsich storon po staromu chotaru, pokuda iz wieka ožywali, i nikto ot tu korenuju pierwnim da nie imajit tihati, ani dobiwati nikolij na wiek wiecznya. A na to iest wiera naszeho, Hospodarya wysze pisanneho, My Pietra Wojewodi, i wiera przewzlublenych synow Hospodarewa mi (гвамн)[1] Iljasza i Stiefana i Kostantyna i wiera Bojar naszych, wiera pana Churu, wiera pana Borcza dwornika, wiera pana Pietry Kreka, wiera pana Sturži i pana Mohily, parkalabowie chotenskich, wiera pana Danczula, Churu i pana Mirona, parkalabowie niemieckich, wiera pana Szandra i pana Tmi, parkalabowie nowohradskich, wiera pana Pietry Wartika, portare suczawskaho, wiera pana Žurža spatare, wiera pana Dana wistiernika, wiera pana Chrabora postelnika, wiera pana Chamza, wiera pana Patraszko czažnika, wiera pana Michula stolnika, wiera pana Plaksy komisa i wiera wsiech bojar naszych moldawskich, wielikich i malych. A po naszem iwotie kto budiet Hospodar naszej zemli, ot dietie naszych ili ot naszeho roda, ili pak but koho Boh izberet Hospodarem byti naszej zemli moldawskoj, tot by iemu nieporszyl naszeho dajanija, ali by iemu utvierdil i ukrepit, zanuže ješmi iemu dal za jeho prawuju i wiernuju služba. A naj bolszeje krepost i potwierzemie tomu wsemu wysze pisannomu, wieleli ješmi naszemu wiernomu panu Matyasza logofetu pisati i naszu pieczat pryviesiti k semu listu Naszemu. Pisat Luka Popovicz u Chusiech, w leto 7054, miesiaca Apryliie, 30 den.

* * *

Traducerea:

† Cu mila lui Dumnezeu, Noi Petru Voevod, Domnul Ţerii Moldovei, facem cunoscut prin această carte a noastră tuturor cari o vor vedea sau o vor auzi că această adevărată şi cre-

[1] *Sic*, în copia originală.

www.dacoromanica.ro

dincioasă slugă a noastră, pan Jurjea Bole, staroste de Putna, ni-a servit nouă cu dreptate şi credinţă. De aceia Noi ne-am îndurat de persoana lui şi i-am dat Domnia Mea de la Noi şi din Ţara Moldovei un sat pe Putna, anume Şendreşti, pe care l-a pierdut Pacie, fost Postelnic, cu femeia acestuia, Stana, şi copilul lor, Dragoş, pentru acel Ioan Hicleanul, care s'a ridicat necredincios cu acel hoţ anume Ştefan, zis Lăcustă, asupra capului Domniei Noastre. Dăm să-i fie de la Noi uric cu toate veniturile, lui şi copiilor, nepoţilor, strănepoţilor şi răstrănepoţilor lui şi întregului neam al lui, care se va alege mai aproape, neclintit niciodată în veci. Iar hotarul satului mai sus numit, Şendreşti, de pe Putna, să fie din toate părţile după vechiul hotar, pe unde din veci au apucat. Nimeni niciodată în veci să nu se atingă sau să nu distrugă întăia lui alcătuire. Şi întru aceasta este credinţa Domniei Mele, mai sus numitul, Noi Petru Voevod, şi credinţa prea-iubiţilor fii ai Domniei Mele, Iliaş, Ştefan şi Constantin, şi credinţa boierilor noştri, credinţa panului Huru credinţa panului Borcea Vornicul, credinţa panului Cîrcovici; credinţa panului Sturza şi a panului Moghila, pîrcălabi de Hotin; credinţa panului Danciul Huru şi a lui Miron, pîrcălabi de Neamţ; credinţa panului Şandru şi a panului Toma, pîrcălabi de Cetatea-Albă; credinţa lui Petru Vartic, portar de Suceava, credinţa panului Jurjea Spatar, credinţa panului Dan Vistiernic, credinţa panului Hrăbor Postelnic, credinţa panului Hamza, credinţa panului Pătraşcu Ceaşnicul, credinţa panului Mihul Stolnic şi a panului Plaxa Comis şi credinţa tuturor boierilor noştri moldoveni, mari şi mici. Şi, după viaţa noastră, cine va fi Domn al ţerii noastre, dintre copiii noştri sau din neamul nostru, sau pe oricine ar alege Dumnezeu să fie Domn al ţerii noastre moldoveneşti, acela să nu strice dania noastră, ci să întărească şi asigure ceia ce i-am dat lui pentru slujba lui dreaptă şi credincioasă. Şi, pentru mai mare întăritură şi asigurare a acestui de mai sus scris, am poruncit credinciosului nostru pan Matiaş Logofăt a scrie şi a întări cu pecetea noastră această carte a noastră.

A scris Luca Popovici, la Huşi, în anul 7054 (1546), luna April, ziua 30.

---

www.dacoromanica.ro

Vlahii din 1303 în opera lui Ramon Lull

Ştirile literare-istorice referitoare la Romîni, supt numele lor de atunci de Vlahi, pănă pe la 1300 sînt foarte puţine şi, mai ales, foarte mult supuse capriciilor interpretării istorice. Aceasta a făcut chiar că unii istorici să le creadă de a doua mînă în ceia ce priveşte studierea evului mediu românesc, rămînînd ca tot greul încrederii istorice să cadă pe sporadicele referinţe diplomatice, sau numai pe cercetarea istoriei mai nouă, transpusă astfel şi în epoca mai veche [1]. Dacă pentru unele ştiri latino-bizantine neclare este necesară verificarea, pentru altele e muncă zădarnică încercarea oricării negaţii a valorii lor. În casul acesta din urmă întră şi menţionarea Vlahilor în opera lui Ramon Lull în catalană, Raimond Lulle în francesă, de care vorbim în rîndurile de faţă. Ea aşează istoria Romînilor în ritmul istoric al vieţii popoarelor din Răsăritul Europei aşa cum era conceput de contemporanii din Apus.

Spirit curios, produs al mişcării intelectuale în favoarea reformării catolicismului, Lull nu era nici om politic şi nici nu trăia lîngă o Curte regală inclinată spre cuceriri. Scolastic întăiu de toate şi ermit încercat, el vorbeşte de Vlahi, ca şi despre oricare alt popor schismatic, în aceiaşi ordine de idei: aducerea lor la catolicism. Înregistrator al zvonului public, el nu putea să uite nici poporul cel nou cunoscut supt numele curios de Vlahi, de care se va fi vorbit mult în Apus, şi nici marele lor păcat de a nu împărtăşi catolicismul. Şi, cu toate că în opera lui se arată un spirit înaintat către o *Renaştere* timpurie, el nu rămîne totuşi de fapt decît un celebru scolastic catolic, după cum mai tărziu Ignaţiu de Loyola va fi, inexplicabil, un umanist *suo tempore*, în slujba unui catolicism pe care îl putem numi *sui generis*, căci fiecare nu se poate explica numai prin el însuşi, ci prin o intreagă înlănţuire a vieţii lumii contemporane.

[1] Cf. I. Bogdan, *Istoriografia romînă şi problemele ei actuale*, Acad. Rom. Discursuri de recepţie, XXVII, Bucureşti 1905, p. 17: „E de nădăjduit că din aprofundarea epocelor cunoscute ale istoriei noastre vor ieşi mai de grabă oarecare lumini asupra epocii obscure decît din interpretarea mai mult sau mai puţin capricioasă a celor cîteva pasage din scriitorii bizantini, sau din repetarea aceloraşi argumente pro şi contra, scoase din studiul limbii sau al izvoarelor dubioase anterioare secolului al XIII-lea".

www.dacoromanica.ro

Catalan de origine, născut la Palma în insula Maiorca, prin 1235, de şi căsătorit de la o vreme, inclină către viaţa de schimnic, încît, la 1275, soţia lui ceru autorităţilor un curator care să îngrijească de bunurile familiei lăsate uitării de către visionar. Ramon se şi retrase pe muntele Randa [1]. Faima numelui lui crescînd, însuşi regele Maiorcei îi încuviinţă înfiinţarea unei mănăstiri cu colegiu la Miramara. Aici el predă limba arabă. Nu cunoştea bine latina şi de aceia în multe opere s'a şi servit de *limba limusină*, cum se numia atunci catalana.

Numai după această dată începe adevărata lui viaţă. Toate informaţille pe care le avem le datorăm în primul rînd *Vieţii lui Ramon Lull*, cunoscută ca anonimă şi publicată în *Acta Sanctorum*, volumul menţionat şi, al doilea, menţiunilor din propria lui operă. Întreprinse multe călătorii, la Roma, Paris, Montpellier, Genova, cum şi în Africa. Drumurile lui se pot constata din datarea propriilor lui lucrări, care menţionează şi locul. Singurul lui gînd era convertirea la creştinismul catolic a Musulmanilor şi a schismaticilor. Cînd se duse întăia oară la Roma, era în vremea cînd muria Papa Honoriu al IV-lea, aşa încît nu-şi putu expune planul. Şi în alte părţi avu acelaşi resultat. Oriunde se ducea nu avea prea mare succes. Odată, la Genova, văzînd insuccesul perpetuu al planului lui, se hotărîse să plece singur ca să propovăduiască legea lui Hristos la Tunis, dar o teamă lăuntrică îl reţinu: frica de moarte. Remuşcările posterioare îl făcură însă aproape să fugă cu o corabie numită în limba vulgară a Genovesilor *barca*, cu toate insistenţele prietenilor lui, căci de data aceasta era bolnav şi se temeau să nu moară un om care începuse să-şi facă faimă. La Tunis, cu o îndrăzneală fanatică, adună pe învăţaţii legii lui Mohammed ca să discute asupra credinţii. Dar modul impertinent cu care-i apostrofa nu numai că nu-i converti, dar Lull ajunse să fie dat judecăţii. Nu fu ucis, ci expulsat supt ameninţarea că va fi lapidat, de se va mai întoarce vre-odată acolo.

Observînd necesitatea cunoaşterii limbilor orientale ca mijloc de predică, îi trecu prin gînd că sînt absolut necesare colegii

---

[1] V. *Acta Sanctorum*, Iunie, I, V, Anvers 1709 *(De B. Raymundo Lullo Erem., Scholae lullisticae doctore illuminato, apud Bugiam in Africa martyre*, comentat de Sollerius (Sollier), pp. 633-636, 644; şi G. Rosselló, *Obras rimadas de Ramon Lull, scritas en idioma catalan provençal, publicadas por primera vez*, Palma 1859, p. 42.

www.dacoromanica.ro

speciale în care să se predea aceste limbi spre a fi utilisate apoi in propagandă[1]. Cu acest gînd merse la Roma şi adresează Papei, care era atunci Bonifaciu al VIII-lea, o scrisoare intitulată *Petitio*, prin care cere acest lucru. Dar şi de data aceasta rămase fără răspuns [2].

Descurajat, merse din nou la Paris (a. 1300). Auzind însă că Tatarii au năvălit în Siria, se duse la regele Ciprului, insula care formă punctul principal al cruciatelor secolului al XIV-lea, ca să meargă cu ajutorul lui într'o expediţie de convertire. Fu bine primit la Limassol. Dar nu merse mai departe decît Armenia Mică, vecina de peste Mare, şi se întoarse iar în Maiorca [3]. Apoi se duse iar în Africa, scăpînd încă odată de la moarte. În 1309-1312 merse, pentru a patra oară şi ultima, în Franţa, în primul rînd la Paris, unde în acea vreme se dădea finalul marii lupte teologice între catolicism şi averoism, acesta din urmă rămînînd înfrînt [4]. Pe la 1314 se află însă la Messina. De aici trecu din nou în Africa, unde trăi cîtăva vreme ascuns printre creştini. Indată ce fu prins, fu lapidat la Bugia în 1315. Se poate da ca dată precisă ziua de 29 Iunie [5].

Fără îndoială, Ramon Lull este un teolog mediocru. In schimb este un poet de o excepţională originalitate. Catalanii îl şi numără printre primii lor literaţi. Cu toate că a murit ca martir, prin felul său de traiu, prin originalitatea sa şi mai ales fiind socotit ca un doctrinar al unui catolicism deosebit, cu partisani

---

[1] Se basează pe *Noul Testament* („propovăduiţi popoarelor", Matei, XI, 1; Marcu, III, 14; şi „vorbiau în alte limbi după cum erau inspiraţi de Duh", *Faptele Apostolilor*, II, 4) ca să arăte că trebuie predicat cuvîntul Domnului în limba fiecărui popor, ceia ce face din Ramon Lull un premergător al reformei protestante şi mai ales al husitismului. E interesant de observat aceasta cu două veacuri mai de vreme la un ermit de valoarea lui.

[2] *Histoire littéraire de la France*, t. XXIX, Paris 1885, p. 23, menţionează că de data aceasta Ramon Lull a făcut o călătorie şi la Assisi, basîndu-se pe Wadding, *Annales Minorum*, a. 1295, no. XII. Controlînd aserţiunea supt acest an în Wadding am constatat că nu există nici acest număr şi nicio astfel de menţiune; Golubovich, *Biblioteca biobibliografica della Terra Santa e dell'Oriente Francescano*, I, Quarachi, 1906, p. 368, găseşte şi el neîntemeiată aserţiunea aceasta, întru cît Wadding nici aici şi nici într'altă parte nu vorbeşte de acest lucru.

[3] *Histoire littéraire de la France*, vol. cit., p. 35.

[4] E. Renan, *Averroès et l'averroïsme*, ed. a 2-a, Paris 1860.

[5] E serbătorit la 30 Iunie în *Acta Sanctorum*.

www.dacoromanica.ro

fanatici, în mai multe secole, el a avut şi duşmani cari s'au opus energic atitudinii lui. Cel d'intăiu care a dat alarma şi a contribuit ca să fie condamnată postum opera lui a fost Nicolae Emeric pe la 1376. Aceasta nu a împiedecat totuşi să se nască o lungă discuţie în jurul doctrinei lui [1]. Din vasta lui operă, cîtă ni-a parvenit, numai o parte a fost editată până acum, de Iven Salzinger, la Maienţa [2]. Lăsăm cu totul la o parte discuţia asupra operei teologice şi a sectei lui [3].

*

Ne interesează un singur pasagiu din această uriaşă operă, înscris în lucrarea: *Discuţie între credinţă şi judecată*, împotriva Musulmanilor [4]. Lucrarea are cinci părţi: 1. *Utrum articuli catholicae fidei possint probari, vel non?*; 2. *De probatione divinae Trinitatis*; 3. *De incarnatione*; 4. *De creatione mundi*; 5. *De ressurrectione hominum*. Se discută acordul ce trebuie să existe între *raţiune* şi *credinţă*, surori care odată cutreierau pământul împreună. Discuţia se face în jurul unei întrebări comune: care este religia cea adevărată, de oare ce fiecare credincios socoteşte că numai credinţa lui e cea bună? La un moment dat *Credinţa* constată că odinioară oamenii *credeau* şi ca urmare a acestei credinţi se înfăptuiau pe pământ minuni, dar acum nimeni nu mai crede şi nici minuni nu mai sînt. La acestea adaugă *Raţiunea*: „chiar acum sînt creştini schismatici, ca Grecii, Iaco-

---

[1] V. *Histoire littéraire de la France*, vol. cit., pp. 49-65.

[2] *B. Raymundi Lulli, Doctoris illuminati et martyris, Opera*, 8 vol. in-fol., Moguntiae 1721-1743; alte lucrări editate sînt menţionate în notele de faţă.

[3] Pentru aceasta vezi: Raym. Pasqual, *Vindiciae Lullianae, sive demonstratio critica immunitatis doctrinae Raymundi Lulli*, 4 vol., Avignon 1778; *Biographie générale*, art. „Lulle", t. XXXII; *Romania*, t. VI-VII *(Blaquerna); Jahrbuch für romanische Literatur*, t. XI *(Le cant de Ramon*, cea mai frumoasă operă a lui) şi Jayme Custurer, *Disertaciones historicas del culto immemorial del B. Raymundo Lullio*, En Mallorca 1700; v. altă bibliografie în *Histoire littéraire de la France*, t. XXIX, pp. 65-66. Nu am putut vedea articolul lui Peers E. Allison, *Ramon Lull*, din „Times, literary supplement", no. 1421, pe care *Revue Historique*, t. 161 (1929), p. 213, îl găseşte „remarquable".

[4] Beati Raymundi Lulli doctoris illuminati *Disputatio fidei et intellectus contra Saracenos (*complectat de Golubovich, *o. c.*, p. 381), publicat astfel de Salzinger în t. IV din *Opera omnia*, p. 26; pe două coloane, în fol., fiecare lucrare având paginaţie proprie.

www.dacoromanica.ro

biții, Nestorienii, Vlahii și Rușii, cari cred fiecare că legea lor e cea adevărată, nu a Latinilor, și pe cari credința nu poate în niciun fel să-i convertească tot prin credință fără ajutorul intelectului cunoscător al adevărului, fără de care catolicismul nu poate să se întindă și peste acești pseudo-creștini trăitori în neștiință și întrebuințînd rău judecata". Credința răspunde că aceștia nu sînt în eroare, ci numai nu știu cum să se călăuzească în tainele religiei așa cum se cere. Dar discuția este zădarnică. Fiecare își are argumente atît de puternice încît nu pot ajunge la vre-o înțelegere; de aceia autorul făgăduiește că va scrie o carte (cartea de față) și o va da doctorilor în teologie de la Universitățile din Montpellier, Toulouse, Paris, Neapole și la altele ca să discute atît proiectul lui — de care iar e vorba în această dispută— de înființarea colegiilor pentru predarea limbilor străine, cum și asupra problemei discutate de ei pe larg[1].

Identificarea Vlahilor e puțin cam greu de făcut. Mai întâiu, fiindcă textul nu ni dă acest nume exact, ci supt forma *Blanqui*[2]. E necesar să se revadă încă odată manuscrisele din secolul al XIV-lea, două la număr, care sînt păstrate la München[3]. Al doilea ne putem întreba despre cari Vlahi poate fi vorba, întru cît în aceiași vreme și cu același scop ni sînt arătați și de [Pseudo]-Brocard în Tesalia, în al său *Directorium ad passagium faciendum*[4].

Dar supt acest nume nu poate fi înțeles un alt popor. *Blanqui* sînt *Vlahi*. Tot astfel l-au înțeles și alți interpretatori ai pasa-

[1] Cf. Golubovich, *o. c.*, p. 381; *Hist. litt. de la France*, vol. cit., pp. 160-2.

[2] Iată pasagiul, I, ed. Salzinger, *loc. cit.*, p. 6: „Dixit Intellectus: in Fide Christianorum sunt multi Schismatici, sicut Graeci, Jacobini, Nestorini, Blanqui, Russi et hujusmodi sequestrati et quilibet istorum credit se meiius esse in Veritate, quam Latini, et ad hoc non potest per te dari remedium convertendi. Sed per me, qui intelligo Veritatem; quia sine me una Fides non posset agere super aliam per Rationem: unde sequitur quod vera Catholica Fides per me bene posset agere contra tales falsidicos Christianos existentes in errore, quia nunc non habent usum propter defectum rationis. Dixit Fides: Schismatici non sunt in errore propter tuam carentiam vel defectum, sed quia de me nesciunt agere ut convenit."

[3] N-le 10.497 și 10.594; v. *Histoire littéraire de la France*, t. XXIX, pp. 160-2.

[4] *Recueil des historiens des croisades, Documents Arméniens*, II, Paris 1906, pp. 382-3, 415-6, 486; cf. și N. Iorga, *Mai vechi pomeniri ale Românilor*, în „Revista Istorică", XV, 1929, p. 5.

www.dacoromanica.ro

giului, străini, de oare ce rămăsese încă necunoscut pentru Romîni. *Histoire littéraire de la France* [1], traduce: „dans la foi des Chrétiens il est beaucoup de schismatiques: les Grecs, les Jacobites, les Nestoriens, les Valaques, les Russes; chacun d'eux croit être mieux dans la vérité que les Latins. Ce n'est pas toi qui peux donner le remède de la conversion; car une foi ne peut agir sur une autre foi si ce n'est par mon intermédiaire"; tot astfel şi Golubovich [2]: „in questo libro il Lullo lamenta la perdita di tanti popoli che giaciono nelle tenebre dell'errore maomettano; ricorda i Greci, Giacobitti, Nestoriani, Valachi e Russi, ma straziati dallo scisma o dall'eresia". Avînd în vedere şi faptul că Vlahii preocupau în special pe catolici, cari trimeteau la ei numeroase misiuni de convertire, fie prin Ungaria, fie prin Imperiul bulgar, în tot timpul secolului al XIII-lea, această identificare rămîne definitivă.

Opera a fost scrisă în Octombre 1303 la Montpellier [3].

Din cetirea lucrării nimic nu ne face să credem că ar putea fi vorba de Vlahii din Sudul Dunării. Mai întăiu toată străduania lui Roman Lull se îndreaptă spre convertirea Musulmanilor. Însă acestei religii îi aparţineau şi Tatarii, contra cărora a şi scris un tratat [4]. Şi, aceştia ocupau vasta cîmpie din Nordul Mării Negre şi dominau şi ţerile cumano-româneşti [5]. Deci din punct de vedere geografic Ramon Lull avea în vedere popoarele din acea parte, supuse vastei Împărăţii mongole, către care priviau cu groază ochii Occidentalilor [6]. Şi în aceste părţi se îndreptau şi misionarii catolici şi purtătorii de scrisori de pace în tot secolul al XIII-lea. Regii Ungariei, şi în special Bela al IV-lea, care este în strînsă corespondenţă cu papalitatea, au prigonit întotdeauna pe *schismaticii Valahi* din regatul lor, şi misionarismul catolic unguresc găsia la Romîni un loc de propagandă, în realitate fără

[1] Tom. XXIX, p. 161.

[2] *O. c.*, p. 381.

[3] „In Monte Pessulano, mense octobri, anno MCCCIII"; ed. Salzinger, *Opera Omnia*, t. IV, p. 26 şi *Acta sanctorum*, vol. cit., p. 703 C, no. CCXXI.

[4] *Tartari et Christiani*, în t. IV, ed. Salzinger.

[5] N. Iorga, *Imperiul Cumanilor şi domnia lui Băsărabă*, Ac. Rom., Mem. Sect. Ist., seria 3, t. VIII, Bucureşti 1928, pp. 98-102.

[6] „A furore Tartarorum libera nos, Domine!"; cf. René Pinon, *Le péril jaune au XIII-e siècle*, în „Revue des Deux Mondes", a. LXXV, perioada V, t. XXVI, Mart 1905, p. 171.

www.dacoromanica.ro

resultat apreciabil. De altfel în aceiaşi vreme (a. 1308) tot despre Romînii din aceste părţi vorbeşte şi un călător în Orient [1].

Această argumentare a identificării cu Vlahii din aceste părţi ni-o întăreşte însuşi faptul preocupărilor autorului. Cum am spus, nefiind om politic şi nici călătorind în părţile noastre, el nu s'a putut gîndi decît la popoarele din acea parte unde misionarismul era mai intens. Şi nu trebuie să pierdem din vedere un alt fapt. Cu aceleaşi gînduri şi mînat de aceiaşi ideie: cruciata împotriva Musulmanilor, este mai tărziu Philippe de Mézières [2]. Şi acesta vorbeşte de Romîni ca putînd fi făcuţi părtaşi ai acestui plan, designînd Muntenia, de şi mai precis ar fi Moldova, în al său *Songe du vieil Pèlerin* [3].

In urma acestor constatări observăm: pe la 1300 Vlahii erau un popor numeros, care atrăsese atenţia nu numai a vecinilor şi şi cîtorva istoriografi, ci şi a scriitorilor fără preocupări istorice. Ei rămîn bine determinaţi în aceleaşi locuri pe care le au azi, căci scriitorii aceştia, neurmărind un canon obişnuit evului mediu, prin care întotdeauna Vlahii au fost numiţi cu alte nume de toţi scriitorii cu oarecare cultură, şi numai unii din despreţ profund faţă de ei îi numiau cu acest nume, îi pomeniau simplu supt numele curent de Vlachi sau Valachi, Blachi ori Blagii, în franţuzeşte şi latineşte, şi nu-i ascundeau pompos supt nume cu totul arhaice, sau supt al acelor barbari cari dominau temporar aceste locuri, ei însişi fiind numiţi cu nume mai vechi.

In adevăr, ori de cîte ori scurtele notiţe se datoresc unor nespecialişti, cărora numai întîmplarea li pune condeiul în mînă să însemne cele văzute şi auzite — să scrie istoria vremii lor deci, — ei transcriu zvonul public, lăsînd la o parte şabloanele seci de cancelarie, de imitaţie servilă de la grămătic la grămătic, de care nici nu aveau cunoştinţă. Tot astfel şi Ramon Lull, Catalanul

---

[1] Cf. V. Motogna, *Toponimie şi istorie*, în „Revista istorică", XIV, 1928, p. 354, despre ms. aflat de învăţatul polon Górka.

[2] Cf. N. Iorga, *Philippe de Mézières, 1327-1405, et la croisade au XIV-e siècle* în „Bibl. de l'École de Hautes Études" Paris 1896, *passim*.

[3] V. mss. din Paris, Bibl. de l'Arsenal, n-le 2682-2683 şi Bibl. Nat., n-le. 9200-1 şi 22.542: „la terre d'Alexandre de Balgerat en Abblaquie et de là ou royaume de Russie", Bibl. de l'Arsenal, no. 2682, fol. 55. col. II. *Balgerat* trebuie să fie *Basarab*. — [Acest pasagiu l-am reprodus în *Acte şi fragmente*, I, no. I. — *N. I.*]

www.dacoromanica.ro

care patruzeci de ani nu a avut nicio inclinare deosebită către litere, şi mai ales către istorie, trezit de ascetism de-odată, dotat cu inteligenţă şi talent deosebit, mînuind încă sîngaciu latina obişnuită de toţi scolasticii vremii, nu va fi însemnat în opera lui decît ceia ce auzia: zvonul public. De altfel întreaga lui operă oglindeşte societatea în care a fost scrisă. Şi e probabil că nu puţine lucruri se vor fi vorbit în Occident despre neamurile Orientului, implicit şi de Vlahii cari poate multă vreme în mintea Apusenilor vor fi fost confundaţi cu Cumanii, numiţi *Valven* şi *Falben* în teutonică, dar cu cari nu aveau nicio înrudire. Critica istorică va trebui să discearnă cu de-amănuntul ce aparţine şi ce nu barbarilor în toate izvoarele referitoare la ţinutul anticei Dacii, indiferent de numele care s'ar presinta ca fiind ale neamurilor aici locuitoare, stăpînite ori stăpînitoare.

De aceia informaţiile acestea, venite de la neistorici, ni sînt cu atît mai preţioase, cu cît ele elimină definitiv obiecţiunea că numai acele puţine izvoare care ne menţionează supt numele de Vlahi revin istoriei noastre, lăsînd la o parte interpretarea altor texte referitoare la ţinuturile nord-dunărene.

Aurelian Sacerdoţeanu.

Visita unor prinţi persani la Bucureşti în anul 1836

Aproape exact un an după ce Muntenia fusese visitată de viitorul mareşal von Moltke, atunci tînăr ofiţer în drum spre Constantinopol, în acelaşi an ca fantasticul Bellanger, autorul ciudatei lucrări „le Kéroutza" şi cu vre-o şase luni înainte de misiunea savantă a prinţului Demidoff, ţara noastră primise visita unor prinţi persani, a căror şedere la noi o vom relata aici.

În literatura sau în rapoartele contimporane, publicate în Hurmuzaki sau aiurea, am căutat în zădar lămuriri asupra visitei ce ni-au făcut prinţii Riza Culi Mirza, Negief Culi Mirza şi Timur Mirza, fiii unui fost pretendent la tronul persan, Husein Ali Mirza, atunci decedat.

Din causa situaţiei politice în ţara lor, fuseseră siliţi să fugă în străinătate, ajungînd, după întîmplări multe, prin Bagdad, Damasc, Beirut şi Gibraltar, până în Anglia.

În timpul şederii lor la Londra, Guvernul engles, întotdeauna

www.dacoromanica.ro

prudent cînd este vorba de potentaţii asiatici, găsi de cuviinţă a ataşa pe lîngă persoana lor pe un bun cunoscător al Persiei, James Bailie Fraser, care ni-a lăsat o lucrare în două volume [1], foarte rari de altfel, despre şederea iluştrilor oaspeţi în Anglia şi înapoierea lor la Constantinopol, pînă unde primise misiunea de a-i însoţi.

Ajunşi la Viena în Septembre 1836, se hotărăsc a călători cu trăsura pănă la Silistra, navigaţia pe Dunăre neoferind destule garanţii de confort şi siguranţă. Trec prin Budapesta, Seghedin şi Timişoara, unde cetatea, foarte neglijată, nu era încă dărîmată. Întregul oraş face o impresie rea, otelul e miserabil. La 6 Octombre erau la Lugoj. La Sibiiu, stau la „Römischer Kaiser", încă azi în fiinţă, atunci foarte murdar şi rău mobilat. Fraser face o visită la bancherul Popp şi primeşte sfatul de a alege drumul prin Turnu-Roşu, iar nu prin Braşov, cum plănuise. Oraşul Sibiiu pă ea foarte sărăcăcios, străzile rău pavate, iar canalisaţia la mijloc. Zidurile din prejurul oraşului, toate în ruine; numai casele locuitorilor mai bogaţi se înfăţişau bine îngrijite şi cu flori în ferești.

În ziua de 10 Octombre, pornesc de la Sibiiu cu trăsurile. Prin satul Boiţa, ajung la Turnul-Roşu, unde sînt reţinuţi un ceas de un colonel austriac, prea leneş, care trebuia să vizeze paşapoartele.

La Cîineni, sînt întîmpinaţi de un număr mare de ţerani în ţinută pitorească, „blănuri de oaie, mantale zdrenţuite, scurteici, pălării în formă de ciupercă, bonete rotunde din postav roşu sau alb, turbane mari turceşti. Toţi cu şalvari largi, cămeşi lungi, sandale sau cizme, sau bucăţi din acestea, miile de zdrenţe şi peteci ce alcătuiesc înfăţişarea obicinuită a ţeranului valah". Se aduseră doisprezece cai, sau „aceste animale cărora din eroare li se zice cai aici, cu coama şi coada încîlcite, legaţi între ei cu fire lungi de coajă de mesteacăn, prinse împreună cu noduri uriaşe şi fixate de hamul de cînepă de la gîtul calului... Numai rotaşii erau legaţi de trăsură, cei din faţă erau prinşi de capătul oiştii, cu un nod zdravăn şi un cuiu de lemn. Întreaga operaţie a înhămatului se făcu la iuţeală." Apoi îşi făcură aparaţia surugiii „săl-

[1] *Narrative of the Residence of the Persian Princes in London in 1835 and 1836...*, London, R. Bentley, 1832, 2 vol. in 8-vo.

www.dacoromanica.ro

bateci, cu haine cenuşii, grosolane, cusute cu şiret albastru, fiecare purtînd o cutie de aramă pe piept şi pistoalele la mijloc. Erau tot atît de mari cît şi caii lor... Mai mulţi oameni se puseră de o parte şi de alta a fiecării trăsuri cu funii trecînd peste aceasta, pentru a asigura echilibrul ei." După trecerea Oltului cu plutele, tot la Cîineni, fură salutaţi de un Grec, fost căpitan al poştii, îmbrăcat sumptuos într'un anteriu albastru, împodobit cu aur. Oferi prinţilor exotici lulele şi dulceţuri, poftindu-i să stea şi la prînz, dacă aşa era plăcerea lor. La Cîineni se încasa taxa poştei pînă la Bucureşti, o sumă foarte mică în comparaţie cu cea plătită pînă aici.

La Pripore, prinţii fură întîmpinaţi de un cavas albanes, în haine strălucitoare, cu pistoale şi iatagane incrustate de argint, trimis de consulul engles din Bucureşti, Colquhoun. Ispravnicii primiseră poruncă de a înlesni călătoria oaspeţilor străini, cari fură de acum înainte însoţiţi de o gardă poliţienească călare.

La Bucureşti, unde sosiră la 12 Octombre, fură găzduiţi, după porunca lui Alexandru D. Ghica, într'o curte boierească, păzită de o gardă de onoare.

Şederea lor în capitală fu prelungită peste aşteptările lor, de oare ce aflară că ciuma bântuia la Constantinopol. Se temeau deci a merge mai departe, şi Fraser ceru instrucţii de la ambasadorul engles din acel oraş.

A doua zi după sosirea lor, Domnul li trimise o trăsură de gală spre a-i aduce la palat. După descriere, ceremonia audienţei pare a fi fost strălucită, cu trupe înşirate în uniformă de gală. In anticameră se aflau mulţi ofiţeri în uniforme albastre şi portocalii, împodobite cu decoraţii. Principele Ghica, încunjurat de demnitarii Curţii şi de miniştrii, îi primi în mod afabil.

După două zile, Domnul înapoiè visita. Veni cu alaiu mare, însoţit de mai mulţi miniştri şi demnitari. Prinţii persani cerură cu această ocasie să fie trataţi ca simpli particulari, visita lor nefiind nicidecum oficială. Ghica acceptă cererea cu un zimbet, şi oaspeţii fură mutaţi după cîteva zile într'o altă casă, garda de onoare fiind suprimată. Ei stătură o lună în noua lor locuinţă, fără a mai fi poftiţi însă la palat sau la vre-o curte boierească.

In tot timpul şederii lor la Bucureşti, nu ieşiră decît foarte rar din casă, trăind o viaţă cu totul retrasă.

www.dacoromanica.ro

La 1-iu Novembre veni în sfîrşit răspunsul de la Constantinopol cum că zvonurile despre pustiirile ciumii erau foarte exagerate. Porniră la 15 Novembre spre Brăila, unde ajunseră a doua zi, iar, de acolo, la Galaţi. Aici prinţii fură găzduiţi de consulul engles, iar Fraser de ispravnicul colonelul Balş. Intenţia lor era să-şi continue drumul; după cîteva zile unul din prinţi se îmbolnăvi însă. Rămaseră deci la Galaţi până la 2 Decembre, cînd plecară cu un vapor la Constantinopol.

Să vedem acum ce ni spune Fraser despre Bucureşti, descriere care confirmă şi complectează cele spuse de alţi călători din acea epocă.

„Pentru înfăţişarea oraşului, închipuieşte-ţi o întindere mare acoperită cu locuinţe mici şi mari, unele sărace, altele pretenţioase, colibe şi palate, împrăştiate de-alungul unei gîrle mlăştinoase, curgînd, într'o albie murdară, prin mijlocul oraşului. Această mulţime de case, nepotrivite între ele, sînt încunjurate cu copaci şi grădini, aşa că nu vezi decît puţine din ele, cele mai mari şi frumoase, fireşte. Văruitul este un obiceiu răspîndit peste tot aici şi dă un aspect curat şi sănătos oraşului. De la Mitropolie, unde Ruşii au deschis un loc de plimbare, sau de pe al ă înălţime, Bucureştiul face o impresie cu adevărat frumoasă şi îmbucurătoare. Însă orice alusie de plăcere şi curăţenie dispare de îndată ce întri în străzile strîmbe, înguste şi murdare. Acestea nu sînt altceva decît receptaculul sau canalul tuturor murdăriilor. Numai în ultimii ani, unele străzi au fost pavate cu piatră, articol foarte rar aici...; însă chiar şi acum mai toate străzile sînt „podite“ cu butuci sau scînduri de lemn, de unde chiar şi vine denumirea de „pod“ pentru stradă. Dar multe din acestea nu arată nici măcar urmă de podeală sau pavaj, mai ales drumurile de întrare în oraş.... Iarna trăsurile nu pot trece de loc sau se înfundă în ele.... Niciun oraş nu poţ face o impresie mai deprimantă, desnădăjduită şi miserabilă ca Bucureştiul.

În ce priveşte clădirile, multe case particulare ieau aiere de palate. Este însă de mirat cum toate cele rămîn neisprăvite aici. Banii sau energia par în totdeauna a se sfîrşi înainte de opera începută, iar nimic nu este întreţinut. Clima umedă şi natura materialului întrebuinţat grăbesc stricăciunile, aşa că şi o casă neisprăvită îţi dă impresia de dărăpănare. Fiecare casă stă în-

www.dacoromanica.ro

cunjurată, în vreme de ploaie, de un mic lac particular de noroiu; prea puţine sînt casurile unde pietrişul sau pavajul asigură mai mare curăţenie şi confort.

„Oraşul încearcă, după cum văd, să aibă atîtea biserici, cîte zile sînt într'un an. Niciuna nu mi-a părut mai frumoasă sau mare. Picturile sînt executate de nişte Evrei (?), ţapene şi grosolane. În oraş este şi un colegiu pentru educarea tineretului; este şi un ministru într'adins prepus educaţiei; am auzit că învăţătura este în propăşire aici.

„Pe cît am putut vedea, boierii munteni şi moldoveni mi-au părut politicoşi şi amabili. Despre doamne pot spune doar atît: că sînt plăcute şi multe din ele foarte frumoase."

Despre Galaţi ni spune următoarele:

„După o ploaie ce ţinuse toată noaptea, Galaţii ni se înfăţişează plutind în noroiu. În faţa uşii curgea o stradă, sau mai bine zis un canal de noroiu. În faţă, o grădină pe o înălţime, supt care se întinde un loc care, cînd Dunărea vine mare, este în totdeauna inundat. Pe acest loc stau casele şi colibele oraşului de jos, la care nu poţi ajunge decît cu luntrea în vreme de inundaţie".

Dunărea, foarte largă, cu treizeci sau patruzeci de vapoare ancorate. Cîtă vreme stătură acolo, nu văzură oraşul supt alt aspect decît un „ocean de noroiu, gunoiu şi abominaţie". Cei cari n'au trăsuri bălăcesc cu nişte cizme lungi prin apă. Nicăiri un petec de pămînt uscat. O singură stradă, strîmbă, ce duce la Dunăre, poditä. Cînd treci peste ea, bîrnele sar şi cad înapoi în noroiu, împroşcînd în toate părţile. Chiar şi interiorul caselor e murdar. Gospodina se străduieşte să ţie una sau două odăi într'o stare a roximativă de curăţenie. Catul de jos, însă, este „o placintă de noroiu".

Despre gazda sa, ispravnicul Balş, Fraser îi laudă mult felul amabil şi larg în care-l primi şi-l ţinu in tot timpul şederii sale la Galaţi, iar despre soţia acestuia spune: „Nu voiu uita niciodată bunătatea şi sentimentele bune cu care m'a primit. În totdeauna atentă la cerinţile mele, preîntîmpinindu-mi orice nevoie", şi aşa mai departe.

Plecînd cu vaporul de la Galaţi, trece în faţa Isaccei, „cetate tare, care a resistat Ruşilor în ultimul războiu". La Tulcea,

www.dacoromanica.ro

vaporul se opreşte, pentru a nu trece noaptea îngrămădirile de nisip ce se găsiau mai la vale. La Sulina, un vapor cu tunuri (gunboat) este ancorat la mal. Staţiunea e alcătuită din trei case încunjurate de un gard de scînduri: lazaretul. — Cîteva colibe pentru ofiţeri şi la dreapta vre-o şase case şi colibe, lîngă care se afla un deposit de lemne. Atît.

Cu un oftat de uşurare, Fraser se îndepărtă în sfîrşit de aceste ţinuturi periculoase şi desolate, care nu i-au lăsat decît impresii neplăcute.

Constanttn I. Karadja.

Cărţi representative în viaţa omenirii. — IV.

Revoluţia francesă prin martori oculari.

V.

Un student girondin.

Cum se reflectează evenimentele curioase, de atîtea ori zguduitoare, ale Revoluţiei francese, nu în capul politicianului interesat, de tribună sau de stradă, nici al observatorului străin, cu mai puţină pasiune, ci în acela al unui tînăr provincial care pe încetul se iniţiază la rosturile Parisului pe care le cunoscuse pănă atunci numai exagerat şi caricatural prin faima ajunsă pănă în liniştitul său oraş? Răspunsul îl dă cărticica pe care o întrebuinţăm aici, jurnalul studentului, naivului, apoi contagiatului de aprindere revoluţionară, în sfîrşit potolitului prin desilusie student bordeles Edmond Géraud[1].

Fiul armatorului din Bordeaux, odraslă de burghes bogat şi oarecum cărturar, vine în Decembre 1789 cu fratele John şi cu un tînăr medic pentru a face studii de medicină. Pe drum, crescut în Colegiul său de acasă, el ştie să spuie că, la Poitiers, Alaric a fost ucis de Clovis(!) şi la Paris chiar compară calul lui Henric al IV-lea, potolit, cu teribilul cal al lui Ludovic al XV-lea de la Bordeaux: între statuia parisiană a acestui rege şi cea de acasă nu stă pe gînduri. În genere, Parisul e pentru dînsul o desilusie. „Je m'attendais à beaucoup plus." Străzi foarte proaste. Dar cîte distracţii! Ce nu se poate vedea acolo! Teatrul de copii Beaujolais,

[1] Gaston Maugras, *Journal d'un étudiant pendant la Révolution*, 1789-1793, Paris 1890. Cf. Lockroy, *Journal d'une bourgeoise pendant la Révolution;* Babeau, *Paris en 1789;* M-lle des Écherolles, *Une famille noble sous la Terreur;* Arburton, *Esprit public au XVIII-e siècle.*

www.dacoromanica.ro

representaţiile de farsă la *Délassements comiques,* danţurile, la *grands Danseurs du Roi,* ale lui Vestris fiul, ale d-rei Dugazon la Teatrul Italienilor, Opera de la Porte St. Martin — şi el se gîndeşte cu dor la Teatrul de acasă!—, Théâtre Français, care-l face să plîngă la „Medeia", concertele. La bărăcile de pe bulevarde vede peşti cari prezic timpul, *porc-épicul,* Chinesa care scrie cu gura şi ţese cu picioarele. Calcă la *Café-turc* şi la Wauxhall, două mode străine deosebite. Rătăceşte prin Grădina Tuileriilor, „refugiu de virtute", prin a Luxemburgului, unde lumea, pe bănci, ceteşte. A cercetat Louvrul, depositul Curţii *(garde-meuble)* cu armele şi giuvaierele, bogatul Palais-Royal.

Deprins a se ruga acasă „Fiinţii Supreme", ca orice june „filosof" care despreţuieşte „insipida carte de rugăciuni" — căci, după Isus, cine a mai ştiut să se roage? —, el continuă aceste usanţe religioase de intelectual. Că ocupaţie de student, traduce din Horaţiu, din Tacit şi Tit-Liviu, ascultă, la Collège de France, cu douăzeci de profesori, pe corectul poet artificial abatele Delille, pe Daubenton, dar şi oameni de ştiinţă ca Lalande şi Fourcroy, pe lîngă *lecţii despre „Contractul Social" al lui Rousseau.* El ni desveleşte toate bunurile viitoare care vor emana din noua Constituţie, ni pune neîncetat supt ochi Drepturile Omului, tună cu strălucire contra întregului cler înalt, aruncă glume *(brocards)* amare şi satirice asupra călugărilor şi a Sorbonei. Cunoaşte pe elevii Academiei de desemn, cari cer lui Lafayette şi primarului Bailly să permită a li expune busturile în sala lor. La o şcoală de spirit revoluţiunar, Liceul Nou, el întîlneşte, în 1791, ca profesori pe Fourcroy, iarăşi, şi pe criticul La Harpe, care a format pe Alexandru al Rusiei. Se duce la lecturile publice, ca şi la salonul de gravură, şi ceteşte jurnalele.

Tout réchigné, de rea dispoziţie, acesta vede cum, la formula jurămîntului său, toţi se aşează, şi face şi el tot aşa. Propunerea lui Duport de a petrece pe şeful Statului e răspinsă şi, în loc de „Vive le roi", se strigă „Vive le restaurateur". De şi oraşul nu prea luminează, Ludovic e primit cald, seara, la Operă şi toate alusiile la dînsul sînt subliniate; aude poate însuşi pe Maria-Antoinetta spunînd mişcată şi entusiastă: „o, ce popor bun; nu cere decît să iubească" *(Ah, le bon peuple; il ne demande qu'à aimer)* [1].

[1] Pp. 188-202. Cf. în Jurnalul burghesei: „Chacun pense qu'il va venir du

www.dacoromanica.ro

De la început a privit chiorîș Curtea. Regina, în enormele „paniere", „nu e prea drăguță", dar cu o frumoasă talie, un aier nobil și maiestos; „regele, așa și așa" [1]. Dar pe urmă, cînd, în Februar 1790, după teribilele zile din Iulie și Octombre 1789, îl va vedea în mijlocul Adunării nedisciplinate, asupra căreia de obiceiu necontenit se zbuciumă clopotul, făcînd declarațiile lui asupra departamentelor, tînărul se va aprinde pentru „acest monarh cetățean, atît de demn de numele de rege al Francesilor", care ține „cuvîntarea cea mai nobilă, cea mai mișcătoare *(tendre)*, în sfîrșit cea mai demnă de caracterul său: ce bunătate și cît e de mișcătoare în gura unui suveran!". Mai ales că regina, care-l așteaptă la întors, asigură public că așa-și va crește fiul, după Constituție, ca să respecte „dreapta libertate a poporului și legile nației" pentru ca să audă apoi strigătele recunoscătoare: „Trăiască Regina! Trăiască familia regală, care trebuie să facă fericirea Francesilor!". Ori, îndată după aceia, cînd cercetează foburgul St. Antoine, atît de bine primit încît zice: „Mă înșeală; eu sînt încă regele Francesilor [2]".

Vine primăvara, și regele, bănuit că vrea să fugă, se întoarce de la țară, de la St. Cloud: „Restauratorul libertății francese s'a întors de dimineață la Paris ca să împace nedreptele bănuieli ce începuseră a se ridica în inima copiilor săi". Lumea se grămădia să vadă pe regină, pe delfin, pe princesa regală, pe fratele regelui și pe Ludovic însuși, „mîncînd cît patru" [3]. La Paris însă el văzuse mulțimea sfășiind pe Favras fiindcă voise să libereze pe rege, pe cînd niște falsificatori de bani aveau onoruri militare la groapă [4].

Tulburările țerănești începuseră; ele se continuă la orașe, în Sud: Toulouse, Montauban. Chestii gingașe se ridică: a secularisării averii clerului, a dreptului de pace și războiu. Regele se presintă ca adversar al stîngii: Barnave e aplaudat vorbind contra lui. Mirabeau e considerat ca trădător pentru relațiile cu Curtea. Mulțimea participă zgomotos la desbateri [5]. Studentul nostru, beat

---

fond des provinces des Aristide, des Fabricius, des Catons, des Cincinnatus, etc. Point de prêtres surtout, et pas de beaux esprits! Des gens vertueux, qui n'aiment point les richesses".

[1] P. 25.
[2] Pp. 42-4, 44-5.
[3] P. 62.
[4] Pp. 36, 38-9.
[5] Pp. 66-73.

www.dacoromanica.ro

de frase, cu icoanele antichităţii înaintea ochilor, se schimbă. Decretul contra titlurilor, a statuii lui Ludovic al XIV-lea e „ce charmant petit décret". Aristocraţii sînt definiţi de el „toţi cei cari sînt contrari dorinţilor poporului". Bine fac acei cari aduc în dar familiei regale cai răi, creioane care nu scriu, spînzurătoarea de fier, curcanii cu morcovi după chipul Maiestăţii Sale [1]. „Federările" în provincie, pentru el reservoriul de energii, îl încîntă. Se merge spre vremea lui Socrate. Toată simpatia e pentru cei cari gătesc în Cîmpul lui Marte serbătoarea Revoluţiei, cei 15.000 de lucrători cari vreau să-şi spînzure şeful, Parisienii, în număr nesfîrşit, cari lucrează în strigăte ca acestea: „Tremuraţi, aristocraţi, iată băieţii de măcelărie!", ori cari, cînd plouă, glumesc: „Sînt lacrimile aristocraţiei" [2]. Îi şi numără, în ziua cea mare a Federaţiei, cu provincialii săi, după aritmetica entusiasmului: 600.000, cu 300 de preoţi, 1.200 de musicanţi, patruzeci de tunuri şi iea parte la petreceri, la baluri, la haosul de pe străzile unde trăsurile sînt oprite [3].

Din ce în ce regele apare mai negru. În Bretania ţeranii luptă la Vannes pentru Dumnezeu şi monarh. Mătuşele lui Ludovic se gătesc de ducă; lumea crede că vreau să iea cu dînsele şi pe Delfin şi milioanele Curţii; eroinele vărsării de sînge de la Versailles, „damele de la Hale", vreau să le aducă la Paris şi, de fapt, cele trei bătrîne sînt întoarse din cale. *Monsieur*, fratele mai mare al regelui, e silit, la Luxembourg, să jure că nu fuge şi să se aşeze la Tuilerii. „Nu cred", scrie medicinistul nostru, care şi-a uitat cu totul de studii, „ca regele să fie sincer pe cărările revoluţiei".

Totuşi, cînd regele se îmbolnăveşte, lumea-şi aduce aminte că a iubit pe bietul om şi ilumineză cînd el se însănătoşeşte. Necontenit însă frica de a se vedea părăsită, ameninţată, pedepsită, întoarsă la trecutul de care silnic s'a desfăcut. Se vede din jurnalul acestui tînăr cum psihosa se formează şi creşte necontenit.

Azi „cavalerii pumnalului" cu cari se înspăimîntă închipuirile; ca reacţiune, atacuri ale mulţimii la Vincennes, la Tuilerii. Condé, emigratul, răsare ca răsbunător al regelui său. Barnave şi Lameth, constituţionali, cer, impun legea contra emigraţilor.

---

[1] P. 75.
[2] Pp. 73 şi urm., 79, 84.
[3] P. 88.

www.dacoromanica.ro

Mirabeau s'a opus. El continuă a fi dușmanul, „trădătorul". Dar, cînd, în April, „moartea-l răpește, el e, nu numai pentru zecile de mii de oameni cari-l petrec — se aștepta și regele! —, pentru cei cari închid magazinele, bătute, dar și pentru acest copil exaltat, „cel mai mare geniu al secolului său[1]".

E adevărat că în cursul anului se va planta un pom al libertății supt ferestile lui *Louis le Bien Aimé*. Dar spiritele se atîță din nou din causa legii contra preoților cari n'au jurat noului regim. La St. Sulpice se predică împotriva lor, în strigătele de: *Jos aristocrații!* Bula Papei e arsă, un manechin represintîndu-l pe dînsul — în batjocură Piu devenia: Margot *la Pie* — e străbătut de pumnale. Cînd regele vrea să meargă la St. Cloud, el e oprit, în ciuda lui Bailly și Lafayette. De la clubul Cordelierilor vine acusația că el ține un preot care nu s'a supus legii.

O nouă sforțare e făcută de nenorocitul prinț. „Nu vreau", spune el, „ca poporul să mă considere ca aristocrat", — și el va face deci „Paști constituționale". Regina va purta tricolorul[2]. Li se poate cere mai mult?

Totuși stăruințile reginei, care-și are corespondența ei în străinătate — și cum oare sufletul ei împărătesc, supus zilnicelor jigniri, ar fi putut face altfel? —, aduc fuga familiei regale spre granița unde așteaptă călăreții credinciosului general Bouillé. Studentul aude strigătele mulțimii atîțate de Marat, care cere să se spînzure atunci, noaptea, comandantul gărzii. Vede secțiile, cluburile în permanență. I se spune că un „aristocrat" a deschis 1.500 de registre pentru cine, pănă la 31 August, se cere cruțat de Condé, care de sigur vine. Ziarele regaliste sînt oprite. Cazalès constituționalul e amenințat cu moartea.

Ludovic se lasă prins la Varennes; familia ca și temperamentul lui îl fac să se supuie. „Nu-mi faceți rău, nici mie, nici reginei", ar fi spus el. Și iată alaiul cu care se aduce înapoi acela care nu mai e pentru tineretul nostru decît „notre gros pouvoir exécutif", omul „al cărui caracter e să nu aibă niciunul", „șeful verminei aristocratice". Zece tunuri, infanterie și cavalerie, defilînd un ceas și jumătate — *ca să dea încredere celor îngroziți de ce vedeau*

[1] Pp. 108-17. Sora regelui, dulcea princesă Elisabeta, nu împărtășia sentimentele familiei regale față de brutalul cinic: „Nu cred ca prin oameni fără principii și fără moravuri Dumnezeu să voiască a ne mîntui".

[2] Pp. 127, 130, 133-4, 138-44.

www.dacoromanica.ro

că-i așteaptă —, șeisprezece tunuri, arestatorii, bieți oameni de provincie, pe un car de triumf, cărbunari cu furci, muncitori cu suliți [1].

Împrejurările redau populației siguranța și, cu aceasta, omenia. Îi pare rău studentului că e așa. „Aristocrația supt vălul Constituției face zilnic progrese de mirare și patriotismul indignat se înfurie une ori dincolo de margeni." Dar Parisienii n'au energie și entusiasm. Mai bine să ardă și țara să se descentralizeze: principiul girondin. „Resturile impure ale Adunării Constituante" nu pot resista. Un veto infernal e gătit de rege contra decretului privitor la preoți.

La începutul anului 1792 doleanțele reîncep pe același ton: *provincia revoluționară, pură, trebuie să înlocuiască Parisul, cîștigat contra libertății,* garda națională degenerată, de oameni bogați, sbiri cu „spirit de corp", gata a trage „în ce numesc canalie". „Pindarul" Isnard Girondinul bine face că-i trăsnește [2].

Girondinii înaintează. Înlăturare a ministrului de Război, Narbonne; chemare înaintea Adunării a miniștrilor Bertrand și Delessart, care va fi arestat, apoi ucis, în Septembre. Brissot, Vergniaud atacă politica regelui, un nou Carol al IX-lea. „Capul regelui numai e inviolabil." La teatru se aplaudă tiradele din *Brutus.* Ofițerului de gardă națională care a comandat foc contra jăfuitorului unei băcănii i se smulg epoletele.

Se aude în Mart că emigrații amenință cu ulanii; iar frică de plecarea regelui. Studentul se aprinde: nu mai e de zăbovit; măsuri răpezi; să se pedepsească toți vinovații; emigrații să fie aduși în lanțuri; altfel, războiu oricui! Trădătorii să fie exilați și, revenind, la eșafod! Doar tatăl însuși, om în vrîstă, strigă, cu *Marsiliesa,* dar în alt sens, contra „sîngelui impur" [3].

Girondinii sînt la putere. Tinerească furie s'a potolit din nou. Regele are „buni consilieri". Dumouriez pune bereta roșie — pe care pe urmă primarul Parisului și Adunarea o vor înterzice —; a vorbit la Iacobini. Robespierre, pe care-l ascultă studentul, vorbește „cu acea seninătate de cugetare și acea elocvență a sufletului pe care n'o va imita niciodată elocvența academică". Dumouriez îl

---

[1] Pp. 166 și urm., 173, 175, 179, 181. Plan de a face rege pe Delfin.
[2] Pp. 241-3, 245-8. Cf. și pp. 250-3.
[3] Pp. 254-63.

www.dacoromanica.ro

ascultă, îi primește sfaturile, îl îmbrățișează. „Iată deci un ministru patriot. Deie Cerul ca nici Curtea să nu-i oprească mersul [1]!"

Cînd războiul cu Austria începe în Mart 1792, tînărul e sigur de biruință. Pentru aceasta Francesii au virtuțile necesare și grija libertății de apărat. Iar tatăl răspunde: „Niciodată un popor n'a arătat atîta devotament, niciodată zi n'a fost mai frumoasă la Bordeaux", unde „societatea Amicilor Constituției" dă în mai puțin de două ceasuri 45.000 de livre, din care 30.000 în bani, îmbulzindu-se, aruncîndu-i din tribune. Un popor liber nu poate fi învins. „Prezic cu îndrăzneală că, dacă șefii noștri nu ne trădează, vom ieși triumfători din acest război odios [2]".

În April din acest an studentul se bucură de ciudata demonstrație pentru Sviterii rebeli cari fuseseră condamnați la treizeci de ani de galeră în 1790. Încă odată se sperie aristocrații, cari ar fi avut de gînd să iea Altarul Patriei, Cîmpul Federației și să ucidă pe Pétion, pe Robespierre și pe cîțiva alții, regele însuși avînd intenția de a fugi la St.-Cloud. E încîntat și de aspectul estetic al mascaradei, cu „tablele legii", portretele oamenilor mari, pietrele Bastiliei pe un brancard tricolor, chivotul Constituției, sarcofagul garzilor naționali uciși din ordinul lui Bouillé la Nancy, fetele cu numele soldaților pe steag, carul cu douăzeci de cai și vizitiul cu boneta roșie, purtînd statuia Libertății. Tot atunci vede în jurul acelui altar pe Pétion „virtuosul" și pe Robespierre ținîndu-se de mînă și cîntînd pe Altar, unde sînt așezați două sute de musicanți, *Veillons au salut de l'empire*, în fața mulțimii imense („200.000"!); aici arta era represintată, căci pictura era a lui David și musica a lui Gossec [3].

În această epocă eminamente festivă, vălul alb al pastoralei acoperind stropiturile de sînge, la noua biserică protestantă, Drepturile Omului erau scrise pe părete în fața celor zece porunci, cu versuri ca acestea:

Paix avec surveillance,
Égalité sans indécence,
Liberté sans licence,
Voilà la véritable science,

[1] Pp. 264-6.
[2] Pp. 267-70.
[3] P. 271 și urm.

www.dacoromanica.ro

Pe cînd la S-te Eustache preotul predica despre Libertate, Egalitate, Fraternitate, ironisînd pe rege şi biruind cu „fulgerele geniului“ pe Fléchier şi Bourdaloue [1].

Armata pusă în faţa Austriacilor fuge însă; generalul Dillon e ucis. Edmond, studentul nostru, bănuieşte trădare, „manevra infernală“ a „comitetului austriac“, care a plătit pe asasini, dîndu-li şi misiunea de a ucide pe Rochambeau. Regele se amestecă, şi Curtea dă ştiri duşmanului. Speranţa e în Luckner şi poate în Lafayette, care are nevoie de reabilitare. Studentul însă e optimist: „Aceste mici desavantagii nu sînt făcute ca să alarmeze şi încă mai puţin să ne abată; nesuccesele desvoltă curagiul.“ Însă, faţă de „bucuria scelerată“ a „aristocraţilor“ — la Liceu se aşteaptă Austriecii —, ar trebui măsuri radicale: să se decimeze dragonii reginei [2]!

Şi furia continuă în Maiu. Edmond vrea ca preoţii cari n'au jurat — denunţaţi şi de tatăl lui — să fie deportaţi, ca garda regală să fie suprimată. Dintre oamenii politici, Robespierre, care ar pierde terenul, e pentru dînsul un om de un „amor-propriu insaţiabil“, de „o nevoie nebiruită de a se vorbi de el, poate chiar de a comandà“, un „nebun furios, calomniind, minţind“; numai Pétion e „Catonul secolului nostru“ [3].

Tonul creşte, cu cît Girondinii sînt ameninţaţi de întorsătura atitudinii regelui, căruia i s'a disolvat în sfîrşit garda. „Grosul Capet“, care s'a certat rău cu Pétion, a fost surprins noaptea la Tuilerii, supt pretext că iea aier. Şi ce bine e că, faţă de intrigile lui Lafayette şi planurile contra cluburilor, Parisul reacţionează în sfîrşit! Se presintă defilarea celor de la St. Marceau, 6.000, înaintea Adunării, femeile cu braţul sus, copiii cu săbiile, în strigătul: „nu mai e decît un stăpîn: legea“ [4]. N'avem descrierea zilei din Iunie, cu insultarea şi ameninţarea regelui în palatul lui.

La aniversara luării Bastiliei se aude alt strigăt: *Pétion ou la mort*, „arborele feudalităţii“ arde cu coroanele, tăiate, cheile Sf. Petru, cordonul albastru, prinse de el.

Cînd se cunoaşte manifestul lui Brunswick, mişcarea contra regelui porneşte din nou. Vina se dă pe Maria-Antoinetta, pe legă-

[1] Pp. 279-80.
[2] Pp. 282-4.
[3] Pp. 287-90, 292-7.
[4] Pp. 297-8.

www.dacoromanica.ro

turile ei cu fostul ambasador austriac Mercy. Bine face Pétion că pretinde, la 3 August, răsturnarea lui Ludovic. Dar Adunarea, care a absolvit pe „trădătorul" Lafayette, e prea „slabă"[1]. Danton răspîndește zvonul că „sateliții" regali din palat au de gînd să măcelărească poporul.

În sfîrșit lovitura pregătită de Girondinii izgoniți are loc. Ziua teribilă de 10 August, cu măcelărirea Sviților, capătă întreaga aprobare a tînărului federalist. Povestește mișcarea, de la două ceasuri de noapte, a „secțiilor" pregătite de atacul contra „tiranului", „execuțiile populare" de la Tuilerii, cu capetele tăiate, cadavrele aruncate pe străzi; Ludovic i se pare că n'a arătat decît o „apatie stupidă și feroce", regina „un aier trist, dar încă mai multă nerușinare și trufie". „Ziua de 10 August ne duce înainte cu zece ani pe căile strălucitoare ale libertății și prosperității publice[2]."

Acum va fi republica, așa de mult dorită de un partid hrănit din amintirile unei antichități rău înțelese. Statuile regelui sînt decapitate, a lui Henric al IV-lea însuși distrusă: într'un ceas bun[3]!

Dar cu aceasta nu se curăță granița de dușmani. Longwy cade. Studentul crede că prinde uneltiri regaliste în vederea ceasului deplinei înfrîngeri a patriei. În departamentele Deux-Sèvres, Morbihan, Grenoble, revolta a și început. Era vorba de evacuarea Parisului, pe care Danton o oprește. La 2 Septembre se anunță că și Verdun a căzut. Minoritatea, îngrozită, strigă: „a da înapoi e a ne pierde... Trebuie speriați regaliștii... Trebuie săpată groapa dușmanilor noștri". Și astfel, pe cînd la Tuilerii erau piramidele de lumini în grădina plină de lume, se ucideau, cu mandat oficial, prisonierii din închisori, dar și, la Châtelet, hoții, la Bernardini alți hoți, la Bicêtre săracii, moșnegii, bolnavii, chiar și copiii, la Salpêtrière femei și orfani. Studentul, care cere o mie de morți pentru unul ca Montmorin, vede căruțele pline din care sîngele curge. Și aprobă[4].

Adunarea legislativă își mîntuie, cu regele prisonier, dar rege, lucrările. Studentul tună contra „facțiunii desorganisatoare a Maraților și Robespierrilor", cari cer „necontenita apologie a omului

[1] Pp. 313-4, 317-9.
[2] Pp. 321, 329.
[3] *Ibid.*
[4] Pp. 342, 345, 354.

www.dacoromanica.ro

incoruptibil". Se bucură că la deschiderea Convenţiei, de la care aşteaptă mai bine, fostul abate Grégoire declară că „regii sînt în ordinea morală ce sînt monştrii în ordinea fisică". Şi el face procesul Iacobinilor, cari „se cred tot ca înainte de 10 August": Marat, mai mult nebun, care, cu ai lui, e „mai vrednic de dispreţ, dacă se poate, decît vechii apăsători pe cari abia i-am dărîmat", Robespierre, plin de „amor-propriu, de îndărătnicie în opiniile greşite", Danton, viţios, dator, dar om de Stat, suflet tare, elocvent, perspicace, de şi stăpînit de „patima urii", Desmoulins, „fiinţă care întrece în imoralitate şi răutate şi pe Marat chiar", stricatul fost duce de Orléans, devenit Philippe Égalité [1]. În loc de „domnia legilor, a concordiei, a frăţiei şi a dulcii egalităţi", în Parisul dominat de noii tirani e numai „o gloată împinsă de oameni ale căror proiecte toate tind să perpetueze anarhia, fără care ei nu sînt nimic". Şi iată-l acusînd pe Iacobini de acel sînge a cărui vedere, cu cîteva săptămîni în urmă, îl bucurase: „oameni de pe cari picură încă sîngele pe care l-au vărsat în zilele din Septembre" [2]. Ei vor alt Septembre, şi de aceia chiamă bandele la insurecţie. Sînt „sceleraţi cari respiră numai crima şi asudă asasinatul, anarhişti lacomi de pradă şi arşi de o nestinsă sete de sînge..., sectari fanatici cari, supt un nume sfînt, nu caută decît dominaţie şi interes personal... Maratiştii triumfă din toate părţile... Forţa publică e nulă, de loc organisată sau rău comandată [3]". Numai lui Pétion, ales primar aproape unanim, la 15 Octombre, i se păstrează vechea simpatie.

Dar victoria de la Valmy, de la Jemmapes, răspingerea Prusienilor şi Austriecilor mîngîie pe întristatul, desilusionatul spectator. Se vede că Franţa se poate apăra; soldaţii au căpătat încredere. Naţia să înveţe libertatea de la Francesi, superiori Romanilor, cari voiau „să aservească naţiile" [4].

N'avem părerea lui Edmond cu privire la asasinatul juridic al lui Ludovic al XVI-lea. Tatăl, de la Bordeaux, „n'a dat niciun regret morţii tiranului", dar, de spre partea lui, s'ar fi mulţămit să-l ţie la închisoare [5].

---

[1] Pp. 357-62.
[2] Pp. 363-6.
[3] Pp. 366-70.
[4] Pp. 372-3.
[5] P. 376.

www.dacoromanica.ro

Fiii se cer, în Mart 1793, la oaste, gest mai simpatic decît toată crîncena declamație în curs de patru ani. „Vremea luptelor se apropie: Franța întreagă sare din loc ca să se arunce asupra dușmanilor ei; tot tineretul zboară la arme, și noi singuri lîncezim într'o lașă odihnă, singuri rămînem spectatori trîndavi și liniștiți ai acestei generoase emulații". Tatăl se învoiește la înrolarea ambilor: „Îi dăruim patriei, oricît aceasta ar fi de greu pentru inimile noastre". Și răspunsul lui Edmond, la 17 Mart: „Sînt în culmea dorinților mele și inima mi se scaldă în bucurie... Gust nesățios această bucurie mută care întovărășește totdeauna îndeplinirea dorinților oneste și generoase[1]".

Realitatea nu corespundea frumosului vis al acestor tineri. Trimeși la Pirinei, studentul vede soldații trădați de un general care trece la inimic. În fața a 14.000 de Spanioli, cu cavalerie și o serioasă artilerie, cei 3.000 de revoluționari armați se retrag, ducînd în cară cu boi răniții, cari pier. Impresia e zdrobitoare pentru mințile aprinse: „administrație inimică, dilapidatori rapaci... Pretutindeni crima triumfă și legile tac"[2].

Din această crisă n'a mai răsărit revoluționarul, dar omul a trăit încă mulți ani de zile.

VI.

Franklin

Doi Americani au fost marturi sau pregătitori, sfătuitori ai Revoluției francese, și nimic mai mult decît însemnările lor nu e mai potrivit ca să arăte marea deosebire între o mișcare liniștită de oneşti fermieri, luptînd înainte de toate pentru dreptul lor, fie și cu ajutorul unor teorii aprinse de usagiu general, și între o zguduire catastrofală, produsă de snobismul revoluționar al claselor de sus, de ignoranța și sărăcia celor de jos, de importarea fără critică a teoriei lui Rousseau, bună pentru o cetate ca Geneva, și de frigurile unei psihose de Capitală ca acelea care au chinuit, ani de zile, Parisul.

[1] Pp. 376-9.

[2] P. 382. Parisul „noroios și puturos", teatre; Feydeau, Marais, Molière, Variétés amusantes, du Palais, de la République, du Vaudeville, de la Montausier, Rue Richelieu; p. 356.

www.dacoromanica.ro

Viața lui Franklin e așa de bine cunoscută, în marea ei simplicitate și în necontenita observare de sine, în veșnica sforțare spre progres, în calda lui dorință de a folosi celor din jurul său și până la cel din urmă om fără nicio legătură aparentă cu dînsul. Ucenicul care învață o biată școală de gramatică, de cetire și aritmetică, pentru ca, părăsindu-se ideia de a-l face cleric, să fie pus, la zece ani, să lucreze lumînări și săpun alături de tatăl său, iar la patrusprezece să învețe tipografia, devenind, pe urma fratelui său, condamnat și incapabil de a continua să scrie pentru public, redactorul, cetit și discutat, recunoscut tărziu numai, al ziarului *New England Courant,* tînărul purtat din loc în loc de vîntul soartei până ajunge să fie primit, onorat ca un prieten de un guvernator de provincie engles, e una din rarile ființi în care aventura, unită cu năcazurile și primejdiile, să nu fi falsificat mintea și înăcrit caracterul. La Philadelphia, unde venise fără un ban în buzunar, ajunse unul din marii tipografi ai orașului care se ridica răpede. Venit în Anglia la 1724 pentru afacerile lui de industriaș, găsește acolo lucrători leneși și agitați, murdărie, desordine, un spirit de nesupunere fără ideal și atîta conrupție, încît un deputat în Parlament striga că nu înțelege cum colegul său nu știe, trăind în Anglia, ce e aceia conrupție. Îi e ușor să se impuie față de astfel de tovarăși de meserie. Întors acasă, după ce-și încercase condeiul într'o broșură de polemică, reiea o activitate de luptă locală în legătură cu veșnicele rivalități dintre guvernator și subordonații săi. Pe la jumătatea veacului era secretar al Adunării din provincia lui, pentru ca, peste puțin, odată cu inovații de edilitate: pompieri, pavaj, iluminat, spital, să întemeieze acea școală a unei asociații din care s'a desvoltat Universitatea din Philadelphia. Alături se face ctitor al unei Societăți filosofice. În timpul războiului de șapte ani, care s'a purtat în mare parte acolo, el a ajutat credincios cu creditul lui, așa de mare, armata regelui și a sfărmat resistența interesată a marilor proprietari. A luat, până și prin corturile din Vest, unde comandă trupe, parte activă la ostilități.

Revenit în Anglia la 1757 pentru afacerile interne ale Pensylvaniei, el a fost primit ca un învățat mare și acoperit de onoruri și de titluri. Un nou drum în Metropolă l-a ridicat și mai sus în ochii publicului european, care cunoștea marile lui descoperiri în fisică. Data aceasta el apăra drepturile coloniilor contra pretențiilor

www.dacoromanica.ro

unei Anglii pe cale de centralisare. La întoarcere, în 1775, el a jucat unul din principalele roluri în liberarea patriei sale.

Pentru a cîştiga Franţa, el vine pentru întăia oară acolo în 1776, socotit ca mai mult decît un Voltaire, necum un Leibnitz şi un Newton chiar, ceia ce era o mare exagerație. Am văzut furia de admirație pentru dînsul care a cuprins subit lumea de sus, în căutarea unui idol, şi cît mai exotic. D-na Helvétius i-a devenit prietenă pe viață — şi ce mîndră era de aceasta! El a adus încheierea tratatului de alianţă cu Ludovic al XVI-lea şi participarea entusiastă a Francesilor la lupta pentru libertatea americană. Lui i se datoriră tratatele de comerţ cu Prusia şi Suedia şi chiar acela de pace cu Anglia. Încununat cu atîtea succese, se aşează pentru ultimii ani în vechea lui Philadelphie, unde moare la 17 April 1796.

Omul acesta fără studii, dar cu continuu studiu, se interesa nu numai de fisică, de electricitate, de puterea aburului (vaporul salutat de el în 1788) mai ales, şi de toate aplicaţiile ştiinţii la viaţa practică — de coperişurile de aramă, de casele sigure contra focului, de exemplu—ca şi de producţiile ţerii sale[1], dar şi de istorie — prima descoperire a Americei de Suedesul Kalm, pentru care citează şi cronici. Ideile lui religioase primiau pe Isus ca pe un mare reformator al sufletului omenesc, dar nu ca pe un Dumnezeu şi, la adînci bătrîneţe, omul spiritual ce era, spune: „Ştiu atîta din lumea aceasta încît aş vrea să ştiu puţintel şi ce este cealaltă. Existînd acuma, într'o formă oarecare va trebui să existăm totdeauna."

Preocupaţiile lui sînt însă mai ales morale. Se cunosc cele treisprezece puncte ale „algebrei morale". Critică pe episcopii englesi cari întrebuinţează curent pe „damn your souls", pe preoţii plătiţi, pe ziariştii cari nu înţeleg că sînt depositarii onoarei ţerii lor, pe nobilii „descendenţi", fiind pentru cei „ascendenţi", pe făcătorii de războaie cu vulturul lor, căruia-i preferă un simplu curcan. Ideile lui sînt adesea de un radicalism asămănător cu cel sovietic, ba chiar cu cel curent al societăţilor de azi: funcţionarii ar trebui plătiţi cît şi muncitorii; cu cît e mai mică leafa, cu atît e mai mare onoarea. În lupta cu Anglia voise o monedă cu precepte şi scene de cruzime englese. E încredinţat că oamenii sînt în majo-

[1] In Massachussetts familiile fac ceva stofe de lînă groasă; nu reuşesc stofele fine şi sticla. Tot aşa la Rhode Island, Connecticut şi New-York. In Pensylvania o fabrică de pungi. În Manchester sticlă; în Maryland numai stofe englese. În Virginia un fierăstrău modest.

www.dacoromanica.ro

rîtate harnici; știința îi va mai scuti în viitor de a munci. El *crede* în progres.

E dușmanul vînzării negrilor, care în unele State ale Americei și fusese înlăturată, dar Anglia înțelegea s'o păstreze.

E de sigur un patriot, un mare patriot american, chiar dacă spune de Pensylvania sa că e „dintre toate țerile aceia în care ar preferi să moară, dar tot odată aceia în care s'ar hotărî mai puțin să trăiască". O arată munca și jertfele mai mult decît cuvintele lui. Fiindcă acolo se vorbește englesa, ar dori, acum cînd limba francesă înlocuiește pe cea latină, ca englesa să fie măcar a doua limbă universală. Speră profetic că America liberă va ocroti națiile apăsate. Ar vrea să vadă pe Washington aclamat în Europa. Se gîndește chiar — premergînd vremurilor — la „un plan care ar obliga națiile să se înțeleagă pentru a-și lămuri neînțelegerile, fără a începe prin a se ucide între ele".

Înțelegem în ce spirit va urmări evenimentele din Europa, pe care încă la șaptezeci și șapte de ani, în 1782, doria s'o cunoască mai bine: în Italia, în Germania. Îl sperie orice tulburare, orice vărsare de sînge pe acest om care vrea pacea prin dreptate și supt o netăgăduită autoritate morală. Îl desgustă și-l îngrijorează desordinile din Brabant și din Olanda; se teme că din causa Turcilor va izbucni un război general: mai bine, spune el într'o butadă, i-ar cumpăra cineva cu bani decît să-i taie! Și atitudinea Suediei i se pare bănuielnică. Laudă pe Iosif al II-lea. I-a plăcut că Ludovic al XVI-lea a înlăturat, în 1782, incompatibilitățile protestanților. N'a văzut în bietul suveran despotul care ar trebui insultat și dat jos. Cînd aude de împrejurările revoluționare de la Paris, el scrie: „aflu că această scumpă Franță e în prada a mari desordini; știrea mă supără foarte: de n'ar fi victima vre unui desastru!". În Novembre 1789 el dorește ca lupta din Franța să se resolve favorabil pentru America. Revoluția ar trebui să deie o „formă mixtă de Guvern: una fericită și pentru rege și pentru nație"; din focul ei, oricum, omenirea să iasă lămurită. Dar știrile din Paris sînt groaznice, cu capetele purtate pe suliți. Și quasi-octogenarul binefăcător al omenirii suspină: „de s'ar înțelege bine Drepturile Omului!".

Din fericire nu era să vadă cel mai cumplit abus al lor.

---

www.dacoromanica.ro

VII.

Governor Morris

Governor Morris, financiarul american șchiop, venit în Paris pentru afaceri, care-l reţin tot atîta cît şi plăcerile, represintă un alt tip de om al Lumii Nouă — în sensul constituţional ca şi în cel geografic — decît surîzătorul, mucalitul idealist şi om practic, fisician şi filosof care e Franklin.

E întăiu un om pe care mediul parisian, de petrecere presidată şi exploatată de femei, îl cîştigă şi-l domină altfel decît pe bătrînul cugetător legătura lui cu d-na Helvétius sau cu tînăra burghesă care-i îndrepta stilul frances.

E, prin relaţiile lui de societate, prin pasioneta pe care o cultivă şi — o plăteşte, pe care o dispută altora, dar de care une ori nu ştie cum să scape, un om de acolo, în adevăr de acolo, un petrecător la nivelul celorlalţi.

Născut la 3 Ianuar 1752 la Morrisania, lîngă New-York, el face studii frumoase de drept şi ajunge la 1771 attorney în ţara sa. La 1786 întemeiază prima bancă americană. Se ocupă cu vînzările de făină şi tabac, cu arendarea de terenuri [1].

Vine la Paris în ziua de 3 Februar 1789, şi nu e încîntat: oraşul îi miroase. Versailles e „imensul monument al vanităţii nebune a lui Ludovic al XIV-lea". Societatea, cu cavalerii Sfîntului Ludovic cari cerşesc, cu femeile care, cînd li zici: *nous verrons,* răspund: „poţi tot ce vrei", îl desgustă de la început, dar, încetul pe încetul, se dă la brazdă, fără să se poată zice că vre-odată i-a şi plăcut în adevăr, cu toată anglomania pe care o relevă.

Din condeiul corosiv al acestui spirit critic pănă la cruzime avem o caricaturală şi aspră descriere a acestui mediu spre care se îndreptau plini de admiraţie ochii propriului popor.

Cu toată eleganţa, se spun vorbe urîte, se strigă tare, dar nu se aude glasul femeilor, care sînt în stare să se certe pentru o pălărie. Alături de acele *bons mots* pentru care se chinuieşte oricine — şi le nemereşte ori ba — se gustă glume ca a lui Ségur, ambasador, lui Cubières, ministru, care pune lumînări aprinse şi în bu-

[1] Aici şi dr. Bancroft, Paul Jones, Franklin.

www.dacoromanica.ro

zunarul unui episcop: „trebuie să fie un tablou edificant pentru slugile din față și sătenii cari se roagă jos". Ségur e tratat de „șnapan răufăcător" în versurile care se schimbă, pomenindu-se fățiș și păcatele femeilor. Se va glumi și pe socoteala crimelor de stradă ale Revoluției. O alergare nebună după distracțiile neghioabe pe care le cunoaștem acuma din memoriile femeiești; căutarea de sensații noi; după admirarea la Operă a lui Vestris și Gardel, la cîrciume cu *dîner à la matelote*, primblări pe Seina. „Sînt", spune el, de la început, „extenuat de petreceri", încă înainte de a avea pe doamna omagiilor sale, care-și împarte favorurile cu un înalt cleric, pe cînd bărbatul cere mici îndatoriri. Totul însă cu grija efectului. Înaintea bărbaților, femeile se desbracă pănă la cămașă, dar cu precauție „să ceară permisiunea de a-și face toaleta"; și schimbarea cămășii se face cu „decență".

„Cum e indispus", spune el de iubita sa măritată și disputată, „își ia baia și, fiind în baie, trimete să mă cheme. E un ciudat loc pentru a primi visite, dar laptele e amestecat cu apa, ceia ce o face opacă. Îmi spune că așa e obiceiul, să se primească în baie presupun, căci altfel sînt ultima persoană căreia i-ar fi permis [1]."

Și el, care vede că la Curte — și în saloane — n'are loc cine „nu e decît un om", se simte jenat cînd trebuie să facă și dînsul pe *bel esprit*. „Nu sînt destul de briliant pentru a lua parte la conversație: cele cîteva observații pe care le fac sînt mai juste decît elegante; deci nu pot amusa [2]."

Fac politică, toate, și pentru aplausele mulțimii, pe care le cumpără, dar le are — și Madame Adélaïde, indignată, spune de să se audă: „indignes Français" — ducesa de Orléans, care ar face nu știu ce. Se discută aprins, în 1789, alegerile. D-na de Staël începe a juca un rol și, masculină, cum e, o prinde. „Se bucură de o putere aproape nemărgenită, nu fără a simți o extremă plăcere", dar, adaugă el, „poate nu totdeauna pentru cel mai mare bine al comunității [3]."

De cum a venit în mijlocul crisei, pe care el singur a judecat-o de la început în toată întinderea și adîncimea ei, în tot sensul ei tragic, fără ilusii de optimism sentimental și visări de milen iu fericit privirea i se îndreaptă spre rege.

[1] P. 133.
[2] P. 123.
[3] P. 14.

www.dacoromanica.ro

Încă din April 1789 a înțeles totul: el a capitulat[1]. Legat de Necker, pe care nu-l vrea, de acest greoiu vanitos, cu aier de contuar, care oricînd pare a zice: „mă vedeți, *eu* sînt", el se lasă tîrît, cu sîngele lui polon și saxon, de evenimente. N'are de altfel, pe cine se sprijini: „Curtea e peste măsură de slabă, iar moravurile sînt așa de conrupte încît nu va putea să resiste la o oposiție bine organisată". El însuși, mișcat pănă la lacrimi, îl vede, la deschiderea Adunării, mîndrŭ de discursul pe care-l cetește, precedînd răul accent al pomposului Necker. De a doua zi deputații, cari l-au aplaudat, merg să vadă Trianonul, ca templul scandalos al luxului reginei. În Iunie încă Americanului îi place a crede într'un rest de autoritate regală; ar fi posibil ce se spune: ca regele să cheme un consilier special pentru a judeca pretențiile stării a treia, dar „frica mortală" a lui îl împiedecă. Va ceda înaintea mulțimii, care în strîgăte îl aduce pe izgonitul Necker. Timid, se lasă tîrît mai departe. Nu va îndrăzni să-și mute tiranii, „stăpînii nației", la Soissons, Noyon sau Compiègne.

Îl vede, după luarea Bastiliei, mergînd la adunare, dăruindu-se ei, ca unul care e „strîns de iubirea poporului" *(pressé par l'amour du peuple)*. Asistă la întrarea lui la Paris, caleașca pătrunzînd cu greu prin mulțimea care vedea cum i se răsplătește sălbătăcia. Șase rînduri de miliție preced Adunarea, care înaintează în desordine. După dînsa garda regală călare, unii *gardes du corps* și toată suita cu cocardele roșu și albastru, în așteptarea tricolorului sau cu înlăturarea voită a albului regal. Și regele are aceiași cocardă. Garda națională așteaptă. „Poporul" urlă de bucurie că s'a zădărnicit „complotul contra libertății" (încă de atunci fiecare vede numai „comploturi" care-l amenință). „Cortegiu magnific." Dar insultele încep contra regelui supus: Americanul ar vrea o lege contra celor cari insultă pe încă netăgăduitul șef al Franciei. În Septembre următor, lumea începe a se teme de fuga lui Ludovic.

Peste cîteva săptămîni, Morris, care credea că, dacă regimentul de Flandra rămîne credincios, regele ar putea să bată năvala fu-

[1] *Ibid.* „Il a déjà tout rendu à discrétion". Totuși atunci erau 10.000 de soldați lîngă Paris, garda svițeră și cea francesă în oraș, 6.000 din *maréchaussée*. Dar soldații ajung a cere serviciul de trei luni; pp. 16, 19-20. Încă din Maiu-Iunie ei nu mai ascultă. Narbonne crede în războiul civil și pleacă la regiment; pp. 52, 55. În Malu, Bezenval, cu Sviței și tunuri, poate împrăștia mulțimea de 15.000, între cari 3.000 gata de luptă, cu bețe și pietre, p. 25.

www.dacoromanica.ro

rioasă a femeilor la Versailles, îl vede, fără a fi luptat, întrînd a doua oară în Paris: e demn și calm.

După fuga de la Varennes, atitudinea observatorului străin, care nu era atunci în Paris, se schimbă. I se pare aproape imposibil a se salva „și monarhia și monarhul"; ar fi necesară o regență, de care Pétion i-ar fi spus un cuvînt princesei Elisabeta. Dar își dă sama că „va fi nevoie a se păstra nenorocitul pe care l-a dat Dumnezeu". Și-i vine în minte ce-a auzit în cercul femeilor clevetitoare ale Curți: ca tînăr, frica lui de pisici, necreșterea — scuipă în mînă —, purtarea brutală cu regina, pe care pe atunci ar fi lovit-o și Ludovic al XV-lea l-ar fi arestat patru zile. „Nu e de mirare că un dobitoc ca ăsta să fie detronat[1]."

Ce se întîmplă pe urmă nu e însemnat în ziarul lui Morris, care va fi la 1793 la St. Port lîngă Melun, se va întoarce un moment la Paris în August 1794 și se va întoarce peste patru ani în America, unde moare în 1816.

De regină vorbește desprețuitor: are amanți, dar nu ține la dînșii[2].

Stăpînul aparent al Franciei, din momentul cînd i s'au răpit regelui, în virtutea Maiestății Sale Teoria, toate drepturile, e Lafayette, „American" și el, cu care Americanul are strînse legături. Nimeni poate n'a cîntărit mai sigur acest ușor cap de veșnic tînăr pentru o inimă plină de entusiasmul la modă. Încă de la început Lafayette i-a spus că vrea republica, dar, în conversația cu Morris, recunoaște că „o revoluție ar ocasiona mult rău, fără a putea produce cel mai mic bine"[3].

După întăia venire a regelui la Paris, el se laudă că are 100.000 de oameni supt ordinele lui. „Ar fi putut face pe rege prisonier, dar n'a vrut", căci dorește „viață privată". Și condamnarea din partea celui care-l ascultă vine, nemiloasă: de fapt, din ambiție a devenit el amorezat de libertate.

În Septembre, după ce steagurile soldaților sînt binecuvîntate la biserică, el trimete trupe la Versailles „pentru a activa decisiile Statelor-generale". Dar disciplina începe a slăbi, autoritatea lui, pe încetul, se consumă față de spectacolele teribile ale străzii[4].

[1] P. 247.

[2] Pp. 92, 112.

[3] P. 15.

[4] Pp. 76, 79, 84-85. V. și p. 338: „O armată va rămînea totdeauna neputincioasă față de o înțelegere generală".

www.dacoromanica.ro

Lafayette nu vrea răul nimănui, spune Americanul, dar e chinuit de nevoia de a străluci. Mult mai prejos de ce a început, se îneacă [1].

În zilele de Octombre, nu el a poruncit sălbătăciile odioase: a fost tîrît de trupe, „care-l bănuiesc şi-l ameninţă“ [2].

Dacă astfel e căpetenia, idolul, ce pot fi ceilalţi [3]! Cînd amatorii revoluţiei înşişi, din Maiu, se sperie de ce-au făcut, miniştri „ajută a distruge autoritatea ministerială“. Necker nu există. Pe Mirabeau la deschiderea Adunării îl şuieră. Marele creator nu atrage privirile acestui om practic. E doar calificat de „canalie“, e „măgar sălbatec“ [4], un fel de Wilkes, politicianul brutal din Londra.

În ce priveşte Adunarea, în ea se duce o luptă de dibăcie între Mirabeau, Talleyrand şi Necker. Ea nu poate da nimic realisabil imediat. „În această ţară literatorii cercetează abusurile monarhiei, îşi închipuie că totul va merge cu atît mai bine în viitor, cu cît se va depărta mai mult de instituţiile actuale şi, în cabinetele lor, ei văd pe oameni aşa cum sînt necesari sistemelor lor: din nenorocire astfel de oameni nu există nicăiri, şi încă mai puţin în Franţa [5].“ Oamenii „vreau o Constituţie americană, cu un rege în loc de preşedinte, fără a se gîndi că n'au cetăţeni americani pentru a pune în practică această Constituţie... Constituţii de Guvern diferite sînt necesare diferitelor societăţi pe faţa planetei noastre.“ Pe cînd ar trebui „principiile generale care tind la bogăţ a şi fericirea unei naţii şi care se sprijină pe sentimentele inimii omeneşti“. Şi, la capătul acestor cumplite zbuciumări, filosoful politic realist spune: „Am părăsit viaţa publică pentru totdeauna, sper; dar, dacă mi-ar putea inspira vre-un lucru dorinţa de a o relua, ar fi plăcerea de a restabili ordinea în această ţară.“ Şi cum? „Mi-aş fixa un scop şi, pentru a-l atinge, m'aş servi de împrejurări cum s'ar presinta [6].“

El crede în necesitatea de „a păstra o oarecare autoritate nobilimii, căci e singurul mijloc de a asigura libertatea poporului“. În schimb se ventilează, se discută, se votează „proiecte care, în

[1] P. 77.
[2] P. 88.
[3] P. 16.
[4] Pp. 86, 137, 158-9.
[5] P. 43.
[6] Pp. 98-111, 338. Şi el crede că ar trebui revenit la rege.

www.dacoromanica.ro

ce privește poporul frances, sînt absolut incompatibile cu elementele din care el e compus". O știe și Lafayette, dar va merge cu ei pănă la moarte [1].

De fapt, de la început pănă la sfîrșit, adecă pănă a călcat cizma lui Bonaparte peste floricelele stropite cu sînge ale ilusiilor otrăvitoare, Parisul decide. El, nu țara, cu toată opositia, de la început, a Bretaniei, cu toate protestele Parlamentelor din Rouen, din Metz [2], cu toată foametea care intervine de la început, făcînd, din Maiu, prin oprirea transporturilor, „un milion" de flămînzi la Paris [3].

Aici, la Paris, încă la 12 Iulie Morris vede pe aruncătorii de pietre — bieți o sută de derbedei, — bătînd soldații, forțînd prăvăliile de arme, cavaleria șarjînd plebea, gardele francese înaintînd cu baioneta, pe cînd Sviterii cu artileria așteaptă la Champs Élysées. Dar a doua zi bandele pătrund în deposite, ieau arme vechi, pradă Hôtel de la Force, luînd praf și grîu. Fără ramura verde la pălărie nu se mai poate circula. Două regimente de la Saint Denis se oferă stării a treia, dacă-i primește. Începe a se vorbi de o nouă putere militară, acele „corps bourgeois" care vor deveni „garda națională".

Morris asistă la scenele din 14: luarea Bastiliei. Era vorba de o împotrivire a Curții, de o pedeapsă. Regina, contele de Artois, favoritul de Polignac cîștigaseră două regimente, Broglie stăruise pe lîngă artileriști. Se formase planul de a flămînzi Parisul, de a aresta două sute de deputați. Dar — regele se supune fatalității [4].

Ca resultat, se primblă pe suliță la Palais Royal capul bietului Foulon, al cărui trup însîngerat e tras pe străzi, unde se rupe în bucăți, al intendentului Berthier. „Doamne, doamne, ce popor!", strigă Americanul [5].

La 4 Octombre Parisul lui Bailly, calificat de incapabil, se zbuciumă între grija cocardelor și a pînii; se opresc trăsurile, se dau jos femeile din nobilime. La 6 din nou capete în suliți umblă pe străzi.

De aici înainte împrejurările parisiene nu mai sînt notate de acest martur credincios și aspru, care, vorbind în numele adevă-

[1] Pp. 50, 52.
[2] Pp. 135-6.
[3] Pp. 53-4.
[4] Pp. 57, 59, 62-3.
[5] Pp. 68-9.

www.dacoromanica.ro

ratelor libertăţi, are dreptul de a osîndi pe aceasta care nu-i are decît formele.

VIII.

Alfieri

Morris e un observator aspru al Revoluţiei francese; marele poet tragic italian Alfieri, restauratorul simţului antichităţii adevărate, plăsmuitorul sufletului luptător şi eroic al Italiei nouă, va fi spectatorul ei indignat, care pănă la capătul vieţii o va urmări cu ură. Cu atît mai mult, cu cît el însuşi e un duşman al oricărui „impuls comandat“ şi hrăneşte „o adîncă şi foarte aprinsă furie şi scîrbă contra oricării tiranii“.

Născut în 1749, ca fiu al unui conte piemontes cu puţină avere, care-l părăseşte de copil mic. Crescut de mamă supt supravegherea unui unchiu, face Academia din Turin şi apoi studii de drept, dar preferă lecturi de fantasie şi grija cailor. Apoi, cu preceptorul lui engles, pleacă în lume. Trece prin Franţa, unde nu-i place, prin Olanda, unde află întăia-i dragoste — a doua la Londra, cu scandal —, cercetează şi Suedia, ale cării sălbătăcii din Nord încîntă pe tînărul care trăieşte în atmosfera lui Rousseau. În Spania şi Portugalia află pe mai bătrînul lui amic de o viaţă întreagă, abatele Caluso. La Turin se întoarce în 1772 pentru a treia dragoste, furtunoasă şi răpede încheiată ca şi celelalte.

Acuma, începe o carieră literară, de piese în franţuzeşte, singura limbă pe care o ştie, *Cleopatra, Filip, Polinice.* Îşi dă samă în curînd că această limbă nu e a sa, că nu-şi poate pune sufletul într'însa şi, cum pe urmă a avut năcazuri cu revoluţionarii francesi, nu găseşte destule cuvinte pentru ca să atace limba începuturilor stîngace şi nereuşite, versul tragediei francese, însuşi sufletul poporului frances: „această limbă neplăcută şi meschină“, „acest jargon“ pe care fusese silit a-l vorbi în cei cinci ani ai pribegiei: „din acel timp n'am mai voit să rostesc un cuvînt în această limbă şi am căutat să fug anume de orice persoană sau societate în care se vorbia această prea-blăstămată limbă“, cu „caracter melodic şi prea glacial în vers“. Îşi dă samă că „în orice poesie veşmîntul face jumătate din corp şi, în unele genuri, ca lirica, haina e totul“.

www.dacoromanica.ro

Învață deci, învață ca un ucenic — întâiul cas de naționalism literar, conștient teoretic, luptător, — după Dante și Tasso, Ariosto și Petrarca, della Casa, Poliziano, Macchiavelli. Cînd va cerceta Arquà, unde e mormîntul cîntărețului Laurei, *il nostro sovrano maestro d'amore,* el va vorbi cu admirație de „cei patru în cari e tot ce, omenește vorbind, poate da poesia".

Dar și-a reluat viața aventuroasă. De ce e acasă i-i silă, de acel „cuib al nașterii, rău sortit", de acea „țară binecuvîntată în care nu e lucru unde să nu între regele".[1] „Puțin îmi pasă", spune el, „de ei și de banul lor, și de regele lor": mai bine „expatriarea perpetuă", mai bine cerșitul, mai bine să se facă îmblînzitor de cai decît să mucezească acolo. Va căuta cu orice preț — e *a doua* tiranie pe care o aruncă, după a limbii francese; va scrie *Della tirannide* — să se „desvasaliseze" să se „despiemontiseze".

Iată-l deci schițînd și adesea stricînd tragedii *(Antigona, Agamemnon, Oreste, Carol I-iu, Romeo și Iulieta, don Garcia, Rosmunda, Ottavio, Saul,* lucrînd stîngaciu la tipărirea lor, la Cézannes, în Dauphiné, unde află pe abatele Ailloud și, dacă mai cetește din O mie și una de nopți și din Racine (și pe Shakespeare îl cunoaște franțuzește), studiază pe Horațiu, pe Fedru, așteptînd pe Seneca, pe Salustiu, pe Tit-Liviu, pe Iuvenal, pe Virgiliu, apoi la Piacenza și Parma, unde-și duce chitara și poeții, la Modena, Bologna și Pisa, — desrădăcinat și incapabil de a se cuibări undeva; după o scurtă apariție la Turin, unde e sigur că mama, din nou măritată, nu ține la dînsul, trece iar spre Toscana, și la Florența leagă acea relație cu o tînără Germană, Aloysia de Stolberg, care era soția închisă și maltratată a bețivului și brutalului Stuart, pretendent fără speranță la tronul Angliei; ea va fi închisă pentru dînsul într'o mănăstire la Florența, apoi va trece la Roma, în casa cumnatului său, cardinalul Stuart.

E liber acuma, și poate purta războiul cu „popii", *pretacciuoli,* poate scrie ode către „America liberă", poate înălța, înainte de orice, cu acea „cugetare forte" care-i pare, cu dreptate, a fi sensul și miezul tragediei, voința umană în lupta cu soarta, conștiința individuală strigînd în fața piedecilor și împlîntînd steagul pe cetățile cucerite prin sacrificiu.

---

[1] In ogni privata cosa in quel benedetto paese sempre c'entra il rè.

www.dacoromanica.ro

Nu-i va păsa nici de Papa Piu al VI-lea, Bracchi, pe care zice că nu-l apreciază ca scriitor, „un individ pe care eu îl consideram cu mult inferior mie pe linia adevăratului merit", şi-i pare rău că prin dedicaţia lui „Saul" „se prostituie astfel coturnul, tiarei".

Iată-l apoi la Siena, unde-i apare prima ediţie a tragediilor, la Roma, unde-şi caută iubita şi de unde, pentru a nu fi găsit, trebuie să plece, iar la Siena, unde-l află scrisori batjocuritoare pentru tendinţa pieselor lui, de aici prin Florenţa, Bologna, Ravena, la Veneţia, Padova, Arquà, Ferrara, Milano. Numai pentru a-şi vedea sora, noaptea, reapare, un moment, la Turin, pentru ca la Florenţa să înceapă lupta cu „pedanţii", cu criticii formei din tragediile sale, pe care continuă a le tipări.

Astfel ajungem, în 1783, la planul său de călătorie mai depărtată, în Franţa şi în Anglia, unde voià să înceapă — cum a şi făcut-o — negoţ cu cai englesi.

Ajuns la Antibes cu o felucă, el trece la Avignon şi Vaucluse, unde-şi va fi amintit de Petrarca, la Grenoble. La Paris nimic nu-i place: negura deasă, „antitoscanismul gascon nasal", literaţii cari în lucrurile italiene nu întrec pe Metastasio; ar face o excepţie doar pentru baloane, dacă ar fi folositoare. Şase luni petrecute aici îi par un secol. Din Anglia îşi aduce caii prin Paris (April 1784) şi, prin Lyon, în Italia.

Data aceasta, patria îl înduioşează pe acela care o înţelegea şi iubia numai prin limbă, prin cînt. „A revedea pe amicii întăii tinereţe şi locurile întăiu cunoscute, şi orice plantă, orice piatră, într'un cuvînt orice obiect al acelor idei sau pasiuni primitive, e foarte dulce lucru". Iartă şi pe guvernanţi, ale căror rapoarte diplomatice îi par nimic faţă de scrisul lui, pe rege, Victor Amedeu al II-lea, „de şi nu-i plac regii în genere, şi încă mai puţin cei arbitrari". Ajunge a alege din celelalte rase pe aceasta: „Trebuie să spun cu sinceritate că rasa acestor prinţi ai noştri e foarte bună în total, şi mai ales comparată cu toţi cei de azi în Europa". În definitiv, „oameni buni cari fac ţerii lor mai mult bine decît rău". Din nenorocire totul atîrnă de voia lor — pănă şi ieşirea unui vasal din ţară. Aici, la Turin, a văzut jucîndu-se, de diletanţi, şi piesa lui, *Virginia*, dar nu i-a plăcut. „Recunosc de fapt în mine însumi că, atîta cît voiu trăi, nu voiu avea să culeg pentru mine în chiar niciun teatru din Italia nici laudă, nici mustrare", căci „eu nu socot laudă aceia care nu discerne... şi nu însufleţeşte pe au-

www.dacoromanica.ro

tor, nici mustrare aceia care nu te învaţă a face mai bine"[1]. Vede şi pe mamă-sa, indiferentă, care-i pare foarte mişcată, la plecarea lui: îi va propune, în zădar, o căsătorie „pentru a face să învie Casa Alfieri".

Din nou, s'a smuls, s'a liberat, răsuflă. Îşi caută iubita, pentru întâia oară scăpată şi ea din legături, la Baden în Elveţia. Spre dînsa va porni, prin Innsbruck, spre Alsacia. De aici va reveni la Pisa pentru lucrul său literar. Altfel Italia îi pare putredă, *fetida e morta.* Doar petreceri populare, iluminaţii, visite de prinţi, de la Neapole la Florenţa. Îndată, tot în 1785, va fi iar lîngă contesa de Albany, în Alsacia.

Cu dînsa — şi de sigur din voinţa ei — se întoarce la Paris, pe care de la început îl presintă rău, ca aspect, ca locuitori, ca limbă, ca spirit: oraş „foarte neplăcut", „zgomot şi miros rău", „Babilonie"; „limbă arogantă" *(gergo prepotente),* „limbă surdă şi mută" (ca şi englesa), o *harpe* şi o *cornemuse,* un cimpoiu, chiar dacă e mult public care o ascultă. Locuitori buni de gură, *ciarlieri.* Ştiu prost italieneşte, nu înţeleg literatura italiană, au alte principii în teatru. „Barbari, căci în toată voia aşa se poate numi de noi toată Europa în raport cu literatura italiană", ignorată, de altfel, şi într'o parte din Italia. Unul la mie dintre intelectuali dacă pricepe pe Dante şi Petrarca.

Totuşi stă acolo mai mult timp, doi ani, în Rue du Montparnasse, lîngă *villa de Rome,* lîngă Therme. Cum Stuart a murit, amica-i e cu totul liberă; vor trăi nedespărţiţi de acuma.

Ocupat de ediţia nouă a operelor lui, în legătură cu celebra tipografie a lui Didot, el priveşte cu un nesfîrşit despreţ la începutul revoluţiei. E „o travestire în oameni politici şi în oameni liberi", fiindcă doar cetesc gazete şi fac legi; adevărate „maimuţe revoluţionare" *(scimiotti rivoluzionarii).* Naţie vorbareţă, dar nepractică. „Văd necontenit sacra şi sublima causă a libertăţii atît de trădată, schimbată şi descreditată de aceşti semi-filosofi"... E numai „aroganţă militară şi licenţă, insolenţă avocăţească". În resumat: „un puturos spital, care reuneşte pe incurabili şi pe nebuni".

E bucuros deci că, după o oprire, la 27 Maiu 1790, şi după o scurtă şedere la Rouen, el poate pleca din ţara „sclavilor stăpîni" pentru a trece în Anglia, cu tovarăşa sa (April 1791).

---

[1] Ca regulă de critică: *individui offesi nessuni, costumi rispettati sempre.*

www.dacoromanica.ro

Ce țară și aici!, strigă cel obișnuit cu dulcele cer al țerii sale. Climă rea, multă mîncare, nopți nedormite pănă la două, la trei. E vremea fugii la Varennes, a *assignatelor*. Pribeagul începe a suferi de lipsa banilor.

Prin Olanda, prin Bruxelles revine la *cloaca maxima* parisiană, între „ateii" de cari vorbește, cu spaimă, mamă-sa. Războiul declarat Împăratului în 1792 îngreuie încă situația străinilor. Din partea lui, Alfieri, creatorul de eroi adevărați și nobili în teatrul său, nu vrea să cunoască pe „acești atîția făcători *(facitori)* de falsă libertate, pentru cari-și simția cea mai neînvinsă răspingere și avea cel mai înalt despreț".

De la această ședere în Paris avem una din cele mai frumoase și mai nouă descrieri ale zilei de 10 August. Cei ce atacă, o adunătură, un *esercitaccio* din cele două suburbii, au în fața lor numai pe cei 5-600 de Svițeri, gărzile naționale, „în cea mai mare parte dubioase", vre-o 300 de „seniori și amici ai regelui", ceva tunari trădători. Totuși, „cu un alt rege s'ar fi putut muri, cu un foarte memorabil exemplu, în chip generos, dar cu un alt rege lucrurile n'ar fi ajuns niciodată aici. Acest rege, deci, a avut totuși o oarecare seninătate resemnată, care s'ar putea numi curaj la un martir, dar nu la cineva care trebuie să moară mai curînd decît să se înjosească." De altfel, față de dînsul, Adunarea era „perfidisimă", iar Primăria, care dispunea de garda națională, „arhiperfidă".

Astfel, Ludovic, care părea dispus la luptă, se schimbă; ai lui sînt blocați. Nu se știe cine a tras, dar nu din partea lui, probabil. La întăia salvă de artilerie a Svițerilor, gloata fuge, — *quei vili!* Dacă s'ar fi ordonat atunci un atac general, s'ar fi putut cîștiga victoria „ori ar fi căzut după un imens măcel, cu nemuritoare glorie". Lipsește însă conducerea, ordinea. Fugarii află în cale jandarmeria națională, — formată din vechile *gardes françaises* „și din mulți servitori și vizitii licențiați și alți oameni de felul acesta", cari readuc la atac. Atunci gardele naționale credincioase încă, în fața mulțimii, trec la dînsa. Masacrul Svițerilor, împrăștiați, pornește: „totdeauna treizeci pe unul, după lăudabila obișnuință a acestora". Nobilii mai toți pier, luptînd sau în fugă. Dar castelul, stricat, nu e jăfuit, și cei cari încearcă sînt executați pe loc: e „singurul păcat pe care nu-l are actualul sistem".

Astfel s'a făcut pe placul republicanilor, despre cari se spune și aici că nu aveau majoritatea. Regele e închis în trei celule la

www.dacoromanica.ro

Bernardini „in canti di camicia e calzette", și „o slugă pentru doi li aduce mîncarea de la restaurator": „tratamentul a fost, în definitiv, și este astfel, încît moartea ar părea o floare". „Constituția, născută fără vlagă *(fradicia)*, e moartă și îngropată." Dar se prevede că Adunarea, care și-a asumat toate puterile, „le va pierde în alt chip de cum se crede".

Alfieri și contesa, rămași singuri, caută să fugă. Au pașaport venețian unul, danes altul, și o „patentă a sclavilor" de la secția Mont-Blanc. O lungă scenă de luptă pentru libertate se desfășură la barieră. Se miră funcționarii că pe hîrtii numele regelui e șters; pașaportul e cerut de patruzeci de ori. Mulțimea, „maimuțele-tigri", *scimiotigri*, urlă contra bogaților cari fug cu comorile și amenință cu darea de foc, cu lapidarea; ea caută să-i întoarcă la Hôtel de Ville. Peste două zile secția va veni să aresteze pe contesă, și averea ambilor, ca a unor emigrați, e confiscată.

Prin Calais se trece la Bruxelles. Întors apoi în Italia, poetul, dramaturgul, va plăti datoria. Scrie lauda lui Ludovic al XVI-lea, „o piesă istorico-satirică despre afacerile Franciei", apoi *Misogallo*, „Urîtorul de Francesi".

Dar Revoluția va ieși din Francia și el o va vedea acolo, în Italia, unde se petrece „sclavo-democratisarea Romei", luarea Sienei, în Decembre 1798, de acești „sclavi de rînd" *(malnati)*. „Toți din toate părțile sperau, în fine, independență și onoare." La Florența, în Mart 1799, apar aceiași „sclavi", cu a lor „militară și advocățească tiranie", „tigri conduși de un iepure de casă... Toți cei mai josnici și răi sclavi triumfă", fugind cu ce au prădat. Și un nepot al lui Alfieri se lasă cucerit de curent. La 1800, din nou ocupația francesă. El nu vrea să vadă soldații pe stradă, să primească pe general, să mulțămească pentru vechile lui cărți trimese în mică parte, cu cuvinte amabile, de la Paris. Își zice conte și, apărînd această *vanitaduzza*, el explică: „nici conte fără comitat, dar nici voi cetățeni fără cetate". Se vede „oprimat", dar nu și „subjugat". Fibra eroilor săi o simte în el însuși, acela care scrie cu mîndrie: „nu e niciodată inutil cuvîntul care durează secole și are ca basă adevărul și dreptatea" [1].

Cu asemenea gînduri mîngîietoare — de fapt, singurele în acest

[1] Non è mai inutile la parole che dura dei secoli et hà per base il vero ed il giusto.

www.dacoromanica.ro

lucru, de fapt, imens de trist, care e viața — el biruie vremile schimbătoare. Își căpătase perfecta cunoaștere a limbii grecești și cetia cu pasiune pe vechii autori în netraductibilul original. „Vara ca greierii cîntă": „L'estate, come le cicale, io canto". La 8 Octombre 1803 el muri lucrînd „eroic", cum gîndise fără a se simți murind.

N. Iorga.

Cum se înfățișează Istoria Universală în cronicile românești[1]

— Introducere —

Dacă pentru antichitate și evul mediu izvoarele Istoriei Universale sînt multe, în schimb pentru epoca modernă și contemporană sînt enorme. S'au scris atîtea lucruri pentru aceste timpuri noi, încît există o abundență de material care indispune chiar pe istoricii familiarisați cu mînuirea lui; avem: ziarul pamflet, desbaterile parlamentare — în țerile cu asemenea regim —, avem o mulțime de acte oficiale, jurnale de campanie și mai presus de toate o vastă corespondență diplomatică. Nu avem informația sinceră, liberă, fără pretenția erudiției[2], care desgustă tocmai fiindcă este mai întotdeauna superficială.

S'a dat prea mare importanță corespondențelor diplomatice socotite ca unicele izvoare informative demne de crezare, fără să se țină samă de felul în care s'au produs. Nu întotdeauna diplomații erau bine informați. Ei nu cunoșteau societatea în mijlocul căreia trăiau, nici limba și obiceiurile țerii, lucru destul de frecvent și astăzi: diplomații văd numai paradă, exteriorul, ceremonia, hîrtia oficială, fără să vadă esența vieții care pulsează dincolo de acestea. Informația din presă apoi nu e bună, ziarul n'are reportajul, care apare abia în timpul revoluției franceze, iar actele oficiale, prin natura lor, au o importanță mică.

Avem însă și pentru aceste vremuri izvoare vrednice de crezare și bune de întrebuințat. Avem așa-numitele memorii în fe-

---

[1] Fragment dintr'o lucrare presintată la Facultatea de Litere din București pentru licența în Istoria Universală. Studiul întreg revăzut și adăugit va apărea în curînd.

[2] N. Iorga, *Notițe la cursul de Istorie Universală din 1926-1927.*

www.dacoromanica.ro

lui celor ale contelui de Ségur, pline de date sigure şi precise şi mai avem însemnările oamenilor lipsiţi de pretenţii erudite, cari au trăit în mijlocul evenimentelor, le-au văzut, le-au simţit şi au scris aşa cum s'au priceput: *simplu, dar sincer.*

In categoria acestora din urmă intră şi cronicile româneşti, în care se răsfrînge o bună parte din istoria universală contemporană lor şi a căror valoare, din acest punct de vedere, n'a fost în de ajuns de relevată până acum [1]; poate, datorită necunoaşterii limbii romîne în care s'au scris şi traducerilor insuficiente în care s'au presintat străinilor [2]. Mihail Kogălniceanu, vorbind despre consideraţia de care se bucurau cronicile noastre, observă că *„numai străinii au fost mai drepţi pentru operele lui Ureche, a' Costineştilor şi a' lui Neculce. Traducerea acestora în limba grecească de Amiras, făcută din porunca Domnului Grigore Ghica, o altă traducere în limba latinească pe care a întrebuinţat-o Engel la compunerea istoriei Moldovei, scrisă în limba germană, şi mai ales tractatul despre cronicile Moldovei scris franţuzeşte de d. Hase* [3] dovedesc în de ajuns preţul ce cronicarii noştri au înaintea învăţaţilor străini [4].“

[1] În afară de cele spuse de M. Kogălniceanu în prefaţa care însoţeşte *Fragments tirés des chroniqueurs roumains pour servir à l'histoire universelle*“, asupra acestei chestii nu s'a încercat niciun studiu la noi, până acum.

[2] Cunosc traducerea corpului de cronici moldoveneşti făcută de Amiras în greceşte, la 1729, din care d. D. Russo mi-a arătat cîteva pasagii, în copie, aduse de la Paris şi care a fost tradusă în limba francesă de Nicolas Génier, la 1741; traducerile făcute de Mihail Kogălniceanu în opul citat mai sus şi traducerea lui Ureche de Émile Picot, Paris, 1878.

[3] În *Geschichte des Ugrischen Reichs und seiner Nebenländer*, vol. IV, p. 68, Engel spune că a folosit versiunea latină a două mss., care cuprindeau, şi unul şi altul, cronica lui Miron Costin; dar, pentru că unul din ms. nu mergea cu povestirea decît până la 1595, iar celălalt, care era incomplect, nu trecea dincolo de 1561, este evident că nu era o traducere a cronicii lui Miron, ci a lui Ureche; în *Geschichte der Moldau und Walachey*, Halle, 1804, Engel spune că a folosit o traducere în latineşte a cronicil lui Radu Greceanu, traducere făcută de episcopul greco-catolic Ion Bob, de la Blaj; Peyssonnel, în *Observations historiques et géographiques sur les peuples barbares qui ont habité les bords du Danube et du Pont Euxin*, Paris, 1765, a folosit corpul de cronici tradus de Amiras, pe care s'a găsit următoarea notă scrisă de abatele Sallier, bibliotecarul regelui: „Envoié par Mr. Peyssonnel et remis par Mr. Marie. Le 1-er juillet 1752“. Cf. Hase, *Notice d'un ms. de la Bibliothèque du Roi*, t. XI, Paris 1827, şi C. C. Giurescu, în *Revue Historique*, anul II, 1925, n-rele 1-3, p. 52.

[4] M. Kogălniceanu, *Letopiseţe*, ed. II, p. 18.

www.dacoromanica.ro

Se recunoaşte în de obşte că îndeletnicirea noastră cărturărească a fost îndreptată în special asupra istoriei; cultura noastră, aşa cum o avem astăzi, are un vădit caracter istoric-filologic. Nu doar că spiritul nostru n'a acceptat şi celelalte discipline ştiinţifice, dar trecutul nostru, tradiţia, etc., au găsit această formă ca mai potrivită pentru a reprezinta viaţa publică sau individuală a naţiei supt diferitele ei forme.

La aceasta se adaugă şi faptul că ţările noastre: Moldova şi Muntenia au servit de teritorii pe care s'au resolvit cîteva din marile conflicte ale Europei orientale. Toate popoarele din jurul nostru: Ungurii, Polonii, Ruşii, Turcii, etc., s'au întîlnit aici, şi, în chip firesc, cronicile celor două ţări vor cuprinde informaţii cu privire la viaţa lor şi vor lămuri liniile mari care au influenţat istoria universală într'un fel sau altul [1]. De ex. expediţia lui Carol al XII-lea, regele Suediei, în Rusia, evenimentele din Polonia, lupta de la Stănileşti, etc., sînt povestite pe larg de cronicarii moldoveni. Şi s'ar mai putea adăuga o mulţime de amănunte cu privire la Răsăritul Europei.

Cronicarii romîni au fost oameni cu o cultură aleasă; ştiau latineşte, greceşte, cunoşteau izvoare străine şi aveau o înţelegere superioară a istoriei [2], ca să n'o reducă la o simplă înşiruire cronologică de date şi fapte mărginite la un teritoriu restrîns.

În rîndurile care urmează voiu arăta cum cronicarii romîni, de şi preocupaţi în special de evenimentele ce se petrec la noi, nu ignorează nici pe cele externe, ci fapte de această natură se găsesc redate în cronici, noua lumină în care se înfăţişează prin comparaţie cu felul în care se cunosc la scriitorii străini şi interesul pe care-l presintă pentru istoria universală. În acest fel, istoricul are un material nou, demn de încredere şi de utilitatea căruia nu se poate dispensa, iar raportul supt care erau judecaţi cronicarii, chiar de către noi, se va schimba.

În lucrarea de faţă mă ocup numai de cronicarii moldoveni, în afară de D. Cantemir, ale cărui lucrări depăşesc cu mult va-

[1] D. Hase, *Notice d'un manuscrit de la Bibliothèque du roi*, contenant une Histoire inédite de la Moldavie, composée en moldave par Nicolas Costin, grand logothète à la Cour d'Iassy, et traduit en grec par Alexandre Amiras, Paris 1827.

[2] Nicolae Costin, *Letopiseţe*, II, p. 34.

www.dacoromanica.ro

loarea unor cronici cu material informativ şi care, singur, merită un studiu a parte, în care va trebui să se arăte locul pe care-l ocupă Domnul romîn în istoria universală. Din acelaşi motiv am lăsat la o parte şi cronicarii munteni, al căror număr cuprinde şi pe scriitorii străini, cari, de şi au scris în altă limbă, au scris pe pămîntul ţerii noastre, supt influenţa atmosferei de la Curtea Domnilor romîni şi a căror mişcare istoriografică se integrează organic în mişcarea culturală de aici. Mă refer la Daponte, Matei al Mirelor, Stavrinos, cari pomenesc în scrierile lor o mulţime de ştiri externe. Avem apoi scrisorile Domnilor de la începutul secolului al XVIII-lea, în care se povestesc diferite evenimente şi întîmplări contemporane lor, publicate, unele din ele, în diferite colecţii [1].

Grigore Ureche [2].

In cronica lui Ureche, cea mai veche cronică moldovenească, istoria universală nu-şi află loc. Învăţatul boier moldovean doria mai mult să dea o însemnare asupra originii neamului său şi desvoltarea lui timp de trei secole, la care avea să adauge incidental şi unele ştiri scurte asupra celor ce se petreceau în afară, numai în măsura în care împrejurările aduceau poporul nostru în legătură cu acele fapte.

De aceia, importanţa lui ca izvor pentru istoria universală e redusă. Totuşi, în această cronică găsim şi informaţii cu caracter extern. Ureche cunoştea prea multe lucruri şi avea un înţeles prea înalt despre rostul istoriei, care învaţă „despre cele rele să se socotească, iar de pre cele bune să urmeze şi să se înveţe şi să se îndrepteze", el mînuia o bogată bibliografie: „ce şi cărţi străine am cercat, ca să putem afla adevărul" [3], ca să se mulţămească numai cu înşirarea evenimentelor interne.

Astfel Ureche ni povesteşte despre sinodul din Constanţa, ţinut pe vremea lui Alexandru-cel-Bun, şi la care spune că a

[1] La Émile Legrand, *Épistolaire grec*, pp. 76-85 şi 86, se găsesc scrisori de ale lui Nicolae Mavrocordat către Gherasim Paladă, fost Patriarh al Alexandriei, cu informaţii despre Carol al XII-lea, regele Suediei, războiul de la Stănileşti, Stanislas Leszcynski, regele Poloniei, etc.

[2] Grigore Ureche, *Letopiseţul Ţerii Moldovei până la Aron-Vodă* (1359-1595), ed. C. Giurescu, Bucureşti 1916.

[3] Grigore Ureche, *o. c.* p. 2.

www.dacoromanica.ro

participat şi Biserica Moldovei. Numai că, nefiind aşa de bine informat, amestecă unele lucruri. Astfel, într'unul din capitole pomeneşte de „Săborul ce s'au adunat la Florintina", la anul 6940 (1432), „în zilele acestui Alexandru-Vodă", în scopul „ca să poată împreuna Biserica Răsăritului şi cu a Apusului". Ştie că a participat la sinod „însuşi Patriarhul de Ţarigrad şi cu Împăratul Ioan Paleolog", unde şi „de la ţara noastră încă au fost trimis pe Gligorie Ţamblac" [1].

Papă al Apusului era în acea vreme „Hristofor", dar Sinodul „nimic bun n'au isprăvit", fiindcă „Apusul va să se înalţe", ca şi cum „Răsăritul cu Apusul n'ar fi fost logodna lui Hristos" [2].

Ureche însă confundă Sinodul de la Constanţa (1414-1418) cu cel de la Florenţa din 1439, a cărui dată n'o ştie, fiindcă dă 1432 în loc de 1439, greşeală pe care o face şi Cantemir.

Ureche ştie însă că la acel Sinod de la Constanţa, din vremea lui Alexandru-cel-Bun, Biserica Moldovei a fost represintată prin Grigore Ţamblac — ştire falsă, pe care o confirmă şi Miron Costin[3]. El confundă pe Papa Eugeniu al IV-lea (1431-1447) cu Cristofor.

De remarcat e faptul că Ureche nu trece cu vederea o ştire importantă pentru istoria universală şi notează participarea noastră la un eveniment însemnat. Sinodul din Constanţa interesa atît Apusul, cît şi Răsăritul ortodox: era vorba de unirea celor două Biserici, pe care o cereau toţi, dar n'o doria nimeni sincer.

În luptele dintre Poloni şi Teutoni, Ureche înseamnă ajutorul de călăreţi dat de Alexandru-cel-Bun lui Vladislav Iagello, cari au uimit streinii, cu vitejia lor supt zidurile Marienburgului.

În jurul nostru se găsiau şi alte neamuri: Tatari, Turci, Poloni, Unguri, etc. cari veniau dese ori în atingere cu noi. Trebuiau ştiri lămuritoare ca să informeze pe cetitorul romîn asupra lor şi să explice unele lucruri. Şi Ureche o face. El reservă patru capitole cuprinse supt titlul: „Povestea şi tocmeala altor ţeri ce sînt prin prejur, cum nu se cade să nu pomenim, fiindu-ni ve-

---

[1] *Ibid.*, p. 25. Grigore Ţamblac, la acea dată, era Mitropolit al Chievului şi în această calitate a luat parte la Sinod.

[2] *Ibid.*, p. 26.

[3] Miron Costin, în *Letopiseţe*, I, p. 140; N. Dobrescu, *Din istoria Bisericii romîne în secolul al XV-lea*, Bucureşti 1910 p. 85.

www.dacoromanica.ro

cini de aproape“ [1]. Începe cu Polonii: întâiu cum îi Ţara-Leşească“: relief, hotare, margeni, clasele sociale şi cum nemeşii, „carii se zic şleahtă, nu aşa de craiu ascultă cum de lege“, despre alcătuirea armatei polone, formată din „oameni războinici, învăţaţi de carte şi viteji“; moravurile Polonilor, care sînt „simple şi fără sminteală“; drepturile şi datoriile regilor şi cîteva indicaţii sumare cu privire la Biserica polonă, care avea atunci „două arhiepiscopii şi unsprezece episcopii“.

Trece apoi la Tatari şi vorbeşte „de Impărăţia tătărească“ [2], cît loc cuprinde, unde se întinde, cu o climă „neastîmpărată, călduri mari, frig şi omeţi mari“, şi despre obiceiurile lor. Pămîntul produce: grîu, orez, piper, revent, zahăr şi cărbuni, care stau ca „stînci mari negre de piatră, de fac foc cu dînsa dacă o sapă“. Dă apoi o listă cronologică a Hanilor, notează biruinţa lui Tamerlan asupra lui Baiezid (1402) şi spune că Tatarii sînt „oameni războinici, suferitori la toate nevoile, nu grijesc de avuţie, ci de izbîndă şi de foame rabdă cu săptămîna“.

Pe Turci îi socoteşte „lăsaţi de Dumnezeu certare creştinilor“. Dă o listă cronologică a Sultanilor, începînd cu Osman, pe care îl crede descendent din Tatari. Ureche amestecă, confus, apoi datele asupra originii Turcilor osmanlîi, pe cari îi socoteşte o ramură a Tatarilor mongoli, cari au invadat Rusia la sfîrşitul secolului al XIII-lea, continuînd apoi cucerirea Turchestanului şi a regiunilor din Asia Mică. Aminteşte certurile dintre Ioan Cantacuzino şi Paleolog, motiv care a adus pe Turci în Europa la 1363, cînd au dobîndit Helespontul, au trecut în Tracia şi au ocupat Galipoli. Supt conducerea Sultanilor următori, Turcii cuceresc ţările din prejur: luptele cu Sîrbii de la Semendria, cu Bulgarii, cu Grecii, luarea Trapezuntului, bătălia de la Nicopole, cu ofensiva creştinilor, „unde au biruit Baiezit“, pe care Tamerlan, „Hanul tătăresc, l-a prins de viu şi, ferecîndu-l în cătuşi de aur, şi în cuşcă băgîndu-l, l-au trecut în Asia“ [3], amănunt care bucură mult pe cronicar. „În 1453, luna lui Mai, 31 zile, a fost luat Ţarigradul de Mahmet, care l-a încunjurat cu mulţime de oaste.“ Se continuă cu înşirea Sultanilor următori, până la Mohammed al III-lea.

---

[1] Ureche, *o. c.* p. 92.
[2] *Ibid.*, p. 96.
[3] *Ibid.*, p. 104.

www.dacoromanica.ro

Este de sigur cel mai lung excurs pe care Ureche îl face în cuprinsul Istoriei universale.

În partea din urmă vorbeşte despre Ţara Ungurească şi Ardeal, unde cunoaşte pe calvini şi luterani cu deosebirile de credinţă. Ştie că Turcii au luat Belgradul, că acum, cînd scrie el cronica (1630-1654), la Pesta stăpînesc ei, iar Ungurii au drept capitală „Beligradul cel nou", Alba Regală: însă, „Ardealul, de-i cu stăpîn, încă-i supt robia turcească"[1].

Cealaltă parte din spre Apus, „din spre Nemţi", e luată de ei, fără să se numească Ferdinand, fratele lui Carol Quintul, şi pentru el, boier moldovean, patriot şi cu dragoste pentru Romînii de dincolo, Ungurii sînt oameni „iscoditori şi necredincioşi, vicleni"; încheie cu o justă apreciere asupra dreptăţii şi legalităţii din Ardeal, în contrast de sigur cu ceia ce era în Moldova. Din studiile făcute cu privire la izvoarele externe folosite de Ureche[2], resultă, pe basa comparării textelor asămănătoare, că o mare parte din aceste ştiri externe sînt luate din celebra Cosmografie Universală a lui Sebastian Münster din Basel. Cronica lui Ureche are unele pasagii în plus: *originea Hanilor tatari, lista hordelor tătăreşti în Europa şi Asia, numele dat de Evrei Turcilor şi explicarea lui, descrierea oştii şi slujitorilor Sultanului*, toate ştiri interesante pentru Istoria Universală prin justeţa cu care sînt redate şi importanţa lor pentru cunoaşterea vieţii acestor popoare. Unele, privitoare la Unguri şi Poloni, le putea şti din auzite, şi nu era nevoie să consulte un izvor scris, altele însă nu. D. P. P. Panaitescu[3] presupune existenţa unei ediţii tîrzii a Cosmografiei lui Münster, în care s'ar afla toate informaţiile externe găsite la Ureche, şi ipotesa aceasta rămîne cu putinţă pănă la o cercetare complectă a tuturor ediţiilor Cosmografiei lui Münster.

Pentru noi, în conclusie, se impune următoarea constatare: în cuprinsul cronicii lui Ureche se găseşte material pentru Istoria

---

[1] Ureche, *o. c.*, p. 113.

[2] P. P. Panaitescu, *Influenţa polonă, opera şi personalitatea cronicarilor Grigore Ureche şi Miron Costin*, Bucureşti 1925; Sbiera, *Grigore Ureche*, în *An. Ac. Rom. Secţia istorică*, 1884, V; C. Giurescu, *Noi contribuţii la studiul cronicilor moldovene*, Bucureşti 1908; N. Iorga, *Istoria literaturii româneşti*, ediţia a II-a, Bucureşti 1928.

[3] P. P. Panaitescu, *o. c.*, p. 35.

www.dacoromanica.ro

Universală. Datele pe care cronicarul le remarcă sînt însă insuficiente pentru răstimpul pe care-l tratează şi nu pot constitui un izvor pentru istoria universală. Cronicarul nostru cel d'intăiu era prea absorbit de interesul unei cronici naţionale pentru ca să se poată interesa mai mult de cele ce se petreceau peste hotare.

Totuşi, din punctul nostru de vedere, Ureche are merite incontestabile prin aceia că încadrează întru cîtva istoria naţională în liniile istoriei universale: nu rămîne un simplu înregistrator al celor petrecute în cuprinsul Moldovei şi leagă aceste fapte interne de cele externe, în deosebi de cele petrecute la vecinii apropiaţi, pe cari-i explică şi-i lămureşte, incomplect, de sigur, în cîteva capitole speciale. **Dimitrie Ionescu.**

Colecţia de documente externe a d-lui Basarab Brîncoveanu

În anul 1912, d. Basarab Brîncoveanu a însărcinat pe răposatul Alexandru Sturdza (mort în 1916) să se ocupe cu strîngerea materialului extern privitor la Domnia lui Constantin Brîncoveanu, care era rămas încă necunoscut, necopiat sau neîntrebuinţat. Acte, documente şi alt material relativ la acest timp sau la această Domnie se află publicate în colecţia Hurmuzaki (supl. I/I; Supl. I/III; II/III; vol. V/1; V/2; IX/1; XIII; XIV/1; XV/2; XVI), precum şi în publicaţiile numeroase ale d-lui Iorga şi în colecţia vienesă a lui C. Giurescu. Alexandru Sturdza a însărcinat în toate capitalele sau oraşele indicate pe cîte un arhivist să-i copieze materialul dintre 1688 şi 1714, apoi, odată strîns, acest material s'a dactilografiat şi a fost prevăzut cu manşetele sau notele pe care el le credea necesare. Aceste manşete şi note sînt în mare parte greşite; autorul lor a făcut une ori confusie între Şerban Cantacuzino şi Brîncoveanu, nefixîndu-si în minte data exactă a morţii celui d'intăiu, deci a începutului Domniei celui din urmă. În afară de aceasta, autorul notelor nu ştie de ex. că Marea Albă e Marea Mediterană, că Mihail, Domnul «Valahiei» la 1703, e Mihai Racovită, Domnul Moldovei, că Stolnicul Cantacuzino e fratele Domnului de pănă la 29 Octombre 1688 şi că apoi, natural, e unchiul Domnului, că „Satanasius" este Atanasie, episcopul Unirii, iar nu «demonul», că

www.dacoromanica.ro

titlul Domnului Munteniei nu putea fi «Prea-Sfîntul Voevod» și că prin urmare e vorba de un Patriarh, etc., etc.

Cînd se află în fața unei enigme de acest fel, autorul notelor pune un semn de întrebare sau dă o explicație anodină. Acest procedeu ne face să apăsăm asupra unui principiu de o oarecare importanță. Și alții mai bine pregătiți decît Al. Sturdza au fost înclinați să creadă prea răpede în greșelile, confusiile sau inepțiile textului actelor, fără să-și piardă prea mult timpul să-l examineze. Trebuie să credem în text și să fim siguri *a priori* că într'o scrisoare sau act diplomatic nu se va pune Marea Albă fără niciun rost, nu se va da un titlu fantesist cuiva și că se va urmări să se fixeze exact gradul de rudenie al unui informator sau eventual prieten politic. De aceia se impune să ni dăm osteneala de a explica aceia ce ni se pare ciudat într'un document; causa e mai totdeauna o lacună a noastră, graba cetirii și analisării sau faptul că ne aflăm în fața unui element cu totul nou. Totuși Al. Sturdza a ordonat cu îngrijire materialul, așa că ne aflăm în fața unor fonduri serioase, bine copiate și nu rău clasate. E drept că o parte însemnată era publicată, și probabil că Al. Sturdza n'a avut timpul să o constate, de și, știind din ce fonduri arhivalice s'a extras pentru anume volume din Hurmuzaki, acest lucru era foarte ușor.

Un lucru știa însă Al. Sturdza cu siguranță, și anume că la Urbino se află documente importante [1], scrisori și rapoarte ale generalului austriac Veterani, și că la Moscova d. Silviu Dragomir n'a copiat documentele și registrele de natură politică [2]. S'au copiat deci numeroase scrisori și rapoarte dela Urbino, precum și peste 332 de piese rusești de la Moscova (1701—1714). Aceste documente sînt de natură a contura definitiv o anumită parte a istoriei brîncovenești și a ne face să avem o imagină clară și deplină a politicii externe a lui Constantin-Vodă.

Generalul imperial contele Federigo Veterani [3], originar din Ur-

[1] Descoperite mai întâiu de Esarcu. Vezi *Ateneul Român* pe 1877.

[2] În *Contribuțiuni privitoare la relațiile Bisericii românești cu Rusia în veacul al XVII, Analele Acad.*, XXXIV. Vezi și *Relațiile bisericești ale Romînilor din Ardeal cu Rusia în veacul al XVIII-lea*, de același, Sibiiu 1914.

[3] O. Redlich, *Geschichte Oesterreichs;* Onno Klopp, *Corrispondenza*; Sutton, *The Lexington papers; Mittheilungen des k. k. Kriegs-Archivs* (1886), *Des Kaiserlichen Feldmarschalls Grafen Veterani Heldentod bei Lugos;* Gerba, *Die Kaiserlichen in Albanien*, 1689, în aceleași „Mittheilungen" (1887). Vezi și *Die neueröffnete Ottomanische Pforte* (1694).

www.dacoromanica.ro

bino, a fost una din figurile cele mai simpatice şi mai remarcabile ale epocii. Apropiindu-se de Ţara-Românească în momentul maxim al expansiunii imperiale spre Sud (1688-89), el trebuia să treacă pe acolo în Muntenia, făcînd prin aceasta o demonstraţie cu scopuri politice. Scopul lui nu era însă rămînerea în ţară : scrisorile lui ni-o arată [1]; de la început el a urmărit să ajungă la cucerirea sau cîştigarea ţerilor romîne, lucrînd sistematic, cu prudenţă, cu delicateţă chiar, nu «ex tempore» şi provocător. El îşi dădea sama şi de importanţa şi de puterea reală a acestor ţeri, precum şi de mîndria, abilitatea şi iubirea de independenţă a acestei «naţiuni», care stă aşa puternic la Dunăre [2]. E singurul care a avut o ideie clară şi, pentru acea epocă, uimitor de justă, despre ceia ce erau în realitate aceste naţiuni, pe care oficialitatea vienesă credea că le va cîştiga uşor prin cîteva promisiuni şi apoi le va cuceri, uitînd tot aşa de uşor acele promisiuni. Veterani gîcise, printr'o intuiţie extraordinară, că aceste naţiuni şi mai ales „ţerile" romîne, au o politică *activă* proprie, disimulată, modestă, dar hotărîtă, abilă, consecventă. El îşi da sama că fără prietenia Munteniei nu se poate păstra Transilvania, că primejdia tătărească poate fi înlăturată numai prin bunăvoinţa Domnilor Munteniei şi Moldovei [3]. Fiind şi un om foarte fin, cum erau şi oamenii noştri de atunci [4], el îşi creiază prietenii reale în ţară şi mai ales se leagă cu Brîncoveanu printr'o prietenie deosebită [5]. Din nenorocire însă Veterani e înlocuit în Transilvania prin Heisler, antipodul său, ca atitudine şi ca însuşiri personale, de şi el însuşi un militar distins. Această schimbare e de sigur în legătură cu intrigile lui Bălăceanu, dar e mai ales expresia politicei austriace, care urmăria să cucerească prin violenţă ţerile romîne, de oare ce ele resistau la cucerirea prin persuasie [6].

Veterani, rechemat în Ardeal, după desastrul de la Zîrneşti, afirmă

---

[1] Lettere originali del Maresciallo Generale.... di Leopoldo I-o, il conte Federico Veterani di Urbino, scritte a Monsr. Patriarca ed all'abbate Urbano Altoviti, suoi zii materni a Roma, dall'anno 1688 sino al 1695 (215 doc.).

[2] Memorie del Maresciallo Conte Fed Veterani.

[3] Lettere, *passim.*

[4] Dei Chiaro, *passim.*

[5] Codices 8473, etc. de la National-Bibliothek din Viena. secţia manuscriselor; vezi şi Greceanu, *Viaţa lui Constantin-Vodă.*

[6] Cum se întfmplase oarecum în Ardeal; Gooss, *Staatsverträge*, passim; Angyal David, *Leopold I. und Ungarn*, în „Ungar. Revue", VI (1886).

www.dacoromanica.ro

cu tărie că insuccesul și darea înapoi definitivă a expansiunii austriace sînt datorite faptului că nu s'a menajat Brîncoveanu. Acesta, indignat și îngrijorat, a declanșat „il rovescio"; dacă Brîncoveanu rămînea de partea Imperialilor, expediția de la Zîrnești nu ar fi avut loc [1]. Domnul Munteniei apare deci ca străjerul, pătura de isolare a Transilvaniei. Într'adevăr, prin influența ce avea la Constantinopol, prin banii ce dădea prin ținerea la o parte a lui Tökőly, prin forța lui militară chiar, dar mai ales prin abilitatea diplomatică și prin voința de a-și apăra teritoriul, Brîncoveanu și, într'o măsură mai redusă, și Domnul Moldovei, țineau cuprinsul Dunării-de-jos în afară de combinațiile strategice.

Veterani reiea deci corespondența cu Brîncoveanu și hotărăște împreună cu acesta anume măsuri la granița munților, care, fiind folositoare ambelor țeri [2], arătau însă mai ales că expansiunea austriacă s'a oprit definitiv la Carpați. Generalul imperial speră însă că va aduce și Moldova și Muntenia la supunere, dar cu binele și cu cea mai mare abilitate și prudență. E drept că această atitudine-i era dictată, cum o și spune însuși [3], de schimbarea politicei europene, prin reînceperea războiului occidental.

În orice cas, Brîncoveanu e cîștigat din nou și face astfel de servicii Imperialilor, încît, în anul 1695, anul morții lui Veterani la Lugoj, el capătă titlul de principe al Sacrului Imperiu Roman (diploma e din 30 Ianuar 1695 și se află în copie printre documentele despre care vorbim aici. Cea de confirmare din 1689, în copie, se află la Viena la Staatsarchiv, Hungarica, și a fost copiată de mine).

Aceste scrisori ale lui Veterani nu pot fi însă publicate fără să se întrebuințeze și memoriile lui și ale lui Belleardi, publicate, sau în manuscriptul la Biblioteca Națională din Viena. Scrisorile și Memoriile nu se contrazic [4]; e numai, în memorii, o apăsare mai

[1] *Lettere, Codices* (Romînii uniți cu Tatarii „haverianno riversato la machina delle cose", Codex 8478).

[2] *Lettere, Codices.*

[3] *Lettere.*

[4] „Memorie del Maresciallo Conte Federigo Veterani dall'anno 1683 sino all'anno 1694, concernenti l'operazioni militari da lui fatte in Ungaria e provincie adiacenti con diversi documenti spettanti alle suddette, ora la prima volta pubblicate", Viena și Lipsca 1771, traducere germană din același an (Lipsca); altă traducere din 1788 (Dresda). Aceleași memorii se află în manuscris la Biblioteca Națională din Viena, formînd codicele 8639 și 9742; în codicele 8473 până la 8478 se află „Historia della guerra tra l'Imperatore ed i Turchi" de contele Alessandro Belleardi, cuprinzînd mai ales elogiul lui Veterani. Între aceste manuscrise și o scrisoare semnată de boieri romîni și adresată lui Veterani în 1689.

www.dacoromanica.ro

mare asupra punctului de vedere al lui Veterani [1] în divergență cu al lui Heisler și în parte al Vienei. Apoi, în memorii, natural, Veterani, și Belleardi, în „Historia", arată o politică de bunăvoință mai absolută a generalului imperial, chiar de la început, ceia ce nu e exact.

În ce privește documentele rusești, ele aduc, nu o confirmare a importanței politice a țerilor noastre pentru istoria Europei din acel timp, ca manuscrisele de la Urbino, ci o revelație, o precisare și o desmințire. Brîncoveanu, reluînd patronagiul politicei ortodoxe a supușilor și raielelor, în unire cu Patriarhul Ierusalimului Dositeiu, cum o făcuse Șerban în 1688 [2] și poate și mai înainte [3], trimete la 1702, după o consfătuire importantă, un emisar, pe David Corbea, la Moscova, Acesta avea să ceară ajutorul rusesc, o acțiune rusească în favoarea ortodocșilor. Era după Carlovăț și după *unire;* importanța lui Brîncoveanu pentru menținerea Ardealului nu mai exista, și ortodoxismul era amenințat. Așa dar Brîncoveanu se adresează Rușilor, însă resultatele sînt nule ; se tărăgănează pănă ce misiunea devine compromițătoare pentru Domn, din ce în ce mai apăsat, mai stăpînit de primejdii, de năcazuri, de griji. El își rechiamă emisarul, dar informațiile, bunele oficii, serviciul de corespondență prin Țara-Românească, de la Constantinopol la Moscova, cu ajutor românesc, continuă.

Revelația de care vorbiam este acțiunea diplomatică a lui Brîncoveanu la Ruși : lămurirea este în ce privește natura acestei acțiuni și a relațiilor ce au urmat, iar desmințirea e relativă la așa-numita trădare a lui Brîncoveanu. Pănă în ultimul moment, acestuia nu i se spune ce să facă, nu i se scrie, nu i se cere nimic: e lăsat în nesiguranță, și el cere precisiuni. Fuga lui Toma Cantacuzino nu e făcută tocmai în contra Domnului, de oare ce Toma scrie acestuia, făcînd apel la buna lui voință, cerîndu-i carecum iertare. De altfel corespondența cu Moscova se va relua, după o întrerupere ; dar nu se pomenește nicăiri de trădare. Într'o scrisoare Cantacuzinii se vor apăra de a fi provocat tragedia brîncovenească din 1714.

---

[1] „Msssime contrarie dell'Heisler in Transilvania a quelle del Veterani"; ms. 9742.

[2] S. Dragomir, *Contribuții,*

[3] Același; vezi și studiul mieu *Istoria politicei externe,* etc., care va apărea în curînd.

www.dacoromanica.ro

E clar deci că Brîncoveanu, nemai avînd niciun rost austriac şi temîndu-se pentru ortodoxie, se apropie de Ruşi, cari profită de aceasta, dar nu dau multă importanţă Ţerii-Româneşti, mai depărtată decît Moldova, şi mai nesigură [1]. In timpul campaniei din 1711 era firesc ca, odată armata turcească bătută şi Moldova ocupată, să se aştepte o cădere automatică a Munteniei în puterea Ţarului. În acest cas, Muntenia trebuia ţinută în vag, „amusată" cu speranţe, lăsată în nesiguranţă până la decisivă. Domnului romîn nu-i putea conveni aceasta; el vroia precisiuni ca şi cel din Moldova. Le şi cere, dar în aşteptare stă gata, cu trupele. Această atitudine era în natura lucrurilor şi de o parte şi de cealaltă.

Din nenorocire traducerile în limba francesă ale acestor documente sînt defectuoase [2]. A. Sturdza, neştiind rusește, n'a controlat traducerea şi a lăsat să treacă la corectură chiar greşeli de cetire ale culegătorului ca „papes", în loc de „popes". E exclus ca traducătorul rus să fi făcut o astfel de confusie. Sturdza pune însă un semn de întrebare şi trece mai departe.

După părerea mea traducerea documentelor trebuie tipărită din nou, de oare ce ea a influenţat tabela analitică într'un mod une ori supărător. Despre restul documentelor, şi anume 193 documente din Archivele Ministerului Afacerilor Străine din Paris, aproape toate publicate în Hurmuzaki, *Supl.* I/I; *Supl.* I/III; vol. XVI; Dispacci din Germania, din Archivele Veneţiei (235 doc.); Nunţiaturile din Archivele secrete ale Vaticanului (58 doc.) şi documentele din Archiva secretă a Societăţii de Propaganda Fide (80 doc.) precum şi despre documentele copiate de subsemnatul din Archiva de Stat, din cea de Războiu şi din Biblioteca Naţională (secţia manuscriselor) şi care complectează materialul documentar privitor la Domnia lui Constantin Brîncoveanu, voiu vorbi altă dată.

V. Zaborovschi.

---

[1] Ştirea victoriei de la Pultava se trimete ambilor Domni; ambii sînt cultivaţi, bine înţeles pentru viitor.

[2] Volumul este tipărit, dar n'a fost încă pus în librării.

www.dacoromanica.ro

Un Evreu turcesc despre țerile noastre în secolul al XVIII-lea

(Urmare).

24. Der neue Wessir aber hatte sich annoch solche Siege nicht träumen lassen, denn, als er zu dem Heere kam, verwunderte er sich gewaltig über die geringe Anzahl seiner Schaaren, und sprach: Mit dieser Handvoll Musulmanen soll ich eine Welt voll Christen schlagen? Indessen arbeiteten die Türken fleissig in den Zeughäusern und am Schifsbau, davon die Schiffsleute vielen Unfug gegen die Christen trieben.

25. Die Russen aber sandten im Anfang des Jänners vier hundert Männer gegen Bucharest — so da ist die Hauptstadt der Walachey—, und nach ihnen noch sechs hundert andere, welche kund machten dass ihrer noch ein Heer von zehen tausend Männern käme. Sie logen aber; da erschracken die fünfzehn hundert Türken, welche die Stadt hüteten, und wurden von den Kosacken verfolgt.

26. Auch griffen dabey die Russen den Hospodar der Walachey, welcher in ein Kloster geflohen war, und sie führten ihn mit hundert und vierzig Menschen der Seinen und vielen Bojaren sammt seinen Schätzen nach Jassy. In Bucharest aber liessen die Russen einen Major Anrep mit drey hundert Jägern.

27. Siehe, da ward ein Obristlieutenant mit einer Schaar Arnauten und Grenadiers an die Donau auf Kundschaft gesandt, und vernahm dass zehen tausend Türken von Silistria her über den Strom gegangen wären; darum wandte er um in zween feste Klöster und sandte einen Brief zu Anrep: „Es ziechen fünfzehn hundert Türken wider mich, komm mir zu Hülfe".

28. Der muthige Anrep, welcher schon mehrmal mit wenig Männern eine solche Zahl Türken bestritten, gehorchte seiner Bitte, aber es kamen zu ihm Männer, die ihm sagten dass der Türken zehen tausend an der Zahl wären. Da liess er dies sogleich dem General Stoffel melden, und auch dem Obristlieutenant es ansagen; aber der schrieb ihm: „Du irrest, es sind der Feinde nur fünfzehn hundert Männer".

29. Anrep vertraute diesem Vorgeben; als aber die Türken die kleine Anzahl sahen, fielen sie wie die Geyer über dieselben her. Dennoch pochten diese Jäger zwo Stunden lang, und der Obrist-

www.dacoromanica.ro

lieutenant sahe von den Mauren höhnisch den Gefecht zu ohne ihnen zu helfen. Darnach kann der Haufe des Generals an: da flohen alle Türken mit der eroberten Kanone, welche die Jäger mit sich gehabt hatten.

30. Und Stoffel fand den Major mit allen seinen drey hundert Männern erschlagen, und fünfzehn hundert todte Türken darneben liegen, und liess den Verräther fangen und fesseln; den Türken aber sandte er ein starkes Chor Fussknechte unter dem General Potemkin und Reisigen unter dem General Podgorytschanin und den Brigadiers Tőkeli und Rschewuskoy nach, und die ereilten sie bey Fokschany am vierzehenden Tage des Monden Jänner. Da erhub sich ein harter Streit, darinne der Türken tausend Männer erschlagen und ihre Schwärme in die Flucht getrieben wurden. Stoffel aber wandte sich gegen Brahilow, und bestritt das Schloss; er konnte aber nicht gewinnen.

31. Diese Türken hatte der Seraskier Sülejman Pascha geführt, und seine Reuter waren der Kern der Ottomanen, wie sie auch einigemal löwenmüthig anfielen, aber das grobe Geschütz der Russen, das kreuzweis in sie drang, hielt ihren Grimm von dem Viereck der Russen ab, dass auch die Jengitscheri, wie sie endlich anrückten, weichen mussten, und einige Kanonen auf der Flucht verloren. Es fehlte den Türken nicht an Mut, denn auch ihre Jengitscheri giengen mit Säbeln wider das grobe Geschütz, aber ihre Rosse aus den Wildnissen scheuten das Feuer.

32. Darnach, am fünf und zwanzigsten Tage des Jänners, kamen in die zwanzig tausend Türken, Reuter und Fussknechte, gegen Bucharest, dass sie die Stadt wieder einnähmen, und Serdar Manolaki zum neuen Hospodar einsetzten, und streueten in dessen Namen Befehle im Lande aus, dass die Walachen sich ihm sollten unterwerfen, und dafür fünf Jahre von allen Abgaben frey sein, und sie stürmten gegen die Schreckschanzen der Russen. Der General Semätnin aber schlug sie tapfer zurück, und wehrte ihnen dass sie nicht die Vorstädte anzündeten, und jagte ihnen bis Ordysch nach, und nahm ihnen viele Pulverwagen und Kanonen.

33. Fast zu gleicher Zeit vernahm Stoffel dass zwolf tausend Türken sich Brahilow näherten. Darum sandte er sechs Grenadierbattalions, drey Regimenter Fussvolk, drey Regimenter Husaren und viele Freywillige mit zwölf Kanonen. Da fielen zwey tausend Reuter der Türken auf die Freywilligen in verschiedenen Haufen,

www.dacoromanica.ro

doch kamen die Husaren den Ihrigen zu Hülfe, und die Nacht schied den Streit.

34. Am morgen wandte sich das Chor Russen näher gegen die Stadt, und lagerten sich. Da kam der ganze Haufe Türken mit grossem Geschrey und Feuren, aber die Russen schossen auch unter sie, dass die Türken nicht weiter fortrückten. Die Russen aber giengen auf sie los: da wolten diese sie umringen, aber sie vermochten es nicht; darum wandten sie sich, und ihr Fussvolk zog in die Stadt, die Reuter aber flohen und wurden bis an den Fluss Sereth verfolgt.

36. Stoffel sahe indessen dass er gegen Brahilov nichts vermochte, weil er wegen Eilfertigheit seines Zuges kein Geschütz zu einer Belagerung mit sich genommen hatte, und die Stadt sehr fest war, die Türken aber schossen gewaltig heraus und warfen auch Bomben, die verbrandten einen Theil der Stadt und die Vorrathsscheunen mit vielen Korn, und wandten sich in die Burg.

37. Damit nun die Türken die Stadt nicht nutzen könnten, verbrannten die Russen den übrigen Theil derselben, und verweilten noch drey Tage, bis sie wieder kamen, welche den flüchtigen Feinden folgten, die sich bis über die Donau nach Kilia wandten. Darnach kehrte Stoffel mit seinen Männern wieder nach Bucharest zurück und stärkte sich von neuem, dass er in Bulgarien zöge, und wieder einem Herr von zwanzig tausend Türken entgegen gienge, die sich in der Gegend der Stadt Dschurdschowa versammleten.

38. Da kam er am ersten Tage des Monden Februar gegen die Stadt, und am dritten Tage warde er von zehen tausend Reutern der Türken angefallen, welche Cselebi, ein Pascha von drey Rosschweifen, führte, aber er trieb sie zurück, und kam am folgenden Tage vor die Stadt. Daselbst standen wieder zehen tausend Reuter und fünf tausend Fussknechte der Türken, und, als diese die Russen erblickten, fielen sie dieselben mit grosser Wut an.

39. Aber die türkischen Reuter wurden plötzlich znm Weichen gezwungen. Da stürmten die Russen die Verschanzung der Türken, die mit einem weiten Graben und 2000 Kanonen versehen war. Da ward der Streit sehr hitzig: endlich mussten aber die Jengitscheri nach einer tapfern Gegenwehr fliehen, und die meisten Türken wandten sich in die Stadt, und liessen in die drey tausend Erschlagene hinter sich.

www.dacoromanica.ro

40. Die Russen aber drangen nach in die Stadt, und erwürgten alle Flüchtige darinne, und erbeuteten einen Sandschak, oder die grosse Standarte des Pascha, von Seide und Gold gestickt, viele Rosschweife und Standarten, einen Commandostab und zwanzig eherne Kanonen, auch fiengen sie in die vier hundert Türken lebendig. Sie selber hatten drey hundert Todte und Verwundete von ihrem Volk dabey bekommen.

41. Darnach wandte sich Stoffel wiederum gegen Brahilow und beschoss die Burg mit den eroberten Kanonen der Türken, und sandte einen andern Haufen gegen Ismail, und Prinz Tscherniwic zog mit seinen Haufen gegen Kilia-Nowa, an der mitternächtlichen Mündung der Donau, gewann Kilia und ein grosses Magazin darinne, und sandte alle gefangene Tartarn nach Russland. Und noch ein anderer Haufe Russen eroberte Timarowa an der Mündung des Pruth, und verbreitete das Schrecken aller Orten ihrer Feinde vor sich her.

42. Und am fünfzehenden Tage des Monde Februar zog Stoffel wieder gen Bucharest und kam nach sechs Tagen da an, und die Einwohner der Walachey versammleten sich wie ein Mann, und legten der Zarinn in seine Hand den Eid der Treue ab, und die Obersten im Volke brachten ihm ein Geschenk von tausend Dukaten; er aber nahm es nicht an, sondern vermahnte sie dass sie das Geld in das Hospital der Stadt und zum Besten derer verwenden möchten, welche in den letzten zween Schlachten verwundet worden waren.

43. Da diese Unternehmung die Walachey wieder einzunehmen verloren war, ergrimmte der Sultan und setzte den Tartarchan wieder ab und erwählte an seine Statt Kaplan Gheray, und schenkte ihm hundert und fünfzig tausend Löwenthaler darzu setzte er ein grosses Vertrauen auf dessen Mut, dass dieser die Walachey erobern würde, und sandte ihm für seine Knechte sieben hundert Beutel.

44. Und der Tyrann wütete gegen alle Walachen, welche seine Knechte hier und da weggeführt hatten. Mehr als sechs hundert Köpfe von Walachen wurden auf seinen Befehl vor dem Tore des Sarails zur Schau einige Wochen hindurch ausgesteckt. Dazu waren noch vier hundert Walachen als Sklaven unterwegs, die eben das Schicksal zu gewarten hatten.

45. Viele zu Constantinopol wohnende Griechen und alle Wala-

www.dacoromanica.ro

chen wurden ihrer Güter beraubet und auf die Galeeren gebracht, und dadurch der Schatz des Sultans um etliche Millionen vermehret; noch mehrern Griechen wurde ihr Ueberfluss an Gütern abgenommen, und alles ihr Gewehr in das Zeughaus gebracht.

46. Aber alle diese Grausamkeiten wandten nur die Gemüter aller Walachen von ihm ab. Die Starken waffneten sich für die Russen, und die Uebrigen flüchteten von den Gränzen. Auch murrten die Jengitscheri, denn, als sie am Bairamsfeste ihren Sold empfiengen, und der Mufti vorüber ritt, schrien sie: „Schaffe uns Friede, sonst soll dein Kopf neben jenen Köpfen dort am Serail stehen". Der Mufti sprach: „Unser Prophet zürnet auf uns". Sie aber antworteten: „Unser Prophet ist ein guter Musulman, aber du bist für Geld ein Schelm geworden". Bald hernach starb Piri Zade Osman Effendi der Mufti im acht und sechszigsten Jahre seines Alters, zu rechter Zeit für ihn, und Myrza Zade Mehemed Effendi ward Mufti an seiner Statt.

47. Und es begab sich dass eine Rotte Tartarn in die polnische Ukraine einfiel, und bis Berszade, eine Stadt die da ist, Erbe des Geschlechts Potocki, kam, darinne waren zwanzig Kosaken; die wehrten sich und liessen die Feinde nicht ein, daher diese nur die Vorstadt und die umliegenden Dörfer plünderten. Da gieng eine Schaar Russen vom Heer Panin ihnen nach, und erreichte sie auf ihrem Rückzuge bey Jahorlick und erschlugen ihrer einige, die andern zerstreuten sie und nahmen ihnen allen Raub ab, und es waren in allen ihrer nur hundert Reuter und nur ein Raubgesindel.

48. Stoffel aber liess Besatzungen in Bucharest nnd Faktschany, und kehrte wieder nach Jassy. Fürst Repnin zog nuch mit einem starken Chor Russen nach der Moldau; und Panin schlug die Tartarn bey Jaturlika, wo man kömmt nach Bender, und zerstreute sie, und nahm ihnen ihre Wagenburg, darin alle gefangene Christen, und allen Raub ab.

49. Nun regten sich einige Zeit die Türken nicht sehr, denn der Mut zu streifen war ihnen seit dem Gefecht bey Dschurdschowa ziemlich vergangen und das schlimme Wetter und der tiefe Schnee hielten die grossen Ausführungen noch verschoben; darzu gebrach es an Lebensmitteln dem grossen Heer Romanzows, das immer noch bey Latytschew war.

50. Mittlerweile waren die Christen unter den Türken in steter

www.dacoromanica.ro

Todesgefahr, und in Smyrna hatten sich einige Männer verschworen sie alle zu erwürgen; aber der wackere Landvogt fieng die Bösewichter, und strafte sie, dass sie es fühlten, und die Franken, wie man dort die Christen nennet, waren wieder einige Zeit ruhig.

51. Die Türken mischten in ihre Werbungen die Sache der Religion, und liefen auf den Strassen und riefen: „Wer ein wahrer Musulman und Jünger Muhammeds ist, der gehorchet den Befehlen des Sultans und begiebt sich zum Heer". Da kamen in die vierzig tausend freywillige Landstreicher aus Asien nach Constantinopel, und verübten schrecklichen Muthwillen allda mit Rauben und Morden, dass man ihre Anführer musste niedersäbeln.

52. Weil der Sultan solchen Zulauf sahe, ward sein Herz trotzig; denn als der Divan ihm zum Frieden rieth, antwortete er: „Ich durchaus den Ausgang dieses Feldzuges erwarte, ehe ich die Vorschläge anhöre, die mir meine Feinde oder eine Mittlermacht thun möchte. Vorher aber müssen die Russen beides aus Moldau und Walachey vertrieben seyn". Da liess der Diwan von seinem Rath, dazu auch von dem Gebrauch ab, falsche Siege zu verkündigen.

DAS EILFTE KAPITEL.

Von dem Feldzug des Jahres 1770. Der Türken vielen Niederlagen, Absetzung des alten Wessir, darzu von dem Mirakul mit der Fahne Muhammeds lustig und schrecklich zu lesen.

Und gegen das Ende des Monden März entboten die Russen drey hundert Zimmerleute, dass sie vier Brücken über den Niester schlügen, eine bey Chotschim, eine bey Bender, eine bey Chanige, und eine bey Kulus. Als der Schnee begunte zu schmelzen, rissen die angeschwollenen Gewässer darein; doch die Russen liessen die Schäden wieder gut machen.

2. Und das Heer Romanzows, der von Petersburg wieder angekommen war, und das Heer Panins zogen in die Walachey; die Türken aber rückten in grosser Zahl nach Brahilow und Kilia, das die Russen wieder verlassen hatten, und der Wessir war zu Babadag und sandte ein starkes Chor Reuter von seinem Heer bis Isaktscha, damit es frische Fütterung für seine Rosse fände.

So unerschrocken er aber war, so schrieb er doch an den Sultan dass er ihm lieber seinen Abschied geben sollte. Allein derselbe wollte darauf nicht merken; welches dem Wesir nicht gefiel, denn

www.dacoromanica.ro

er sahe dass seinen Türken vor dem Namen der Russen der Mut entfiel; besonders zitterten sie vor den vielen Grenadirs derselben, aber der Reuter lachten sie. Obreskow, der unglückliche Gesandte der Russen, musste dem grossen Heer der Türken folgen.

4. Und Stoffel und Prosorowskoi giengen mit ihren Haufen über den Niester. Da lockten die Türken sie in einen Hinterhalt und zerschmissen ihre Männer, dass die Russen vor diesmal kaum Zeit hatten wieder über den Strom zu kommen. Darnach gieng das grosse Heer Romanzows über den Niester: alle Schaaren versammleten sich in den Gegenden von Chotschim, und zogen am dritten Tag des Junius gegen den Pruth.

Panin war bey Bender, und Stoffel sandte ein Chor Fussvolk und leichte Reisigen bis vier Meilen von Kawsawi[1], der Königsstadt des Tartarchans. Da stiessen die Tartarn etlichemal an sie, aber sie wurden jedesmal zerstreuet, zwey hundert Christensclaven wieder befreyet, und zehen tausend Rinder und Schafe erbeutet. Darnach starb Stoffel zu Barlat, und Repnin kam an seine Statt. Von diesem Monden an giengen die Russen von allen Seiten wider die Türken los, also dass täglich Gefechte waren. Zu Anfange des Junius lagerte sich ein Chor von zwölftausend Türken und zwanzig tausend Tartarn unter Anführung des Abasa Pacha und des Tartarchans am linken Ufer des Pruth, Räbaja Mohilow gegenüber, um über diesen Fluss zu gehen; aber Fürst Rebnin, der mit seinen Schaaren zwischen dem Flecken und dem Bach Schisha stand, trieb sie beständig zurück.

Als Romanzow vernahm dass noch ein anderes Chor Türken, uuter Anführung des Abda Pascha, von Brailow jenseits des Seret anrückte, um das Chor Repnins jenseits des Pruth anzufallen, so beschloss er mit dem ganzen Heer dem Fürst Repnin zu Hülfe zu eilen, und das Heer musste fünf Tage nach einander wandern und das Geschütz mit Menschenhänden von einem Berge zum andern geschafft werden, bis sie endlich gegen Zezora jenseits des Pruth ankam, und sogleich darüber Brücken schlug.

8. Romanzov sandte alsdann dem General Bauer mit den Vortrab, dass er in der Nacht auf den 11. des Junius sollte die Feinde anfallen, und Repnin sollte zugleich dies thun. Da die Türken dies sahen, liessen sie einen Theil ihres Fussvolks in ihren Verschan-

[1] Căușani.

www.dacoromanica.ro

zungen zurück, und wandten sich mit allen Macht gegen Bauern, aber, als dieser selber sie anfiel, flohen sie auf die Höhen von Bender und Faltschi, und lagerten sich darauf, und liessen zween Mörser und ihre Pontons im Stich. Repnin aber hatte mit den Brücken nicht sogleich fertig werden können, um Bauern zu begleiten.

9. Romanzow liess die Repninsche Schaaren in das Lager rücken, wo Bauer mit den Seinigen gewesen. Und die Türken stärkten sich immerdar, und man konnte ihre Schanzen nicht woh von vorn bestreiten. Da stürmten die Turken mit aller Macht, dazu kamen auch die von den Bergen hernieder, und alle wider die Schaaren Repnins und Bauers, weil sie aber mit lauter Reuterey kamen, wurden sie mit den Kanonen wieder abgewiesen.

10. Und am sechszehenden Tage des Junius zog Romanzow mit dem Heere weiter, dass er die Höhen einnähme, von welchen die Türken die Russen übersehen konnten, und die Schaaren Repnins und Bauers stiegen voraus hinan, und die Türken oben thaten grimmig und flohen doch mit aller Eile, und wurden in die fünf Meilen verfolgt, und ihrer vier hundert Männer erschlagen.

11. Und, siehe, der Sohn des Chans Deli Saltan Kerim wurde mit hundert türkischen Reutern abgeschnitten, und wollte sich nicht gefangen geben, also dass er mit seiner ganzen verzweifelten Parthey niedergeschossen werden musste; Achmet Aga Selim Agassi aber, der Geheimschreiber des Chans, und einer der vornehmsten Hauptleute des Abasa Pascha wurden gefangen.

12. Um die Zeit stritt auch Panin gegen die Festung Bender, und liess deren Commandanten auffordern; aber er gab keine Antwort, sondern that grossen Widerstand mit starken Schiessen und vielen Ausfällen, indem in die dreysig tausend Turken die Stadt vertheidigten. Daher sich die Belagerung sehr verzog.

13. Wider das grosse Herr Romanzow hatten sich zwanzig tausend Türken unter vier Paschen und dreysig tausend Tartarn unter ihrem Chan am vier und zwanzigsten Tage des Junius nicht weit von Riaba Mogila gelagert. Daher zog Romanzow ihnen in die Nähe einer Messe entgegen, denn, weil man der Feinde Anzahl nicht recht wusste, und glaubte dass der Wessir selber dabey wäre, hatte sich Repnin mit seinen meisten Schaaren bis zum grossen Heer gezogen.

14. Darnach rückte Ramanzow den Feinden eine Viertelmeile

www.dacoromanica.ro

nahe, und sandte Repnin dass er sie zur Linken und im Rücken anfallen sollte, Bauer sollte dies zur Rechten thun, und Romanzow wollte ihnen in der Fronte begegnen. Da stritt der ganze Haufe der Feinde wider Repnin, aber dessen grobes Geschütz brachte sie zum Weichen; endlich flohen sie bis Ismailow, und liesse drey hundert Todte, einen Aga, einen tartarischen Murza zu Gefangenen, darzu zwey Mörser und alle ihre Pontons zurück.

15. Darnach zog das russische Heer Romanzows ruhig fort und am funfzehenden Tage des Julius, da sie seit einigen Tagen keinen Feind gesechen, lagerte es sich auf Anhöhen, den Tartarn gegenüber, und verjagte fünf tausend Tartarn, die seinen linken Flügel beunruhigten; und Romanzow berathschagte wie er die Tartarn angriffe, welche mit den Türken die bey ihnen waren ein Heer von achzig tausend Männern ausmachten.

16. Da stellten sich die Feinde als wollten sie anfallen, aber sie unterliessen es. Da gieng am achtzehenden Tage des Julius das Heer der Russen über die Larga und Repnin, Potemkin und Bauer bestritten die Schanzen der Feinde. Diese wehrten sich tapfer, aber, als Melissino Bomben unter sie werfen liess, verloren die Türken den Mut, und ihre Reuter wollten sich durchschlagen. Endlich aber flohen sie auf einer ander Seite, den Übrigen nach, und die Russen erbeuteten das ganze Lager, darzu dreysig Kanonen, drey Mörser, acht hundert fünf und zwanzig Kanonenkugeln, zwey hundert und sechszehn Bomben und zwanzig Fässer Pulver. Tausend Leichname der Türken lagen gestreckt, und die Russen gaben kein Quartier.

17. Nach diesem Siege verfolgte Romanzow die nach der Donau zu fliehende Feinde. Der Wessir aber gieng mit seinem Heer über den Strom, und sprach: „Nun ihr, Musulmanen, müsst ihr siegen oder sterben; denn ich habe beym grossen Propheten geschworen dass ich siebenzig Millionen Piasters in sieben Jahren anwenden will, dass ich das ganze russische Reich zerstöre und in Staub verwandte".

18. Und er betrachtete sein Heer, welches waren siebenzig tausend natolische Reuter, dreysig tausend rumelische Fussknechte und dreysig tausend rumelische Reuter, und über diese waren der Kapikazan Aga der Jengitscheri, der Topczy Pascha und viel andere Paschen. Darzu war dabey Potocki mit seinem Anhange, und der Sultan hatte diesen, da sie noch in Warna gewesen, hun-

www.dacoromanica.ro

dert Beutel geschenkt, damit sie sich dafür Rosse und Geräthschaften hauften.

19. Am ein und dreyssigsten Tage des Julius lagerte sich der Wessir gegen Abend eine Meile von Romanzow am linken Ufer des Kahul, an der Mündung des Sees Kahul, welcher in die Donau fält. Der Tartarchan aber fieng schon an sich mit sechzig tausend Reutern hinter den Russen herumzuziehen, auf der Seite des Flusses Salitscha. Darum sandte Romanzow eine grosse Anzahl Fussvolk und Reuter, sich mit den Tartarn ru schlagen; mit den übrigen Vőlkern, deren nur sechs und zwanzig tausend Männer waren, beschloss er das Heer des Wessirs anzufallen.

20. Also zog er mit Anbruch des ersten Tages des Monden August gegen das Lager des Wessir an. Da kamen ihm alle Reuter der Türken entgegen. Aber die russischen Fussknechte bahnten sich mit schrecklichen Feuer einen Weg durch sie hin. Darnach kamen ihnen alle Fussknechte und Jengitscheri entgegen. Da hieben auf den Seiten die schweren Reuter der Russen in sie ein, und die russischen Grenadiers rennten sie mit den Bajonetten nieder. Und die Türken wandten sich wieder in ihr Lager, und die Russen drangen ihnen nach und erstiegen alle ihre Verschanzungen und Batterien.

21. Inzwischen schoss auch das russische grobe Geschütz unter die Feinde. Da flohen sie mit schrecklichen Graus, und viele warfen ihre Waffen von sich, und also gewannen die Russen das ganze Lager der Türken mit ihrem Gepäcke, unzählbare Zelter, und im Zelt des Wessir viel herrliche griechische Weine, der verborgen war, hundert und vierzig metallene Kanonen, kurz, alle Kriegsbedürfnisse welche die Türken nur bey sich führen können, und die Felder waren mit den Leichnamen ihrer besten Streiter bedeckt.

22. Der Wessir und viele der Seinen flohen auf Fahrzeugen über den Strom, und welche Türken im Nachjagen erwischt worden, baten mit kläghichen Geheul um ihr Leben. Indessen dass dies vorging, waren Bauer und Repnin den Tartarn und Türken auf jener Seite entgegen gezogen, welche in zween Haufen wider sie kamen um die leichten Magazine der Russen wegzunehmen, waran sie aber durch des grobe Geschütz derselben verhindert worden.

23. Und am sieben und zwanzigsten Tage des Julius hőrten die Russen funfzig Kanonenschüsse im Lager der Feinde, und sie

www.dacoromanica.ro

hörten ein grosses Jauchzen; denn es waren noch mehr Streiter bey ihnen angekommen, und ihr Lager breitete sich schrecklich aus, und sie waren wie eine Heerde Heuschrecken.

24. Da liess Romanzow die Proviantwagen über den Fluss Kahul führen, damit er die Feinde lockte, und alsbald kamen sieben tausend Tartarn herzugeeilet, dass sie Beute machten. Aber die Russen, welche die Wagen vertheidigten, bewillkommten sie so, dass ihrer nicht der dritte Theil entrann. Dennoch kamen die Tartarn in grösserer Zahl auf der Russen linken Seite über den Fluss Salitscha. Da sandte Romanzow fünf Regimenter Cürassiers, drey Regimenter Husaren und vier Grenadierbattallions und liess die Wagen wieder in sein Lager führen.

25. Die Russen konnten den herrlichen Sieg am ersten Tage Augusts kaum selber glauben. Die erste Wendung aber welche ihnen denselben zulenkte, war dass sie einer Menge türkischer Reuter, welche um ihnen in den Rücken zu kommen, eine Vertiefung einnahm, durch ein darzwischen gezogenes Viereck von Fussvolk drohten abzuschneiden, und sie dadurch zur Flucht brachten. Darnach, als die Jengitscheri plötzlich aus ihrem Lager sprangen und sich in das Fussvolk der Russen warfen, dass diese schon wichen, ermunterte Romanzow die Seinigen, und schrie mit lauter Stimme: „Halt!". Da ermannten sich die Seinigen wieder.

26. Ein Glück war es für die Türken dass sie in die drey hundert Fahrzeuge von allerhand Grösse auf der Donau hatten, denn ihre Flucht geschahe in vollen Rennen, und der Wessir fand bey der eiligen Flucht die Seinigen in dem äussersten Gedränge, da sie einander selbst erdrückten, theils niederhieben, theils in die Fahrzeuge sprangen, von welchen viele wegen der grossen Last untergiengen, dass die Wellen der Donau voller Ertrunkenen waren.

27. Von früh vier Uhr bis gegen zehen Uhr währte dieser Streit, und die Türken verloren in die vierzig tausend Manner, da die Russen nur drey hundert und drey und fünfzig Todte, worunter ein einziger Hauptmann war, und fünf hundert und fünfzig Verwundete hatten. Im eroberten Lager wurden allein drey tausend Türken begraben, und in einer Strecke von sieben Versten oder anderthalb Meile lagen grosse Haufen Leichen, die nicht zu zählen waren.

28. Der Wessir aber wandte sich mit seinen überbliebenen Schaaren

www.dacoromanica.ro

nach Isaktschi, und es waren grosse Meutereyen unter den europäischen und asiatischen Türken wider einander, und die Jengitscheri nahmen die grosse Fahne Muhammets, und wollten nach Stambul zurück ziehen, und den Sultan absetzen, und seinen Bruder Bajazet, welcher einige Monden nachher starb, zum Throne salben.

29. Darüber war der Wessir in Angsten wie eine Gebärerinn, und liess durch den Zahlmeister der Jengitscheri mit ihnen freundlich reden, und Geld über Geld ihnen verheissen, dass sie sich beruhigten. Da sprachen sie: „Es sey denn dass ihr uns drey Stücke gewährt, sonst werden wir nicht bleiben". Obreskow soll die Freyheit haben, die abgesetzen *(sic)* Wessir Moussour Oglou soll wieder herrschen, und es solle Friede seyn. Wo sind die Hunde die uns zum Kriege verführet haben?".

30. Und sie fielen die Conföderirten im Lager an, und erschlugen viele derselben, und von dem Tage an wurden die Polacken welche bey den Türken waren von allen Seiten verfolgt, und Potocki ward mit einigen seiner Hauptleute gen Warna gefangen geführet, und die Uebrigen wurden von Säbel der Türken, Noth, Gram und vom Ungeziefer aufgerieben. Denn die Türken schrien: „Ihr Hunde, seyd Schuld, dass wir von Chotschim an bis auf heutigen Tag an Erschlagenen, Ersoffenen und Gefangenen in die achtzig tausend Männer verloren haben!".

31. Nun war auch der Wessir in nicht geringen Kummer, wie er diese Hiobspost nach Constantinopel berichten sollte. Und zur selbigen Zeit war der Sultan zu Adrianopel, und, als man die Fahne ihres Propheten dahin trug, knarrte die Stange daran gewaltig, und ein grosser Lappen fiel davon auf die Erde. Darüber entsatzten sich die Türken, und erhuben ein grosses Wehklagen, und sprachen: „Unser Prophet ist von uns gewichen".

32. Auch beklagte nun der Sultan gar sehr dass er seinen ersten Wessir hatte hinrichten lassen, denn er sahe es itzo dass dieser gar grosse Ursachen zur Behutsamkeit gehabt. Aber es war nun nicht mehr zu ändern, und sein Zorn auf den Wessir war vergebens, wie denn dieser nicht die Schuld allein hatte, da er mit einem unordentichen Heer nichts gutes ausrichten können.

33. Nach diesem Siege aber umringten die Russen das ganze Heer der Tartarn, in die sechszig tausend Männer, und ihr Chan wollte sich durchschlagen. Aber es war vergebens. Da musste er mit allen den Seinigen die Zarinn huldigen und sich und seine

www.dacoromanica.ro

Nachkommen in russischen Schutz begeben. Als er dies gethan hatte, liessen sie die Tartaren in einzelnen Haufen in Frieden wieder in ihr Vaterland ziehen. Diesem Beispiel folgten endlich alle Tartarn der Gegenden.

34. Da erhub sich in Petersburg ein grosses Jauchzen, und die Zarinn sandte Romanzow und seinen Helden grosse Geschenke. Darzu gab sie ihnen Landgüther mit vielen Bauern. Doch konnte nunmehr das Heer Romanzows dasselbe Jahr wenig mehr ausrichten, weil die Türken alle Gegenden um sich her verheerten; darzu auch die Pest unter sie kam.

35. Auch wurden allerhand Seuchen in den Landen weit umher verbreitet, dass ganze Stadte und Dörfer aussturben; denn die Juden und andere Wanderer hatten die Pest von Kaminiek und Jassy mitgebracht, also dass die Heere der Christen von allen Seiten die Wege mit Kriegsknechten hüteten, damit dieses Unheil nicht allgemein würde. Denn das Elend war schrecklich, und was die Pest nicht wegraffte, das rieb der Hunger auf.

36. Doch eroberte Repnin im Monden August die Festung Kilia, und die vier tausend Türken welche darinne waren freueten sich als über ein grosse Beute, dass sie nur einen freyen Abzug bekamen. So kamen auch unzählige Muhammedaner und ergaben sich freywillig der Russen, damit ihre Seelen leben blieben, und die Russen begegnet alle leutselig.

37. Das ganze Bessarabien, die Budschiakische Tartarey, die Krim, alle türkische Lande zwischen der Donau, dem Pruth, dem Niester unter dem Schwarzen Meere wurden den Russen unterworffen. Bender aber wehrte sich noch tapfer bis in den Monden October. Doch die Russen schlugen den türkischen Entsatz bey Akürman. Da liess Panin den Seraskier in Bender zum zweiten male erffordern; er aber antwortete höhnisch: „Er sollt über das Jahr wieder nachfragen".

38. Alsbald liess Panin sein Volk zum Sturm sich bereiten, und sie stürmten von der Mitternacht bis um die vierte Nachtwache, und erstiegen auf Leitern die hohen Mauren nach einem grausamen Wiederstande, und liessen von der Besatzung, die bis auf funfzehn tausend Männer gemindert war, keine Seele leben. Darzu erwürgten sie alle Bürger der Stadt, weil sie dieselben in den Waffen fanden; der einige Commandant mit wenigen Officiers ward erhalten. In diesem Sturm wurden drey tausend Russen ge-

www.dacoromanica.ro

tődtet, und während der Belagerung waren ihrer in die fünfzehn hundert erschlagen worden.

39. Die Türken hatten bey der Einnahme der Stadt ihre eigene Weiber niedergehauen. Darnach eroberten die Russen auch Ackjirman, und endlich auch Brailow, welches die Türken selber so eilig verliessen, dass ihrer viele ertrunken, und die Kosaken streiften weit in das türkische Reich hinein. Der Wessir aber stand noch bey Isakscha mit dreysig tausend Männern, welches der Rest des grossen Heeres war, und stündlich sich empörte, und vielen Sold begehrte, weil es nicht Sitte wäre, dass sie den Winter im Lager zubrächten.

40. Und im Monden December sezte der Sultan Halil Pascha, den alten Wessir, ab, und verwies ihn nach Demotica, und machte einen neuen Wessir, welcher ist Selictar Mehemed Pascha, und liess ein gewaltiges Heer zum künftigen Feldzuge anwerben. Potocki und Krasinski wurden auf grosse Fürbitten mit ihren wenigen Männern wieder in ihr Vaterland beurlaubet.

41. Die Russen aber giengen auch in die Winterquartiere. Das Hauptquartier war Jassy. Olitz besetzte die Wallachey und wohnte zu Bucharest, und Weissmann hatte sein Wesen zu Ismail an der Donau, und zu Kilia und Ackjirman, und Panin besetzte die Gegend von Bender. Romanzow aber reisete wieder nach Petersburg und Rennekampf hatte indessen das Heer unter seinem Befehl, und es kamen in die fünfzig tausend Neuangeworbene bey ihm aus Russland an.

42. Und, siehe, es starb ein Sohn des Herzogs von Braunschweig bey dem Heere der Russen, der den Feldzug als ein Freywilliger mit gehalten hatte, und seine Gefährten führten den Leichnam wider heim nach Braunschweig, und die Russen trugen grosses Leid über diesen holdseligen Jüngling.

Publicat de **N. I.**

DĂRI DE SAMĂ

Ioachim Crăciun, *Cronicarul Szamosközy și însemnările lui privitoare la Romîni, 1566-1608,* Cluj 1928.

D. Ioachim Crăciun dă un larg studiu, întovărășit de traducerii, asupra operei cronicarului maghiar Szamosközy, dușman al lui

www.dacoromanica.ro

Mihai Viteazul, pe care întâia oară l-am întrebuinţat acuma treizeci de ani.

Biografia e făcută cu cea mai mare îngrijire, întrebuinţîndu-se lucrarea d lui Szekfü. E vorba, la acest istoric şi arheolog, de un elev al înaltelor şcoli din Heidelberg şi Padova. Urmează analisa manuscriptelor (partea, pierdută, privitoare, la Petru Cercel — v. p. 16 — a inspirat pe autorul notiţelor din *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum*. V., de altfel, p. 51, nota). Se arată şi care sînt multiplele izvoare întrebuinţate. D. Crăciun are dreptate, contra lui Sîrbu: „tradiţie" în latina de atunci, deci şi în ungureşte, nu poate să însemne transmisiune orală (v. p. 20 şi urm.). Chiar precisarea cronologică: „1594 şi anii următori" o arată, ca şi formula începătoare a lui Bethlen (p. 25). Dacă toate ştirile din Ţara-Românească sînt de la acest om de casă al lui Mihai, nu urmează că frumosul memoriu din Florenţa, descoperit de d. Pernice, ar fi al Armeanului: toată însufleţirea, toată duioasa sentimentalitate, toată mîndria arată dictarea Domnului însuşi (v. p. 26 şi urm. Dar Hurmuzaki, IV [1], nu e tipărit de mine; memorialul lui Mihai l-am dat în româneşte după Papiu, cu îndreptări, în *Scrisori de Domni*, dar e evident că Armeanul făcuse o cronică a lui Mihai, care a servit, fără îndoială, de basă, pentru faptele singure, memorialului florentin). Un Seimen-Paşa, la 29: nu se poate să fie numit un Paşă după aceia pe cari-i comandă, şi seimenii, ca grup militar, aparţin secolului al XVII-lea. Forma *Rusi* din textul italian, pentru Rusciuc, arată o dictare, sau o redactare românească. Cu privire la observaţiile de la pagina 35, s'ar putea admite că Armeanul a adaus un conspect al isprăvilor Domnului său, comisarilor imperiali, în 1598, cînd a fost trimes în Ardeal cu vestea tratatului încheiat de Mihai cu Tatarii. Deci Szamosközy ar fi primit, nu de la sol, ci de la comisari acest raport general. Judecînd tendinţa operei, d. Crăciun ar vedea ură naţională faţă de Romîni; e mai mult instinct decît conştiinţă, şi, în aversiunea, rostită grosolan, a scriitorului maghiar e şi despreţul omului Renaşterii (v. şi pp. 45-47), faţă de barbar şi de „tiran" (la pagina 40 nu e vorba de arderea „Huniedoarei" — Vajda-Hunyad —, ci a Huiedinului, Bánffy-Hunyad). Nu e mai puţin adevărat că Szamnosközy doreşte stîrpirea întregului neam românesc, p. 42. La pagina 43, n'a existat niciodată „Cetatea-de-Floci", ci Tîrgul-de-Floci, unde

www.dacoromanica.ro

Mocanii își desfăceau lîna nedărăcită. „Eucan-beiu", la pagina 44, e imposibil v. (p. 52 și urm.).

D. Crăciun e adus a discuta pe larg chestia originii lui Mihai Viteazul. Tatăl era îără îndoială Pătrașcu-cel-Bun. Mama e, după Szamosközy, care ar fi luat din Petru Armeanul, o „vînzătoare de rachiu" de la Tîrgul-de-Floci, unde, afirmă el, s'ar fi și născut Mihai. Tîrgul, a cărui istorie a fost scrisă de curînd, avea pe acea vreme o deosebită importanță, dar rachiul care se vindea putea fi, după vechea noastră datină boierească, făcut pe moșia boierului d'imprejur; aceasta îngăduie a vedea, deci, în Teodora, vădit o Greacă, *poate* Cantacuzină (dar v. p. 72, nota 1), o femeie din clasa de sus a societății românești. De altfel nu e o confusie naturală între „copil din flori" și „din Floci"? Iani însuși, fratele ei, începuse, de altfel, cum spune Constantin Căpitanul, ca gelep, adecă furnisor de carne de oaie pentru Stambul, întocmai ca Mircea Ciobanul. Pentru *Doamna* lui Pătrașcu se pot vedea, în Hurmuzaki, XI, însemnările despre nuntă, date de socotelile săsești. Bine face d. Crăciun că răspinge legenda osîndirii lui Mihai de Alexandru-Vodă, a refugiului la Biserica Albă („nezugrăvită") și jurămîntului făcut, cu doisprezece boieri, că nu e fecior de Domn (p. 79; dar cf. și p. 82 și urm.). Πάνος nu poate fi, în grecește, Ban, cum admite, după d. I. Filitti, autorul în substanțiala notă despre cîștigarea de către Mihai a tronului țerii sale (p. 72, nota 1).

Nu văd necesitatea de a atribui lui Petru Armeanul informația adausă de Walter la textul Logofătului Teodose (p. 78 și urm.). Aceasta fără „miopie deșeartă" (p. 80).

D. Crăciun, care promite a da și cronicile ungurești ale lui Illyeshazi și Mikó, a adus prin studiul de astăzi, amănunțit, bine scris și, pe alocuri, de o adevărată frumuseță literară, un serviciu important istoriografiei românești. Unul încă mai mare prin numeroasele pagini care cuprind traducerea textului maghiar însuși al lui Szamosközy.

Se dă scena, duioasă, a arestării la Constantinopol a lui Petru Cercel, *Radulicius* după bunic, care venise la Divan „într'o dulamă de brocard de argint (nu poate fi: „tivită cu argint"), iar pe cap avînd cuca (nu „căciula") cu surguciu" (p. 96). Solul ardelean Gávay ajută pe Mihnea-Vodă să-și piardă rivalul *(ibid.)*. Cronicarul ungur a văzut cartea de iertare dată, la 9 August 1590, de Mihnea pribegilor de la Sibiiu p.(57).

www.dacoromanica.ro

Szamosközy cunoaştede, altfel (v. p. 97), şi documente româneşti din Moldova şi Muntenia, cu data de 1592. Dar e curios că dă la numele lui Ivan, Logofătul lui Aron-Vodă, numele de familie: Norocea: acesta e socrul lui Vlad-Vodă şi tatăl celor două fete, dintre care una, Velica, măritată cu Genga, a fost iubita lui Mihai Viteazul (v. Iorga, în „Memoriile Academiei Române" pe 1931). Deci cronicarul a cunoscut personal pe Ivan, care a trăit atîta vreme în Ardeal şi căruia-i era rudă, ginere, acel Petru Rácz, pe care el îl menţionează la 1593 *(ibid.)*.

În partea despre Mihai, de la Armean, şi menţiunea trecerii Dunării de către prigonit la Severin, atunci turcesc, şi lăsarea Doamnei la nişte femei de ţară, a fiului la nişte „Ţigani" (p. 59). Ar fi mers şi a doua oară la Poartă, data aceasta cu Stroe Buzescu, Comisul cel Mare al lui Alexandru, şi Radu Florescu (p. 100). Chiar la ieşirea lui Divan, Mihai, ajuns Domn, şi-ar fi jurat lupta cu Turcii *(ibid.)*.

Se pomeneşte presenţa în Ardeal a lui Marco, fiul lui Petru Cercel *(ibid.)*. Foarte importantă şi *menţiunea că Aron a luat pe văduva lui Petru Cercel (ibid.)*. Dar aceasta era o Cantacuzină, fata lui Andronic; o spune, pe lîngă acest izvor contemporan, scrisoarea acestuia din Hurmuzaki, XI. Şi nota că Ştefan Surdul tăia cîte un boier de cîte ori ieşia la ţară şi că ar fi făcut „şaptezeci şi cinci" de victime *(ibid.)*. Datoria lui Mihai la aşezarea în Scaun ar fi fost de 400.000 de florini, promiţînd pe an 70.000 (p. 102). Se pomeneşte şi de cearta „la mănăstirea Colentina" (Plumbuita) a lui Iani, ca Păharnic, cu Ştefan-Vodă, cel „foarte uşuratec, nebunatec"; Mihai iea parte la ciocnire *(ibid.)*. În alaiul, extraordinar, al lui Mihai în Constantinopol sînt şi „piticii iuţi" ai Sultanului, hogea Curţii, 2.000 de ieniceri şi spahii *(ibid.)*. Solia ardeleană la dînsul înainte de tăierea Turcilor cuprinde, pe lîngă Mihail Horváth, şi pe Francisc Thúry *(ibid.)*. Urmează, pe larg, lupta de la Şerpăteşti (p. 102 şi urm.). Boierii partidului turcesc, Miroslav (nu Mirislău) şi Dan, opresc pe Király de a participa la lupta de la Călugăreni, prin care, altfel, s'ar fi distrus oastea turcească (p. 104). Cearta cu Spontoni pentru rolul Italienilor sau al Secuilor la luarea Giurgiului (p. 105; v. şi p. 111). Detalii precise asupra luptei (distanţa lui Sinan de creştini) şi reserve asupra importanţei „bătăliei purtate de Sigismund" (p. 106). O scrisoare a lui Ieremia Movilă către acesta (p. 107). Negocierile

www.dacoromanica.ro

lui Mihai cu Hanul (p. 109). În 1597, venind de Crăciun la Bălgrad, *Mihai negociază cu gazda lui, Cancelariul Iojica, Romîn de naștere, pentru ca fiul lui să iea pe «sora mai mică» a aceluia sau «fratele mai mic» al lui Iojica, pe Florica lui Mihai* (p. 109). Discuții cu Sigismund, gata să plece (p. 110). Pentru „fiul de tîrfă valah" Iojica, p. 111. Luptele de la Nicopol (pp. 111-3). Muntele „Țaridal" lîngă Vidin e Belogradcicul (v. p. 112). 12.000 de Bulgari colonisați, atunci, la noi (p. 113). Trecerea în Ardeal la 1599 (p. 114 și urm.): aici e toată oastea lui Mihai, pe categorii, și ceremonia jurămîntului. Știrile sînt nouă și precise. Presupusul plan al Domnului de a tăia pe nemeși, pp. 119-20. Dămian Vistierul și Preda Buzescu soli înainte de luptă, p. 121. Noua descriere a acesteia (p. 121 și urm.). Trupul cardinalului adus în sicriu prost de lemn, gol și acoperit cu frunziș (p. 125). În fața tesaurului Báthoreștilor, Mihai exclamă că lucrurile sînt multe, fiindcă nu s'au dat nimănui, și: Ce bani pentru oaste ar fi ieșit din aceste vase (nu „ciubere)", p. 126. Gîndul lui Mihai de a tăia pe nobili l-ar fi înfruntat, pe rînd, Malaspina și Radu Buzescu, care știa ungurește și iubia pe Unguri ca fost curtean al marelui Ștefan, pp. 126-8, 138. Apoi acel „Dimitrie episcopul Bulgarilor", care e Dionisie Ralî, de Tîrnova (p. 130). Teodosie bătrînul vrea omorul (p. 131) ca și Mihalcea. Uciderea lui Ioan Makó și a lui Lupu Kornis (p. 128). Mihai îmbracă pe un curtean nemțește, îl face a vorbi în acea limbă, pentru a rîde (p. 129). Ioan Muralt în Polonia, la Sigismund (pp. 131-2). Relațiile lui Mihai cu Voevodul de Chiev (p. 133). Afacerea de la Huiedin (p. 134 și urm.). Răscoala Ardealului (p. 136 și urm.). Interesant că la plecarea pentru bătălia cu Basta Mihai liberează pe toți cei închiși, de orice neam și li spune: „Să fiți de acuma buni și rugați-vă lui Dumnezeu pentru mine, ca să pot cîștiga biruința asupra dușmanului" (p. 141). Baba Novac mustră pe Mihai că nu l-a așteptat pe dînsul și pe Moldoveni (p. 143). Supliciul acestuia, udat cu apă ca să ardă mai încet, și apoi tras în țeapă (p. 144). Versuri infame de bucurie (pp. 145-7). Mihai stîngaciu (p. 144). „Scrisoarea de trădare", a lui Mihai (p. 149). Se adeverește părerea mea despre originea ei moldovenească: Ieremia o trimete generalului imperial Gonzaga; el pune ambele peceți, falsificate, ale lui Mihai pe dînsa (p. 150). Lui Basta nu i se arată (pp. 150-1). Un pretendent muntean, cu nasul tăiat, Ursul (p. 150). Uciderea lui Mihai (pp. 154-5). Steagul

www.dacoromanica.ro

ridicat de Mihai, întors, pe locul peirii lui Baba-Novac (p. 151). Uciderea lui Mihalcea (pp. 159-60). Darurile Doamnei lui Mihai către Melchior Bogáthy (p. 163). Liberarea lui Dionisie Ralì *(ibd)* Aşezarea lui Radu Şerban şi lupta cu Moise (p. 165 şi urm.). Şi scrisorile lui Radu şi ale boierilor către acesta (p. 167 şi urm.). Nunta fetei lui Ieremia (p. 170, dar se zice „leah", nu „leş"). Uciderea lui Mîrza (p. 179). Solia la Praga, cu steagurile cucerite, a lui Radu: *se face şi un tablou* (p. 179). Caracterisarea bunului, dreptului Ieremia (pp. 179-80). Boii de aur din iesle aduşi dintr'o biserică munteană (pp. 182-3). Întărirea Bucureştilor de Radu Şerban (p. 184). Ioan de Prislop (p. 185). Radu-Vodă şi Secuii (p. (186). Moldovenii în Ardeal, la 1605 (p. 187 şi urm.). Tratatul lui Radu cu Bocskai (pp. 189-91). Resumate de scrisori adunate de cronicar: una din 1594 a lui Aron, de mare importanţă (p. 197 şi nota 3).

* * *

Nicolae Popovschi, *Istoria Bisericii din Basarabia în veacul al XIX-lea supt Ruşi,* Chişinău, 1931.

D. Popovschi dă asupra unui subiect puţin cunoscut o întinsă cercetare foarte bine informată, în care e şi biografia arhiereilor basarabeni, dar şi multă istorie culturală (astfel despre rostul protopopilor, al preoţilor înainte de 1812, şi după buna lucrare a păr. Furtună). Interesant capitolul, care arată idcile diriguitoare, în materie religioasă, la Ţarii cari s'au succedat. Urmează reformele arhiepiscopului Gavriil, după 1812. Aşezămintele de învăţătură sînt presintate deosebit. Personalitatea lui Gavriil se ridică mult prin aceste constatări. Dimitrie Sulima e acela care a întrodus slujbele sfinţilor „istorici" ai Rusiei (p. 87, nota 2). Despre mănăstiri (p. 95 şi urm.).

O a doua perioadă începe pentru autor după războiul Crimeii. Arhiepiscopul Pavel Lebedev introduce rînduieli aproape milităreşti (cf. p. 139), dar şi congresele de preoţi, care au creat, „ca şi aşezămintele de astăzi", spiritul de castă. E şi unirea „frăţinilor", a „procroavelor", un întreg misticism venit de peste Nistru.

Pentru reluarea de Ruşi, la 1878, a celor trei judeţe din Sud, p. 213 şi urm. Tonul expunerii mi se pare foarte rece; citaţiile din spusele cotropitorilor ar fi putut lipsi; oricum, ele nu merg fără comentarii. Se apără acţiunea, totuşi nefastă, alui Pavel. Măcar se recunoaşte, scusînd-o şi pe aceia, distrugerea, de acest fanatic, a cărţilor de slujbă româneşti.

www.dacoromanica.ro

O a treia parte e consacrată „regimului Pobiedonoștev". Extrem de interesantă gîndirea acestui om, sprijinită pe subconștient, sentiment, obișnuință, tradiție. Tot așa lozinca lui Racinischi: „Principalul este spiritul școlii". Se relevă activitatea de istoric a arhiepiscopului Arsenie Stadnițchi, p. 320 și urm.: îl vedem recunoscînd caracterul cultural al trecutului românesc (p. 325, nota 1).

O altă eră începe după războiul cu Iaponia. Firește că și aici se vorbește pe larg de mișcarea inochentistă. Judecata asupra excepționalei personalități a arhiepiscopului Serafim Ciceagov e necruțătoare: se știe ce dușman a fost acest colonel îmbrăcat în rasă, pentru orice aspirații moldovenești.

Se adaugă și două documente privitoare la Mihalcea Hîncul și la familia lui.

* * *

Coloman Szentmártoni, *Despot-Vodă și Ungurii* (din „Anuarul Liceului unitarian de băieți din Cristur pe anul școlar 1929-30"; și în limba maghiară, *Heraklides Basilikos Jakab (Despot-Vodă), moldavai fejedelem és a Magyarok),* traducere de G. Șerban-Cornilă, Odorheiu, 1931.

Bună lucrare, care se sprijină pe o parte din informația actuală: lipsește aceia care se dă în Prefața la Hurmuzaki, XI, în ale mele *Nouveaux matériaux*, în Buletinul frances al Secției istorice a Academiei Romîne, XVII, și în comunicațiile mele cuprinse în „Cinci comunicații la Academia Romînă", deci toată perioada de la Montpellier a lui Iacob Basilikos Marchetti, devenit apoi „Heraclid" și Domn al Moldovei, și chiar aceia din izvor unguresc, „Történelni Tár", 1896, pe care a dat-o d. Motogna, în Revista aceasta, X, p. 26 și urm., mai ales pe corespondența lui Despot cu Francisc Zay, în *Történelmi Tár* pe 1890 (v. și în aceiași revistă, 1885). „Boscoducensis" la pagina 9 e: din Bois-le-Duc. Záy ar fi urmărit scopuri naționale ungurești prin susținerea lui Despot (v. p 16).

Bună caracterisare a lui Anton Székely, unul din conducătorii în sprijinul aventurii (pp. 18-21). Lupta de la Verbia trebuia presintată după scrisoarea ce am tipărit în Hurmuzaki, XI. De sigur, cum se apără aici, rolul Secuilor, așa de obișnuiți cu Moldova, a fost mare în această luptă. Criticile protestante asupra moralității în Moldova nu sînt de luat ad litteram (v. pp. 31-2, 43). Ea era mai ca oriunde aiurea. Principalul scop e să se arăte, contra d-lui Hans Petri, că Despot, ca Domn, a fost unitarian, nu luteran (v.

www.dacoromanica.ro

p. 47 şi urm.). Pentru aceasta se întrebuinţează şi lucrarea lui Alexe Jakab, despre unitarianul din Ardeal David Ferencz: că era socinian am recunoscut şi noi.

* * *

Mihail Popescu, *Documente inedite privitoare la Istoria Transilvaniei între 1848-1859, din actele Arhivei de Stat a Ministeriului de Interne şi Justiţie de la Viena* (din publicaţiile „Aşezămîntului cultural Ion C. Brătianu"), Bucureşti 1929.

Scurtă prefaţă, destul de informată. Numeroasele acte, care urmează pe mai mult de trei sute de pagini, cuprind şi multă fraseologie de canţelişti şi multe ştiri care nu privesc direct pe Romîni, dar, pe alăturea, şi o folositoare adăugire la cele ştiute despre anii 1848-59 în istoria Ardealului românesc. Astfel cererea Mocioniştilor şi altor Bănăţeni de a-şi arăta doleanţele la Viena (16 Ianuar 1849), pp. 29-30. Pentru tot ce priveşte pe Şaguna trebuiau întrebuinţate monografiile episcopului Popea şi profesorului Lupaş; pentru negocierile cu Ungurii colecţia lui Ion Ghica, editată de d. I. Bianu. Rapoartele consulare austriece trebuie copiate şi publicate altfel decît sporadic (v. no. XXV). Interesantă ar fi călătoria în Moldova a lui Eduard Bacha (no. XXIX), dar textul nu vorbeşte decît de Secui. N-l XXXIV cuprinde cererea Lugojenilor de a nu fi uniţi cu Voevodina, ci cu Murăşenii. Şaguna tăind barba unui preot trecut la uniţi; n-le XLVI-VII. Rapoartele ardelene ale lui Thiemann, despre mişcarea de dincoace în vremea Unirii, ar fi cîştigat să fie tipărite corect. Un ofiţer austriac califică pe Şaguna de „jovialer Weltmann" (p. 259). Aici *Rathin Boeriu* pentru Raţiu, Boeriu (p. 260)... Un paroh german presintă la 1859 pe Romînul din Vest apăsat şi batjocurit, deci visînd de „Romänen-Reich" (p. 274, no. LXXIV). Avram Iancu aclamînd Unirea Principatelor (p. 276, no. LXXV). Frica de invasia românească (p. 281 şi urm.). Şi de Iancu (p. 289 şi urm.). Şi de alţi şefi (Hodoş, Hociotă, etc., p. 294 şi urm.).

Şi aici greşeli de limbă: p. 9, rîndul 2 de jos: „Juristdikzionen, r. 20: „fals", pentru „als"; p. 11, r. 11 de jos: Komandriende", în loc de „Komandierende", p. 13, r. 10 de sus: „denn" pentru „den", r. 7 de jos: „Komandirende", în loc de „Komandierenden", p. 23, r. 14 de jos: „aolldiaturen", în loc de „allodiaturen"; p. 179, r. 13 de sus: „Kintahiea", în loc de „Kiutahia"; p. 183, r. 16

www.dacoromanica.ro

de sus: „Nuften", în loc de „Naften", în acest nr. multe greşeli. Şi altele. Une ori greşeli de tipar, alte ori neînţelegerea textului.

* * *

Andrei Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţerii-Româneşti,* III, *Acte şi scrisori (1585-1592),* Bucureşti 1931.

Al treilea volum din preţioasa culegere a d-lui Veress presintă un portret al lui Aron-Vodă al Moldovei. E păstrat în Biblioteca Universităţii din Budapesta, unde l-am văzut şi eu, de foarte mult timp. Nu e nicio dovadă că ar fi Aron de la 1591-5 şi cu atît mai puţin (v. p. X, no. 63) că l-ar fi zugrăvit în prinsoarea de la Vinţi „Nicolaus Cretensis", de fapt Nicolae din Creta. E o operă din veacul al XVII-lea, reproducînd pe alta care dă pe *pretendentul* Aron-Vodă, cel cu chitanţele slavone bine cunoscute. Barba, portul, haina nu se potrivesc cu cele care se pot atribui lui Aron. În prefaţă în loc de Karman (p. IX): Caraiman.

Ca documente privind Principatele, extradarea în 1585 a boierului muntean Stanciul, Logofătul (pp. 3-4, no. 4). Cererile de pensie ale lui Ştefan Mîzgă, trăind la Hodoş, n-le 5, p. 7 no. 5, n-le 17, 23, 30, 39, 46. Pentru Cercel, ordinul Sultanului către Sigismund Báthory, ca să-l ducă la Poartă (pp; 8-9, no. 7). El avea cu dînsul treizeci de boieri (pp. 10-1, no. 9). Cei 1.000 de soldaţi îl părăsesc; i se pradă averea; el e silit să fugă de la Braşov, unde poposise, în calea spre Alba-Iulia, îmbrăcat săseşte (pp. 12-5, no. 10); se pradă, de Sîrbii lui, de Saşi şi tributul, în sumă de 300 de poveri *(ibid.)*. Măsuri aspre se ieau de regele Ştefan (pp. 9, no. 11). Cercel pornise spre Baia Mare *(ibid.)*. Răspunsurile lui Sigismund către Sultan, n-le 12, 13: el spune că Petru a trecut la Nemţi. O parte din avere se află şi se trimete Turcilor. V. şi no. 14 (raportul Guvernului ardelean). Se cîştigaseră cu daruri şi pensii şi cei doi ceauşi. Se expediază peste 100.000 de florini; birul, în două cară, îl furaseră Sîrbii la Şercaia. S'a oprit pentru Sigismund „o sabie aurită, o platoşă pentru capul calului, două viguri de aclaz de aur şi două covoare"; un „canaf" cu mărgăritare şi turcoase nu s'a putut opri deocamdată *(ibid.)*. Pentru închiderea lui onorabilă, n-le 31-34. Turcii se temeau să nu năvălească, no. 34; cf. n-le 35-6. Se văd numele fugarilor:

www.dacoromanica.ro

Miroslav (nu Mirizlău) Logofătul, Marele Vornic, Vistierul Vasile, Armaşul Danciu, Aga Pavel, Comisul Radu (nu: *Comzirat)* şi un Italian (p. 75, no. 36). Spătarul Filip îi caută (p. 77). V. şi no. 38. În April 1588 Petru cere măcar 100.000 din 300.000 de galbeni prădaţi (no. 76). Din Roma el face cereri în acest sens la 1-iu şi 20 Iunie 1588 (n-le 81-2) Se adresează nunciului în Polonia şi lui Zamoyski. Trimete pe vechiul credincios Girambattista Mercato. Petru-Vodă va cere, din August în Decembre 1586, prin Possevino, liberarea după opt luni de oprire, no. 43; în notă, el n'a fost „alungat", ci a plecat de bună voie. Se oferă ca un „cavaler" lui Ştefan, trimete cu scrisoarea pe Francesul „Giovanni Monsin"(?). Răspunsul Sultanului, Vizirului (n-le 18-19). Felicitări lui Mihnea pentru revenirea în Domnie (no. 26). Se trimete ca sol Gheorghe Palatici, no. 27.

† Μητροπολίτης Ἰουστιν[ίανης], ἰνδ[ικτιῶνος] ιε'της.

Interesantă ştirea că Petru Şchiopul, veşnic ameninţat de Cazaci, ar vrea să meargă la mănăstire, lăsînd locul său lui Vlad (p. 113, no. 64). Contra Cazacilor Sultanul permite ambilor Domni să-şi iea soldaţi din Ardeal (n-le 69-70; v. şi n-le 72-3).

Un Francisc Basărabă la Lugoj (v. şi n-l 139) cu alţi Romîni: Ivaşcu Vaida, Grigore Bocoşniţă, etc., lîngă Vaida Buna, judele de Caransebeş, juraţii Ion Grecul, Nicolae Voevod, Radul Chiorcioc, Gheorghe Dorca, Ioan Petrachi şi Ştefan; menţionat şi un Dragnea (1588), no. 71.

Interesele catolice în Moldova aduc, la 1588, o corespondenţă între regele cel nou al Poloniei, Sigismund al III-lea, şi Petru Şchiopul, tratat de „Magnificus dominus vicinus et amicus nobis dilectus", n-le 86-7. Petru e presintat ca unul care *a chemat* pe Iesuiţi în ţara sa; au venit Ioan de Szanow şi Iustus Rab. La 3 Octombre, din Huşi, Domnul scrie cu felicitări pentru suirea pe Tron, adăugind şi o scrisoare către senatorii regatului; n-le 87-8. (Petru zice: „Magnifici Palatini Moldaviae"); solii trimeşi sînt: Ieremia Movilă şi Bruti. V. şi n-le 89-90, 94, 115. Răspunsul regelui şi senatorilor la n-le 92-3. V. scrisoarea lui Bruti, no. 98, şi mulţămirile cardinalului Aldobrandini, no. 102. Cf. şi n-le 123-123. Nobilitarea lui Bruti în Polonia, no. 141.

Scrisoarea lui Bogdan (nu „Ioan Bogdan"; quasi-identificarea e

www.dacoromanica.ro

greşită), fiul lui Iancu Sasul, din „Polonia" (?) 15 Decembre 1588, no. 95. Dar ceteşte: „parsso", : el cere Papei ca regele Poloniei să facă pe lîngă Turci ca el, Bogdan, să capete Moldova promite Sfîntului Scaun 10.000 de taleri pe an. „La mia barba" trebuie să fie „lo mio barbo", unchiul (după mamă): cel ce duce scrisoarea la Roma. Ştiri asupra familiei (zestre de trei mii de taleri, pentru două fete) la n-l 96. Scrisoarea spune că *Bruti e vărul lui Sinan-Paşa.*

Interesant raportul Iesuiţilor despre istoria recentă a Moldovei, no. 99. Nota 1 la pagina 155 nu corespunde cu textul (nu e vorba de o *nouă* alegere a lui Bogdan). Petru, puind pe cap scrisorile Papei, ar fi întrebat de Sf. Petru şi ar fi spus că „unde şi-a pus el capul, tot acolo a lăsat cheile urmaşilor". Nu „e linguis", ci „elinguis", „fără graiu". Petru ar fi adaus că gloria Sfîntului ar fi gata s'o capete cu jertfa trupului. Şi aici „colonia Romanilor după faţă, graiu şi obiceiuri".

Vechea afacere a legăturilor lui Despot-Vodă cu Záy, n-le 103, 108, 120. Moartea lui Cercel, no. 116.

Şi la no. 114 greşeala Huşi pentru Ozù-Oceacov (de unde resultă trimiterea de trei galere la Huşi).

Foarte importantă scrisoarea lui Cercel, „cu mila lui Dumnezeu adevărat Voevod şi moştenitor al Ţerii-Româneşti", din Adrianopol, 3 Septembre 1589. Mihnea-Vodă, despre moartea lui Vlad şi uneltirile lui Cercel, no. 122. Fostul Domn s'ar fi plîns de cele 300 de poveri de aspri luaţi de Sigismund şi de închisoarea de la Hust; cf. şi no. 125 (apărarea lui Sigismund). Gaşpar Mazza, negustorul oprit în Austria, pomenit la no. 137, e cunoscut din memoriul mieu în *An. Ac. Rom.*, seria II, XVIII.

Pentru prada până la Cernăuţi a beglerbegului Rumeliei în 1589 scrisoarea lui Petru Şchiopul de la no. 127. Cf. şi n-le 131-2, 134, 138.

Pentru moştenirea promisă lui Ştefan, fiul acestuia, no. 135. Lucrul se anunţă principelui ardelean, în Maiu 1590, prin Stan Comisul, no. 144. Pentru o reclamaţie moldovenească, no. 147. Negocierile de pace ale lui Bruti, no. 151.

Contractul de vamă în Moldova al cunoscuţilor Domenico de' Giorgi şi Giovanni de' Marini Poli, „Giva" al lui Petru Şchiopul, 30 Iulie 1590, no. 150. Preţul e de 78.000 de taleri pe an, cu plata specificată, a trabanţilor, afară de goştina oilor (150.000).

www.dacoromanica.ro

„Pasari" e „bazari", orașe. Actul domnesc din Cernăuți, 19 August 1591, despre vamă, no. 164 (pagube din causa beglerbegului; înoire; termin nou: 15 August, vechiu Sf. Dumitru). Procesul Ragusanilor, no. 232.

Făgăduirea, de cardinalul Montalto, *a brevelor pentru Ștefan Lăpușneanu*, no. 154. Un Vlasie Havasély (Munteanul) de Korogy, fiul unui Vlad-Vodă mai vechiu, și soția sa, Stanca Mirce, măritată întâiu cu Dimitrie Nagy Velimirovici de Limba și avînd cu el trei fii (Petru, Ștefan și Ladislav), no. 157.

Pentru mazilirea și renegarea lui Mihnea, no. 161.

Foarte important actul imperial din 6 Iulie 1591, prin care lui Ștefan Tomșa, „fiul Voevodului Moldovei", i se acordă suma de 20 de taleri din partea Împăratului (p. 242, no. 162). E viitorul Domn al Moldovei, care deci a avut legături cu Apusul înainte de a participa la războiul dintre Francesi și Spanioli în Pirinei. O lămurire de cel mai mare interes pentru începuturile acestui om curios și interesant. E ospătat gratis la Wolkersdorf și Tulln, no. 172 (1591).

Scrisoarea din Sătmar a lui Petru Șchiopul pribeag, pp. 246-7 no. 166). Se adauge un raport al plecării, no. 167. „Jan Pankol" care a pregătit turcirea lui Mihnea și pregătia pe a lui Ștefan, fiul lui Petru, *e Ioan Banul* (p. 243). Declarația lui Petru „im Feld", nu înseamnă în mijlocul oștii. Întreabă cine vrea să meargă cu el. Pune străji la Nistru, face ispravnici de Scaun și pleacă în Polonia, unde dă drumul oștii cu steagul Sultanului, care se retrimete la Poartă. Păstrează douăzeci de trabanți (p. 246). Salvconductele pentru el, n-le 168-9. Printre întorși, Caraiman, care are un proces în Ardeal, no. 171 (greșeli de limbă în traducere). Cf. și no. 174 (lista celor luate lui Caraiman *bagarie* poate fi: bogasie). Un dar imperial către Petru, no. 185.

Un act românesc al lui Petru, tradus de *Gheorghe Palamed, care e cunoscutul poet grec*, no. 199. Marturul Bogdan „Ieres" (?) e fiul lui Iancu Sasul. Alt martur e Venețianul Ieronim Mazza.

Sosirea lui Petru la Hall în Tirol, cu „optsprezece trăsuri *(cariaggi*, nu *coggi)* și treizeci și șase de cai, toți în valtrapuri de catifea": arhiducele Ferdinand îi dă vinuri și hrană. Stă la Fuggeri pentru vînătoare, no. 201. I se cere a-și da banii, 100.000 de galbeni, împrumut pe cinci la sută. Ștefan e „cel mai frumos băiețaș *(figliuolin)* și mai bine făcut ce poate face natura.

www.dacoromanica.ro

„Cată să vîndă din foarte frumoşii cai turceşti, dar toţi de la şapte ani în sus“ (no. 203). Se credea în August că merge, cu zece curteni, la Arco (no. 207), că a luat trei palate la Trento (no. 208).

Prinderea lui Bartolomeiu Bruti din ordinul lui Aron-Vodă, cu „*Vistierul Voevodului Moldovei, un Frances*“, no. 192. Depunerea lui Aron de Sultanul, care opreşte primirea lui în Ardeal, no. 194 (răspuns n-le 195-6). Pentru restituirea lui Aron scrie Sultanul („hoţul şi mincinosul anume Petru Ordög“, „Dracul“, e Petru Lăpuşneanu), no. 210. V. şi n-le următoare. Sigismund anunţă că s'a şi făcut, după lupta de la 14 Octombre, lîngă Iaşi (no. 220). V. şi no. 222. Pentru propaganda catolică în Moldova, no. 227. Răzvan Aga aduce vestea că Aron e iarăşi Domn, no. 231 (el aduce 14.000 de taleri pentru oastea ardeleană).

Nu pot să nu relevez că şi aici s'a strecurat neeleganta încercare de a presinta punctul de vedere unguresc în aprecierea trecutului nostru: cu prilejul „dreptului voevodal“, Romînii viind, cu şefii lor, Voevozii, se încearcă a strecura teoria provenienţii lor din afară prin curăţarea pădurilor (v. p. 179, no. 118).

N. Iorga.

CRONICĂ

Calcularea datelor Hegirei

Cercetătorii istoriei noastre resimt adesea nevoia de-a transforma date după Hegiră în ziua corespunzătoare a calendarului nostru, spre a putea stabili cronologia unor fapte menţionate în haturi, iradele, ilamuri, iarlicuri, fetve şi alte acte turceşti.

Anul musulman fiind independent de ciclul solar şi compus din 12 luni lunare cuprinzînd numai 354 zile[1], transformarea unei date în ziua corespunzătoare din calendarul creştin necesitează un calcul destul de complicat.

Pe de altă parte, nu există în limba noastră, pe cît ştim, vre-un sistem de calcul satisfăcător. Am crezut deci util să dăm aici, împreună cu un exemplu, metoda cea mai exactă de calcul, denumită a lui Ideler, după inventator[2]. Acest sistem are avantagiul, faţă de

[1] În anii bisextili, 355 zile.

[2] Cf. Manualul german, extrem de greu de găsit, al lui E. Brinckmeier, *Praktisches Handbuch der Historischen Chronologie*, Berlin 1882.

www.dacoromanica.ro

alte metode, de a ni da rezultate absolut exacte, iar nu numai aproximative, şi de-a ne scuti de tabele comparative, dînd numai un număr limitat de date, cum este cea reprodusă la paginile 41-42 din ediţia Academiei a Istoriei Imperiului Otoman a lui Cantemir, luată după ediţia germană din 1745 sau în *L'Art de Vérifier les Dates*, ed. Paris, 1770, pp. 13-38.

Calculul se efectuează în modul următor:

Anul Hegirei trebuie întăiu împărţit la 30.

Cîtul va fi apoi înmulţit cu 10631.

La resultatul obţinut se vor adăuga următoarele:

a) O cifră variabilă depinzînd de restul rămas din împărţirea de mai sus. Această cifră variabilă este dată în tabloul care urmează:

Tabloul I:

Cînd	restul	este	1,	cifra	variabilă	va	fi	354.
„	„	„	2,	„	„	„	„	709. B[1].
„	„	„	3,	„	„	„	„	1063.
„	„	„	4,	„	„	„	„	1417.
„	„	„	5,	„	„	„	„	1772. B
„	„	„	6,	„	„	„	„	2126.
„	„	„	7,	„	„	„	„	2481. B
„	„	„	8,	„	„	„	„	2835.
„	„	„	9,	„	„	„	„	3189.
„	„	„	10,	„	„	„	„	3544. B
„	„	„	11,	„	„	„	„	3898.
„	„	„	12,	„	„	„	„	4252.
„	„	„	13,	„	„	„	„	4607. B
„	„	„	14,	„	„	„	„	4961.
„	„	„	15,	„	„	„	„	5315.
„	„	„	16,	„	„	„	„	5670. B
„	„	„	17,	„	„	„	„	6024.
„	„	„	18,	„	„	„	„	6379. B
„	„	„	19,	„	„	„	„	6733.
„	„	„	20,	„	„	„	„	7087.
„	„	„	21,	„	„	„	„	7442. B
„	„	„	22,	„	„	„	„	7796.
„	„	„	23,	„	„	„	„	8160.
„	„	„	24,	„	„	„	„	8505. B

[1] „B" înseamnă an bisextil.

www.dacoromanica.ro

„ „ „ 25, „ „ „ „ 8859.
„ „ „ 26, „ „ „ „ 9214. B
„ „ „ 27, „ „ „ „ 9568.
„ “ „ 28, „ „ „ „ 9922.
„ „ „ 29, „ „ „ „ 10277. B

Se va mai adăuga:

b) Suma zilelor din lunile *trecute* ale anului indicat pe documentul turcesc, după tabloul care urmează:

Tabloul II:

Muharrem . .	30 zile,	suma zilelor:	30.
Sefer . . .	29 „	„ „	59.
Rebì-el-Evvel. .	30 „	„ „	89.
Rebì-el-Acher .	29 „	„ „	118.
Gemadì-el-Evvel .	30 „	„ „	148.
Gemadì-el-Acher .	29 „	„ „	177.
Regeb. . .	30 „	„ „	207.
Şaban . .	29 „	„ „	236.
Ramazan . .	30 „	„ „	266.
Şevval . .	29 „	„ „	295.
Dsulcadè . .	30 „	„ „	325.
Dsulhigè . .	29 „	„ „	354.
în anii bixcstili	30.		

c) Zilele trecute din luna curentă indicată pe document:

Tabloul III:

Deci pentru 1 a lunii se va adăuga 1
„ „ 2 „ „ „ „ „ 2
„ „ 3 „ „ „ „ „ 3

şi aşa mai departe.

În sfîrşit, se va mai adăuga:

d) Cifra invariabilă de 227015.

Suma acestei adunări va fi mai întăiu împărţită la cifra absolută de 1461.

Cîtul va fi apoi înmulţit cu 4.

Resultatul va da anul după calculul creştin, cînd restul nu întrece 365. În cas contrar, se va sustrage din rest suma de 365 de atîtea ori cît se cuprinde, adăugînd un an la resultatul sus-menţionat pentru fiecare grup de 365 zile.

Restul rămănînd după ultima substracţiune arată ziua ce căutăm

www.dacoromanica.ro

din anul creştin. Dacă acest rest este de exemplu de 30, data va fi de 30 Ianuar. Dacă este de 33, ajungem la 2 Februar ş. a. m. d.

Acest procedeu nu dă însă resultatul după calendarul gregorian, ci după cel iulian (stil vechiu). Dacă e necesar, se va efectua şi această din urmă transformare, după regulele cunoscute.

Exemplu:

Ca exemplu vom căuta ziua corespunzătoare la 20 Ramazan din anul 992 al Hegirei, data unei scrisori turceşti a lui Mihnea al II-lea Turcitul, publicată de d. N. Bănescu, în „Anal. Acad. Rom.", seria III, tom. VI, mem. 8.

$992 : 30 = 33$, restul fiind 2.

$33 \times 10631 = 350823$.

acum facem adunarea precum urmează:

	350823
din tabloul 1 . .	709
„ „ 2 . .	236
„ „ 3 . .	20
cifra invariabilă. .	227015
Total. .	578803

$578803 : 1461 = 396$, restul fiind de 247.

$396 \times 4 = 1584$.

A 247-a zi a anului fiind 4 Septembre, obţinem data de 4 Septembre 1584 (în loc de 18 Septembre, cum s'a calculat, în mod greşit, în zisa publicaţie).

Constantin I. Karadja.

*

În E. C. Corti, *Alexander von Battenberg*, Viena, 1920, ideia diplomatului italian Corti de a da trupelor româneşti în 1876 sarcina de a face ordine în Turcia. Bismarck stărni în 1885 ca aceleaşi trupe să pacifice Balcanii (p. 22). Acolo şi ştiri nouă, după un memoriu de ambasadorul baron Langenau, despre înţelegerea austro-rusă de la Reichstadt. Bismarck recomanda în 1877 lui Andrássy să meargă cu Ruşii contra Turcilor ori să-i atace pe la spate cînd se vor fi înfundat în Balcani (p. 25). La 1878 Bismarck recomanda prinţului de Wales să retragă flota englesă din Strîmtori şi să atace Egiptul (p. 35). Ştirea despre nemulţămirea lui Carol I-iu în chestia Basarabiei o aduce Ţarului nepotul soţiei lui, Alexandru de Battenberg (p. 38). Francisc-Iosif e, la fixarea hotarelor

www.dacoromanica.ro

Bulgariei, împotriva a două principii care i-ar periclita situaţia internă: aplicarea principiului naţionalităţilor şi plebiscitul populaţiilor pentru el în Bosnia şi Herţegovina (p. 42). La 29 Iulie 1879, Regele Carol scrie că „două răni" a făcut tratatul din Berlin României: în chestia Basarabiei şi în chestia Evreilor (p. 45, şi facsimile la pagina 46). La 28 Novembre 1878, cînd România părea că permite Ruşilor a trece pe teritoriul ei, Salisbury spunea că marea greşeală în 1856 e că nu s'au dat Principatele Austriei; la prima înfrîngere a Rusiei greşeala trebuie îndreptată (pp. 52-53). La 14 Decembre Carol scrie lui Alexandru că Bismarck nu-i recunoaşte independenţa, ca răsbunare pentru simpatiile României către Franţa şi pentru independenţa politicei ei (pp. 55-6). Foarte important e că, în aceiaşi scrisoare, se spune că, dacă Alexandru n'ajunge prinţ în Bulgaria, el, Carol, „e gata a-i lua grija de domnie" *(so bin ich dann bereit ihm die Regierungsorgen abzunehmen)*, deci să primească tronul bulgar (pp. 55-6). Anglia obiectează că tratatul din Berlin nu permite un membru de familie domnitoare (p. 60). Alegerea capitalei la Sofia ca indicaţie pentru iredentismul macedonean (p. 61).

O judecată a Domnului României asupra începuturilor guvernării lui Battenberg în Bulgaria (p. 70). Se vede că pentru Bismarck victoria de la 1870 era *prea mare* şi că el ar fi lăsat Franciei şi Lotaringia şi chiar Alsacia (p. 74). Afacerea Arab-Tabiei (pp. 86-7). Carol dă lui Alexandru sfatul să nu cedeze adversarilor lui interni (p. 112, an. 1881). În 1882-3 regina Elisabeta căuta o soţie prinţului Bulgariei şi nu găsi decît chioare, surde, mioape şi proaste (p. 136). La 1884 Milan al Serbiei scrie lui Battenberg că Balcanicii „îşi schimbă Suveranii ca şi cămăşile" şi că e gata să schimbe cuferele cu el şi cu „Carol al României" (p. 174). Slavii sînt toţi falşi: să nu creadă în Bulgari, cum el nu crede în Sîrbii lui (pp. 177-8). Alexandru e dispus a ceda României în chestia Arab-Tabiei (p. 192). Cînd izbucneşte crisa unirii Rumeliei Orientale cu Bulgaria, Bismarck se arată bucuros ca Sîrbii să bată pe Bulgari şi vasalitatea Romînilor, cari se vor hegemoni ai Balcanilor, să fie mulţămită prin mediarea păcii de către dînşii (p. 212). Regina Natalia nu se lasă zdrobită, ca soţul ei Milan, de înfrîngerea de la Slivniţa (pp. 222-3). După căderea lui Alexandru, regele Carol îl mîngîie (20 Octombre 1886) cu aceia că în ţerile

www.dacoromanica.ro

robite odinioară creşte cineva conspirator (p. 269), Nichita al Muntenegrului cere tronul vacant (pp. 277-8).

Extraordinar de interesant ce zice regele Carol despre aceste evenimente. Alexandru nu trebuie să cedeze decît în faţa perspectivei unui război general. Ce a făcut Germania, ca instrument rusesc, e deplorabil. Anexarea Alsaciei-Lotaringiei e la originea lucrului, legînd mînile Germaniei (22 Septembre 1886), pp. 283-4. Regele romîn era indignat de acţiunea Rusiei. Milan trebuie lăsat greşelilor sale. Se fac intrigi ruseşti şi la Bucureşti (pp. 257-8; 20 Octombre 1886). La Rusciuc comandantul ridica un toast pentru „regele ambelor Bulgarii" (p. 292). Alexandru însuşi era să revie numai cu mandat de la Germania, Anglia, Austria, Italia şi Turcia ca rege (p. 297). El recomandă, altfel, pe Ferdinand de Coburg (p. 301). Se oferă tronul şi tatălui lui Alexandru (p. 307).

*

În *Anuarul Institutului de istorie naţională*, V (1928-1930), Cluj 1930, un studiu al d-lui Silviu Dragomir despre „N. Bălcescu în Ardeal": se arată legăturile lui Bălcescu cu Ardealul prin profesorii pe cari i-a avut; un Ardelean din Sibiiu vorbeşte la 1848 de „încorporarea Romînilor din Ardeal cu fraţii lor"; acelaşi subiect l-am tratat în *Revista Nouă* şi în *Schiţe din literatura romînă*, I, (cîteva documente inedite). De păr. I. Lupaş conferinţa „Sibiiul ca centru al vieţii româneşti din Ardeal". D. S. Bezdechi caută a lămuri familia românească a lui Nicolae Olachus: am atins această genealogie în „Contribuţii la istoria Munteniei", „Mem. Ac. Rom.", XVI; şi în inscripţia de la Murano se pomeneşte originea corvină a lui Mihnea (v. *ibid.*). De d. Ion Muşlea „Viaţa şi Opera doctorului Vasilie Popp (1789-1842"). Era din Chimitelnicul-de-Cîmpie: învaţă la Tîrgul-Murăşului şi la Cluj; se dau elegiile lui latine din tinereţă. Se insistă cu dreptate asupra cărţii lui despre îngropările la Romîni. Se reproduce broşura lui despre biserica din Şcheii Braşovului.

*

Scrierea d-lui Mihail Valerianu, *Causele crisei economice, mijloacele de îndreptare* (Bucureşti 1931), e o lucrare de critică înţeleaptă şi curagioasă, de un rar spirit de prevedere, într'o formă luminoasă.

*

www.dacoromanica.ro

În noua *Revistă Istorică Romînă*, I, 1, d. D. Russo arată cît de zădarnice erau ilusiile celor cari descoperiseră în bietul Petru Stamatiadi un filosof romîn original al secolului al XVIII-lea. În *Scrisoarea* adausă e vorba de o lucrare a lui Evghenie Bulgaris, care răspunde lui Ioan Geanet Clucerul, adversar al lui Ocellus: opera, întregită, a şi publicat-o acesta. „Arghensie" din traducere e d'Argens. Data de 1773, Paris, în adausele lui Stamatiadi e din „Reflecţiile" marelui Lalande. Extraordinara erudiţie a d-lui Russo se cheltuieşte generos cu acest prilej. Tot acolo, un întins articol al d-lui Gh. Brătianu despre stema munteană. In limba francesă, un studiu despre „Codul Calimah".

*

În *The year's work in modern language studies*, publicată de William J. Entwistle, I, 30 Iunie 1930 (Oxford 1931), se notează progresele în deosebitele domenii ale studiilor limbilor moderne. Partea românească, de d. Marcu Beza, incompetent în materie, cu totul slabă, aproape nulă.

*

D. George Herbert Guttridge dă un studiu despre neobservatul apărător al drepturilor Americei răsculate, Englesul David Hartley *(David Hartley, M. P., an advocate of conciliation, 1774-1783* Berkeley în California, 1926). E contra taxării în Parlament a „coloniilor nerepresintate" (p. 249). El crede în putinţa unei împăcări: „conflictul a fost între miniştrii Coroanei şi foştii noştri tovarăşi-supuşi din America" (p. 255). El vede putinţa unei „alianţe federale" (p. 258). „Cred că prietenia Americei, care e acuma lumea ce se ridică şi care se va înmulţi însutit în cîţiva ani, ar fi o recompensă infinit mai importantă decît o stăpînire dificilă, oneroasă pentru dînşii şi fără folos pentru noi" (p. 259). Ori: „Venim din acelaşi trunchiu, avem aceiaşi religie, aceleaşi moravuri, aceiaşi limbă, acelaşi temperament, aceiaşi iubire de libertate şi de independenţă şi, dacă trebuie să fim, se pare, despărţiţi, să fie măcar o uniune în această despărţire" (p. 260). Dar el se ridică furios împotriva Franciei, care ajută pe rebeli (p. 262 şi urm.). Franklin îi răspunde (p. 263). El întrevede şi imigraţia ţeranilor europeni în America liberă (p. 331).

*

www.dacoromanica.ro

În *Boabe de grîu*, II, 2, un foarte interesant studiu, bogat ilustrat, al d-lui C. Moisil despre „Stema României, originea și evoluția ei istorică și heraldică". Ilustrații istorice rare și la romanul d-lui Marcu Beza, *Ruva*. Se dau în colori icoane de la Nicula.

*

Broșura d-lui D. Murărașu, *Mărturii în legătură cu originea lui M. Eminescu*, în „Colecția Prietenii istoriei literare", nu aduce nimic nou. Nu cunoaștem broșurile d-lor P. V. Haneș și I. V. Pătrășcanu despre „Eminescu începător" și „Eminescu student la Berlin", cum nici aceia a d-lui P. V. Haneș despre „Vechile noastre Cazanii".

*

Revista Istorică romînă se numește o nouă publicație consacrată studiilor noastre.

Colaborează tineri profesori din București și d. G. Brătianu.

Publicația vrea să înlăture preocupațiile generației „istoricilor d'inainte de războiu", cari se gîndiau mai mult la „idealul național", și să cerceteze mai ales „probleme sociale, economice, culturale", care de altfel au fost continuu tratate de această „generație". Va cerceta amănunte, fiindcă, „pentru cine știe să vadă, în amănuntul cel mai mic se ascunde generalitatea". Și va avea rubrici permanente pentru critică. Se va publica în patru limbi și orice articol românesc va fi resumat în limba franceză.

Cum se vede e manifestul, cu ascuțișuri care ni par nedrepte, al unei părți din tineret, care pănă acum continua să publice în revista „generației de'nainte de războiu".

Nu vom urma pe această cale, ci, continuînd în condițiile modeste pe care ni le impune țara și vremea, vom lăuda ce e de lăudat și, în liniște, vom înlătura, dacă vor fi nedrepte, atacurile care ni se anunță.

*

Se reiea, la Liov, folositoarea bibliografie a istoriei Poloniei de Ludwik Finkel *(Bibliografje Historij Polskiej*, vol. I, partea I, 1930). La no. 262 nu Kukuljević de Saccis, ci Kukuljević și Sakcinski. La no. 275 Nistor, nu Nistory (tot acolo: „Mikaš" pentru Mihai). Dar relevăm cartea, necunoscută la noi, a lui Bilowus (T. I.), *Nieskolko russkich i rumunskich gramot drewnich gosudarej moldawskich*, apărută la Colomeia, în 1880. La no. 586, Petrow, nu „Pietrow".

*

www.dacoromanica.ro

D. Artur Balogh, membru al Academiei ungureşti, fost profesor la Paris, în 1930, dă un studiu „La protection internationale des minorités".

*

Bucăţi, inedite, se află în culegerea d-lui Mihail Vulpescu, *Cîntecul popular românesc* (Bucureşti, f. an). Şi note despre obiceiurile populare. Cîteva ilustraţii interesante.

*

D. Eliodor Constantinescu dă, cu o introducere, întăiul volum dintr'o bună traducere a lui Plaut *(Comediile lui T. Maccius Plautus în româneşte, după textul latin al lui M. M. Lindsay,* Rîmnicul-Vîlcii, 1931). Numai cine cunoaşte greutăţile textului va înţelege cîtă muncă, pricepere şi talent poate cuprinde o asemenea lucrare, a cării continuare cît mai neîntîrziată e de dorit. În introducere autorul fixează deosebirea între traducerea sa şi aceia, din 1912, a răposatului Titu Dinu şi a d-lui P. Păltînea. O parte din lucrarea sa proprie a mai apărut *(Aulularia,* întovărăşită de un studiu).

*

În *Anuariul Universităţii din Bucureşti, 1929-30* (Bucureşti 1931), pe lîngă partea administrativă, un discurs al d-lui Scarlat Lambrino despre rolul Spaniei în viaţa romană (13-5), unul al d-lui Ramiro Ortiz despre literatura spaniolă (pp. 15-20), observaţii ale d-lui N. Iorga despre paralèle istorice între regatele spaniole şi Statele româneşti (pp. 20-2), o largă cuvîntare a ministrului Spaniei la Bucureşti, de Cardenas, despre desvoltarea învăţămîntului superior în ţara sa (pp. 23-8), lecţia de deschidere a lectorului de spaniolă, d. Evaristo Correa Calderon (pp. 28-32). Ca parte adausă, o bibliografie a ultimelor publicaţii ale d-lui N. Iorga (pp. 86-99), un studiu de d. Barbu Theodorescu despre „Rolul tineretului universitar la întemeierea Ligii Culturale" (pp. 323-8) şi o serie de vechi scrisori de studenţi (1875 şi urm.), de Sp. C. Haret, Grigore Tocilescu şi C. Costaforu.

*

Un comitet a adunat trei discursuri din 1930 ale d-lui de Saint-Aulaire supt titlul *Nouvelles paroles franco-roumaines* (Bucureşti 1931).

*

Note duioase despre V. Bogrea le dă d. G. Vîlsan în *Societatea de mîine*, VII, 1.

N. Iorga.

www.dacoromanica.ro

ABONAMENTUL: 120 de lei pe un an.

Manuscriptele se trimet d-lui N. Iorga
Bucureşti, Şoseaua Bonaparte, 6.

www.dacoromanica.ro